magazin istoric

ANUL II
Nr. 6 (15)
IUNIE 1968

DIN SUMAR

Ştefan cel Mare ● Conferinţa de la Teheran ● Ştefan Gheorghiu şi vremea sa ● Civilizaţia Maya ● Vechi hanuri bucureştene ● Führerul despre Duce ●

SUMAR

«Bărbat glorios și victorios, care ai biruit pe toți regii vecini... om fericit, căruia soarta i-a hărăzit cu multă dărnicie toate darurile. Căci pe cînd altora le-a dat numai unele însușiri și anume unora prudență împreunată cu șiretenie, altora virtuți eroice și spirit de dreptate, altora biruință contra dușmanului numai ție ți le-a hărăzit la un loc pe toate. Tu ești drept, prevăzător, isteț, biruitor contra tuturor dușmanilor. Nu în zadar ești socotit dintre eroii secolului nostru».

(Cronicarul polon Miechowski despre Ștefan cel Mare)

Foto: ing. D. Morozan

2 Ştefan cel Mare	P. P. PANAITESCU
9 Pictori în Revoluţia de la 1848	M. G. MAXY
12 Ştefan Gheorghiu şi vremea sa	M. GH. BUJOR
18 Führerul despre Duce	
23 Vîrsta oraşului — 2 296 de ani	
24 Statuia unui transilvănean într-un templu japonez	I. KORDA
26 Conferinţa de la Teheran	
34 Revoluţia de la 1848 în părţile Devei	S. SĂVOIU-POPOVICI
39 Cine eşti dumneata, mister Chapman ?	
45 Coiful celtic de la Ciumeşti	M. RUSSU şi O. BANDULA
52 Comoara din „Valea Regilor"	A. POPESCU
58 Jurnal	N. D. COCEA
62 Turnul Chindiei	M. T. GEORGESCU
64 Mică incursiune în criptografie	V. VASILESCU
69 Vechi hanuri bucureştene	ŞT. IONESCU
74 Civilizaţia Maya	C. MIRESCU
79 Un scandal la curtea regală	
86 Bogdania, Cara-Bogdania şi Cara-Vlachia.	T. BĂLAN
88 Spre o istorie planetară ? Interviu cu Jacques de Launay	M. IOANID
90 Poşta redacţiei	

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), Constantin Antip (redactor-şef), Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei (redactor-şef adjunct), Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu (redactor-şef adjunct), Aurică Simion (secretar de redacţie), Ştefan Ştefănescu

ŞTEFAN CEL MARE

P. P. PANAITESCU

ublicăm postum file din studiul lui P. P. Panaitescu despre Ştefan cel Mare cu convingerea că facem nu numai un act de cultură, dar şi de gratitudine pentru istoricul care, de la apariţia primului număr al „Magazinului istoric", s-a numărat printre colaboratorii şi prietenii săi statornici.

Regretatul istoric nu a mai avut răgazul necesar să revadă şi să dea el însuşi luminii tiparului acest studiu.

Marile figuri ale trecutului stau adesea bogate de înţeles, dar închise în faţa noastră. Nu este o întrebare absurdă aceasta: cine a fost cu adevărat Ştefan cel Mare?

Figură din amurgul evului-mediu oriental, la trecerea între vremi, nu e uşor de înţeles şi de cuprins cu mintea cu care cunoaştem oamenii de mai tîrziu.

Unii au văzut în Ştefan cel Mare pe „atletul lui Christ", luptătorul pentru credinţa creştină, cruciatul cuprins de marea sete de ideal a începuturilor mistice medievale, a cavalerilor cu cruce pe umăr. Alţii, dimpotrivă, l-au înţeles ca pe un oştean al pămîntului său moldovenesc, prieten la nevoie şi cu păgînul.

Schimbînd alianţele după împrejurări şi vremi, idealul său a fost mai mic, dar mai real, am zice mai modern: păstrarea întreagă a ţării şi a supuşilor încredinţaţi lui.

Oricît de contradictorii sînt aceste două feluri de a-l înţelege pe Ştefan cel Mare, ele au totuşi o parte de adevăr. Desigur, domnul Moldovei n-a fost un cruciat în sensul unei *dezlipiri* de ţara sa, aşa cum au fost cavalerii din veacurile dinainte. Dar pe tărîmul solid şi restrîns al ţării sale el a încercat mai mult decît o apărare. Scrisorile sale către Papă, către dogele Veneţiei, către regii vecini dovedesc că avea o concepţie a unităţii politice creştine, datoare să lupte solidar împotriva turcilor. Cînd contemporanul său, cronicarul polon Dlugosz, îl

propune pe Ştefan drept căpitan de oaste al întregii creştinătăţi pentru o nouă cruciadă, el ştia, desigur, că un asemenea gînd ar fi plăcut domnului, ar fi fost încununarea strădaniilor lui. Dar, pe de altă parte, Ştefan a plătit tribut turcilor în prima parte a domniei ; a chemat chiar pe turci în ţară, în ajutor, în timpul luptelor cu polonii, la sfîrşitul domniei sale. A făcut-o, credem, cu durere. Căci îndată scrie marelui cneaz litvan Alexandru, cerîndu-i să se împace cu Ivan cel Mare de la Moscova. E datoria lui s-o facă, scrie Ştefan, să lăsăm certurile, să ne unim împotriva turcului. Această intervenţie politică a domnului Moldovei între două ţări îndepărtate arată, mai mult ca alte dovezi, o linie de politică internaţională creştină în gîndul lui. Am numi pe Ştefan un cruciat realist, om de la sfîrşitul evului mediu, vremuri de burghezi şi de stăpînitori practici.

Domnia şi boierii

Mai este şi o altă latură a politicii lui Ştefan, puţin observată, dar care luminează şi explică multe. El înfăţişează lupta dinastiei domnitoare, a puterii domneşti cu boierimea, care se ridică prin stăpînirea pămîntului, luptă socială plătită cu multe capete, dar şi cu aducerea străinilor în ţară, a ungurilor, a leşilor, a turcilor. Boierii ridicau mereu pretenţii la tronul domnesc şi aveau pentru aceasta sprijin din afară. De aci, ca o urmare a luptei neîncetate a lui Ştefan pentru păstrarea puterii domneşti celei vechi împotriva boierilor, se trag şi luptele cu duşmanii din afară, chemaţi de slăbiciunea structurii sociale a acestei ţări bogate. Dar tot de aici urmează şi lupta de întărire socială a temeliilor domniei prin marea operă de colonizare a „curtenilor", răzeşi de oaste, în sate domneşti de ţară, ce trebuiau să fie sprijinul pe care să se poată bizui Ştefan în lupta lui cu boierimea.

Desigur, acest aspect al lucrurilor nu lămureşte nici el întreaga politică a lui Ştefan. Războaiele cu turcii nu erau războaie de pretendenţi (deşi la moartea lui Ştefan au adus şi ei pe pretendentul lor), ci dorinţa sultanilor de a pune mîna pe porturile Mării Negre şi pe o ţară ce prezenta o poziţie strategică însemnată în coasta Poloniei mai ales şi a Ungariei, cu toate că Moldova era cam excentrică faţă de linia generală a înaintării otomane spre centrul Europei. Lupta cu turcii a fost pentru Ştefan o luptă de apărare, pe care nu el a provocat-o. Dar, în afară de aceste consideraţii, explicaţia socială, internă, a cauzei luptelor lui Ştefan lămureşte totuşi

Ştefan cel Mare aşa cum ne este înfăţişat în naosul ctitoriei sale de la Vaslui

multe lucruri. Cum am spus, Moldova atrăgea pe dușmani nu numai din pricina bogăției ei, ci și prin instabilitatea structurii sale interne.

Era o vreme în care se forma o puternică boierime teritorială; încă din timpul lui Alexandru cel Bun, de pildă, boierul Mihail de la Dorohoi avea 52 de sate în toată țara. Latifundiile nu sînt, cum se crede îndeobște, o apariție tîrzie a istoriei noastre, ele se ivesc din primele veacuri.

Ștefan a fost adesea nevoit să se roage de boierii plecați peste graniță să se întoarcă în țară; de pildă, de vestitul Mihu logofătul, căruia i-a trimis în Polonia trei salv-conducte, făgăduindu-i moșii și mare cinste, dar toate în zadar. Mihu cu alți boieri rămaseră la Liov și pe *Evangheliarul* slavon cu cap de zimbru scris de dînșii înseamnă ca stăpîn al lor numai pe craiul leșesc.

Boierii pribegi, poate și cei din țară, încercau schimbarea domnului prin pretendenți. Petru Aron, domnul răsturnat, stătea cînd în Ungaria, cînd în Polonia, aproape de graniță; fiul său Ilie era în Polonia, unde a fost ucis; și fiul acestuia se afla încă în Țara Leșească la moartea lui Ștefan cel Mare, ca o amenințare. Fiul lui Alexăndrel, domnul cel tînăr, mort la Cetatea Albă, era și el în Polonia; Hruet cel învins la Scheia, unde Ștefan era să-și piardă viața, era un pretendent care venea din Ardeal de sub scut unguresc, unde mai era și un oarecare Berindei, care tot la scaunul Moldovei rîvnea. În oștile lui Matei Corvin, ale polonilor erau mereu asemenea pretendenți. În țară, Isaia vornicul, comandantul oștirii care avea o însărcinare de încredere în vremea luptei de la Baia cu craiul unguresc, își pierde peste cîțiva ani capul, sub paloșul călăului, de asemenea Negrilă paharnicul și Alexa stolnicul și alți mulți care uneltiseră dinăuntru surparea domnului.

Ștefan a învins totuși, timp de 47 de ani, pe toți dușmanii lui dinăuntru și din afară. Pe ce puteri se întemeia trăinicia domniei lui, căci personalitatea sa, oricît de genială, nu explică înfrîngerea boierimii și a dușmanilor din afară, mult mai mari și mai puternici ca Țara Moldovei?

Am vorbit de o luptă a lui Ștefan cu boierimea, adică cu clasa proprietarilor de pămînt. Lupta aceasta se repetă în cursul istoriei noastre, ca și a altor țări, între puterea monarhică și aristocrație. Ea nu trebuie înțeleasă însă ad litteram, ca o luptă dusă de o clasă unită și unitară, cu scopul bine așezat de a răsturna puterea domnului. În boierime erau oameni mîndri și bogați, plini de ambiții individuale, care credeau că pot să se joace cu domnul, să-l schimbe, cum fusese cazul sub urmașii lui Alexandru cel Bun. Era o clasă anarhizată prin esența ei. Dar se vede bine din istoria lui Ștefan cel Mare că boierimea era divizată. Unii dintre boieri erau foarte puternici și bogați și se perindau în dregătorii înalte sub diferiți domni, fără ca schimbările de domnie să-i poată clinti. Ștefan a păstrat o parte din dregătorii lui Petru Aron, ucigașul tatălui său, și uneori chiar pe cei a căror credință era îndoielnică, cum a fost cazul lui Arbore, portarul de Suceava, bănuit, se pare pe drept, de ambiții domnești. Dar și foarte multe alte figuri apar între dregătorii cei mari ai lui Ștefan. De unde și-i alege el? Arbore, de pildă, fusese pîrcălab de Neamț și e adus la Suceava să apere cetatea de scaun. Tăutu fusese un simplu scrib de slavonie și e ridicat în fruntea cancelariei ca logofăt. Printre dregătorii lui Ștefan erau și foarte multe rude ale domnului, dotați în chip darnic cu moșii: Vlaicu, unchiul domnului, se pare după mamă, Șandru, cumnatul, cel

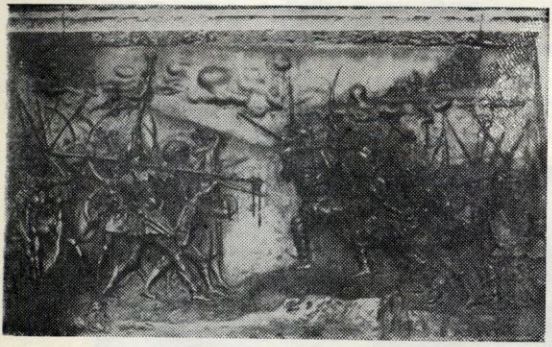

Basorelief de pe monumentul lui Ștefan cel Mare din Iași, reprezentînd o scenă din bătăliile voievodului

căzut în lupta de la Rîmnic, și alții. Ștefan urmărește să-și formeze boierimea lui, înzestrînd-o cu moșii și încredințîndu-i comenzi militare.

Curtenii lui Ștefan

Dar sprijinul cel mare al domnului este *curtea*. Armata lui Ștefan cuprindea prea puțini lefegii ; nu era încă epoca de aur a mercenarilor specialiști, căci armele de foc nu jucau pe atunci un rol precumpănitor.

Dar oastea permanentă, dacă putem s-o numim așa, o forma *curtea*. „Curtenii" — instituție de origine bizantină — erau mici proprietari militari, ca și plăieșii de mai tîrziu sau roșii de țară din Muntenia. Ei stăteau pe pămînt domnesc, scutiți de dăjdii și prestații, în schimbul îndatoririi de a fi gata oricînd sub arme. Satele de curteni erau răspîndite în toată țara, dar țineau de cîte un steag din cetatea cea mai apropiată. Acești proprietari oșteni erau socotiți în rîndurile boierimii mici sau ca o clasă intermediară deosebită. Li se zicea și *viteji* și dintre ei s-au ridicat mulți dregători ai sfatului domnesc (*viteaz* înseamnă la origine oștean nobil, iar sensul de azi e cel derivat, la fel cu *voinic*, care înseamnă om de oaste în general). Cînd zice cronica despre lupta de la Valea Albă că Ștefan a dat drumul acasă gloatelor țărănești și a rămas numai cu 10 000 de „boieri", ale căror oase „au albit" pămîntul codrilor, e vorba, bineînțeles, de acești „curteni".

Puterea lui Ștefan cel Mare a stat în *curtea* lui, în această oaste de țară, am putea zice în oameni, în arme *săditi* de el pe tot întinsul țării.

Așadar, Ștefan a avut în mîna lui puterea ce venea din seva adevărată a țării lui, în vreme ce eroica epopee a lui Mihai Viteazul s-a desfășurat în vremea oștirilor de mercenari, pe care nu avea întotdeauna cu ce să-i plătească. Lui Mihai i-a lipsit acest sprijin din adîncimi ; de aci rezistența dîrză a unuia și căderea repede a celuilalt.

Bogățiile lui Ștefan

Dar mai este o latură a problemei pe care nu trebuie s-o pierdem din vedere. Ștefan a fost un domn foarte bogat, pentru că țara era foarte bogată pe vremea lui. Își putea îngădui să-și cumpere săbii scumpe pe comandă tocmai la Genua, brocarturi roșii la Veneția, să aducă în țară meșteri pentru zeci de biserici și mănăstiri, pline de podoabe bogate. Patruzeci și șapte de biserici ar fi zidit Ștefan Vodă ; pentru aceasta i-au trebuit cufere pline de galbeni.

Mercenari propriu-ziși, adică specialiști în arme de foc care-și vindeau viața pe bani, a arătat că n-a avut mulți, dar nu ne îndoim că cele cîteva mii de secui care l-au urmat în mai toate luptele trecuseră munții în leafă, ca și polonii ce au luptat la Vaslui împotriva turcilor.

Mii de lucrători ridică în vremea lui Ștefan Vodă cetăți de piatră : la Roman, unde lucrul fu însă oprit de „o ploaie de sînge", la Cetatea Albă, la Hotin, la Suceava.

Moldova era o țară bogată încă dinainte de Ștefan cel Mare. Cînd Vladislav Iagello, regele polon, își amaneta părți din țară ca să găsească bani la Petru al Mușatei, voievodul din Suceava, găsi el suma de 3 000 de livre de argint italienesc, o sumă foarte mare pentru vremea aceea, iar mai tîrziu Mengli-Ghirei, hanul tătar, se împrumută tot din Moldova lui Ștefan cu 40 000 de bani turcești.

Încă de la sfîrșitul veacului al XIV-lea, domnii Moldovei băteau monedă proprie de argint (cu zimbru și inscripție slavonă), semn de înflorire și autonomie economică. Primele monede sînt ale lui Petru Mușat (1374—1391) și ultimele ale lui Ștefan cel Tînăr (1517—1527). În Moldova, Cetatea Albă, cel mai bogat și probabil cel mai populat oraș de atunci avea moneda sa proprie. Se cunosc originile acestor bogății. Corăbii italiene, genoveze mai ales, cu prora înaltă de lemn și pînze vopsite în roșu, veneau la Chilia și la Cetatea Albă și aduceau acolo mărfuri din Orient : vinuri, mirodenii, piper, fructe, stofe. La Cetatea Albă, ca și la Suceava erau italieni bogați, cu casa lor de comerț, în frunte cu un consul. Ei se întîlneau cu negustorii armeni și germani, al căror centru de afaceri era mai ales la Liov. „Drumul moldovenesc" trecea peste Iași, Suceava, Liov și de acolo se unea cu drumul ce ducea la orașele hanseatice de la Marea Baltică și la cele din Flandra. Postavurile de Ypres, Louvain, Colonia veneau prin Moldova și erau oferite în schimbul mărfurilor levantine. Drumul moldovenesc era o parte dintr-o mare arteră de comunicație continentală și vămile lăsau vistieriei domnești bogate venituri.

Așadar, în lupta cu boierimea, Ștefan cel Mare nu s-a găsit în situația domnilor de mai tîrziu, cînd singurul venit mai de seamă din țară era rodul pămîntului, și acesta era în mîna boierilor. Veniturile vămilor și iarmaroacelor erau mai însemnate decît veniturile în natură ale boierilor moșieri. Din punct de vedere economic, Ștefan stătea mult mai bine ca boierii.

Ștefan și epoca

În lumina acestor fapte sociale și economice înțelegem mai bine întrebările puse la început. Ștefan este o figură a

vremii sale, dar nu un cruciat din vremea în care mizeria cumplită și duhul de aventură suflau asupra Europei. Om al unui veac realist, întemeiat pe puteri reale, el este unul dintre stăpînitorii sfîrșitului evului mediu, vreme de bogăție și de planuri practice. Contemporanul său din Franța, Ludovic al XI-lea, monarhul cel șiret, știu să refacă unitatea țării împotriva nobilimii, sprijinindu-se pe burghezia bogată. Două trăsături de caracter în contrast reies din această figură : cruzime și credință. Le vom regăsi și în figura lui Ștefan. Istoricii și, mai ales, romanciorii au crezut că evlavia lui Ludovic al XI-lea era o fațadă ipocrită, cruzimea singură — adevăratul fond al sufletului său. Cine cunoaște sufletul medieval știe însă că amîndouă merg împreună și se completează ca o stranie armonie.

Dar Ludovic al XI-lea este departe de Ștefan cel Mare, cu toată civilizația și împrejurările istorice ce-i despart.

Pentru că el, spre deosebire de ceilalți, este „în calea răutăților". Nici Ludovic al XI-lea, nici Ivan al III-lea n-au dat vreo bătălie mai mare în toată domnia lor, pe cînd Ștefan n-a lăsat o dată sabia din mînă. Domnul Moldovei se găsea în fața turcului, puterea militară cea mai mare din cîte au amenințat viața economică și culturală a Europei. Ivan era departe, ferit ; cu atît mai mult erau stăpînitorii din Apus.

Situația geografică îl făcea pe Ștefan să fie luptător pentru credință. De aceea, în sufletul său învie vechi ecouri ale cavalerilor purtători de cruce, ale lui Ioan Corvin și ale lui Mircea cel Bătrîn.

Cruzime și credință

Poate că și această luptă neîncetată, înăuntru împotriva boierilor necredincioși, în afară împotriva leșilor, ungurilor, tătarilor, turcilor ce aduceau mereu pretendenți și

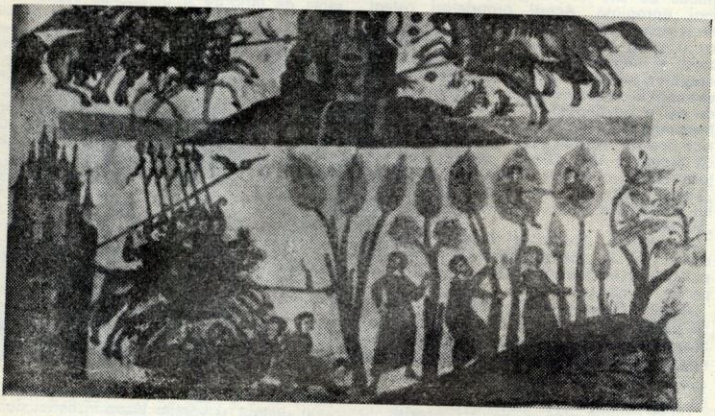

Un alt stăpînitor contemporan, o mare figură a Orientului european, are puncte de asemănare cu domnul Moldovei ; e vorba de Ivan al III-lea al Rusiei. Căsătorit cu o principesă bizantină, ca și Ștefan Vodă, prinț ortodox, se trăgea din eroicul luptător împotriva păgînilor tătari, Dimitrie Donskoi, pe care-l preamăresc legendele și cîntecele bătrînești. Ivan era un om practic și bogat.

Același simț practic în politică, aceeași politică de întărire a temeliilor interne la ambii domnitori.

Sînt figuri ale vremii, dar, desigur, fiecare cu individualitatea sa. Ștefan are ceva mai mult din credința pură a vremilor curate, el încearcă să împace spiritul de cruciadă cu vremea aceasta a socotelilor egoiste.

stricau țara, l-a făcut pe Ștefan aspru și crud. Sîngele de pe cîmpiile de bătaie, trupurile sfîrtecate, satele arzînd erau priveliștile pe care se coborau prea adesea ochii lui. Pentru țara lui, pentru dreptul ce-l avea în sînge ca domn stăpînitor al țării s-a făcut neîndurător.

Dar n-aveam nevoie de aceste lămuriri speciale, căci sîntem în vremea cruzimilor cumplite și a credinței celei mai adînci, totodată. Ludovic al XI-lea ținea pe nobili închiși în cuști și-i chinuia îngrozitor. Vlad Țepeș, cel ce prinzea în miros de hoit dușman, era doar prietenul lui Ștefan cel Mare. Erau cumplite timpuri, fără îndurare pentru suferința omenească, de vreme ce fiecare avea partea lui de suferință. Ștefan știu să îndure fără a cîrcni arderea rănii lui

cu fierul roșu (fapt istoric relatat de medicul venețian care l-a îngrijit), dar știa să și ardă pe dușmanii lui. Nu trebuie să judecăm vremea lui cu sensibilitatea noastră modernă, căci sensibilitate nu era în creștinismul medieval, al oamenilor ce aveau mereu prezente în minte chinurile iadului pentru păcătoși.

Nu era Ștefan Vodă om cu frica lui Dumnezeu ? Desigur că era. Biserica ținea în sufletul său de creștin tot atît loc ca și războiul. Războiul era pentru lege, pentru biserică, dușmanii lui erau dușmanii lui Dumnezeu și pe aceștia numai el îi putea ierta. Spusa cronicarilor români că după fiecare luptă domnul ridica o biserică e adevărată. Și la Reuseni, unde a fost ucis tatăl său, și la Valea Albă, la Vaslui, la Iași, la Piatra, la Bacău, la Putna, la Suceava, la Hotin, pretutindeni se ridicau biserici cu ziduri de piatră, ca brațe ce se înălțau în rugăciuni spre cer, pe tot întinsul țării. Chenare sculptate în stil gotic, pietre noi înflorate pe vechile morminte domnești, evanghelii pe pergament cu miniaturi pe fond de aur pe cîte o pagină întreagă, ferecături de argint lucrat, țesături și brocarturi prețioase împodobeau locașurile sfinte. Peste tot, pe frescele de pe ziduri, ca și în miniaturi, domnul era înfățișat în genunchi, adorînd puterea de sus.

Cu prilejul serbărilor de la Putna din 1872, închinate lui Ștefan cel Mare, în această urnă s-a adus pămînt din cele patru colțuri ale țării

Ideea dinastică

Dinastia, așa cum era înțeleasă la noi, era tot în legătură cu credința. Dinastia însemna că o familie era lăsată de sus să cîrmuiască țara, indiferent de ordinea nașterii ; ajungea să fii os de domn în linie bărbătească (chiar nelegitimă) ca să ai dreptul la scaunul domnesc. Desigur, la origine, această idee dinastică medievală n-a avut în Europa nimic religios în sine. Familia șefului militar care descălecase țara și apăra pe oamenii lui forma dinastia. Dar după așezarea țărilor, originile ei s-au cufundat în legende : stăpînitorul era lăsat de Dumnezeu să-și păzească oamenii și să fie ascultat de ei. Ideea dinastică nu era abstractă, ca ideea de stat, nu era o idee socială, ca cea națională, ci, pur și simplu, domnul era stăpîn cum e stăpînul de moșie peste supușii săi. De aceea, Ștefan n-a încercat niciodată să unească Muntenia cu stăpînirea lui, deși a cucerit-o în mai multe rînduri. Acea țară era moșia altei familii, se putea așeza acolo cel mult un pretendent mai docil decît domnul răsturnat. Pentru Ștefan, Muntenia trebuia să fie un zid de apărare, o barieră care să-l despartă de turci, cu un domn al său și al creștinilor. La aceasta s-au mărginit toate strădaniile sale în Țara Românească.

Dinastia era în veacul al XV-lea o realitate, boierii nu cutezau încă, așa cum au făcut-o peste un veac, să pună în fruntea țării pe unul dintre ei. Arbore trebuie să fi fost înrudit cu familia domnitoare dacă în adevăr s-a gîndit la domnie pentru el.

Un fapt care arată grija lui Ștefan pentru dinastia sa, dorința de a ține strînsă legătura cu neamul domnitor, este înnoirea și înfrumusețarea mormintelor strămoșilor lui. La Rădăuți, în mica biserică domnească plină de morminte, a pus de s-au cioplit pietre noi pentru „străbunici", începînd cu Bogdan, întemeietorul țării. La Putna, la mănăstirea ce trebuia să fie veșnic locaș al trupului trudit al marelui domn, a adus, transportînd-o cu totul, și o biserică de lemn din sat de la Volovăț, unde era mormîntul lui Dragoș Vodă, primul domn al Moldovei, cel ce vînase zimbrul în codri. Această simbolică aducere a mormîntului lui Dragoș, cu biserica lui de lemn cu tot, la Putna, ridicarea unei inscripții și pentru acest „străbunic", constituie una dintre faptele cele mai luminoase pentru a înțelege ideea politică dominantă a vremii : legătura tare de sînge a familiei menite să stăpînească țara pe vecie.

Diplomație și război

Ștefan nu trebuie să fie socotit ca un stăpînitor local, mărginit la datinele și la orizontul țării sale. El era un principe al Europei, care cunoștea lumea și toate rosturile și legăturile ei. Nu numai legăturile bisericești cu călugării ce veneau de la Muntele Athos sau din părțile ortodoxe mai îndepărtate, dar cu solii ce veneau și se întorceau din țări îndepărtate pînă în Moldova. În cancelaria domnească erau scribi care traduceau destul de bine în latina me-

dievală epistolele domnului, ba chiar și în nemțește și în italienește. Unii „diplomați" nu erau prea destoinici, de pildă acel sol de la sfîrșitul domniei lui Ștefan Vodă, trimis la Veneția, care, după o cale lungă, mărturisi în fața consiliului serenissimei republici, cu umilință și rușine, că a uitat pe drum obiectul soliei sale. (Marino Sanudo, cronicar venețian). Să nu uităm că soliile erau secrete, solul primea o scrisoare de acreditare, iar solia urma să fie învățată pe de rost, ca să nu rămînă nimic scris, putînd cădea în mînă dușmană.

Ștefan Vodă el însuși era prea natural ca să aibă maniere diplomatice. Cînd un sol polon veni în fața scaunului domnesc și arătă pe temei de argumente istorice, hrisoave și tratate, că Pocuția e țara craiului leșesc și se cuvine să i-o dea înapoi, domnul Moldovei, răspunse scurt și brutal: „Această țară este a mea și nu o dau o dată cu capul".

Un model de solie este aceea trimisă de Ștefan cel Mare dogelui Veneției și Papei prin grecul Ioan Țamblac. Ea înfățișează foarte clar rostul Moldovei, lupta purtată împotriva turcilor, interesul Europei de a sprijini această barieră împotriva păgînității.

Cînd domnul bătu pe munteni la Soci și pe unguri la Baia, el scrise cîte o scrisoare regelui polon, cu expunerea amănunțită a campaniei și cu dojana pentru că n-a fost ajutat de suzeranul său, iar după biruința de la Vaslui împotriva turcilor alcătui el acea vestită scrisoare-proclamație către toți principii creștini, în care arăta datoria tuturora de a veni în ajutorul lui.

Diplomația se judecă după rezultate, și rezultatele diplomației lui Ștefan sînt minunate: la 1462—1465 se luptă cu muntenii și e în pace cu turcii, ungurii și polonii, la 1467 se luptă cu ungurii, e bine cu turcii, iar polonii intervin în favoarea lui, protestînd la Buda. La 1469—1473 e în luptă cu muntenii; nici ungurii, nici turcii nu intervin. La 1476 luptă cu turcii; polonii și ungurii îi trimit mici ajutoare; la 1477—1480 luptă cu muntenii ajutat de unguri, la 1481—1487 luptă cu turcii, fără intervenția polonă și ungurească. La 1497—1499 luptă cu polonii; ungurii, turcii și rușii intervin în favoarea lui Ștefan. Chiar cu tătarii lui Mengli-Ghirei a avut mult timp relații bune, cu solii reciproce, și am amintit de solia de pace trimisă de domn ca să împace Litvania cu Moscova, solie care a avut un sfîrșit favorabil.

Este aci o adevărată știință, capabilă să se folosească de împrejurări, de rivalitățile și invidiile vecinilor. Nici un domn român nu l-a egalat în această privință pe bătrînul stăpînitor al Moldovei.

Este merit personal, geniu politic. Și același geniu se dovedește și pe cîmpul de luptă.

Războaiele lui Ștefan au fost, se înțelege, defensive. El știa să prindă pe dușman la loc primejdios și să-l nimicească. Două erau temeiurile acestei defensive armate: cetățile și codrii. Cetățile au jucat un rol militar hotărîtor în evul mediu, acela care stăpînea cetățile unei țări o avea în mînă.

Dar dacă *cetatea* era un sistem de apărare specific în tot evul mediu, *apărarea în codri* era un fel de luptă care deosebea pe români. În codrii Crasnei luptase Ștefan tînăr, alături de tatăl său, împotriva polonilor. La Vaslui cu turcii s-a luptat în codru, la Valea Albă, în codrii Neamțului, de asemenea și, mai ales, în izbînda din Codrii Cosminului împotriva leșilor. Codrii acopereau pe atunci o mare parte a țării, erau locuri sigure, necunoscute de dușman, loc ideal de luptă, în care o oaste mai mică putea să surprindă pe una mai mare și s-o nimicească.

Sistemul de luptă al lui Ștefan cel Mare era deci legat de aspectul pămîntului moldovenesc, nu era învățat de la străini. Putem spune, cu drept cuvînt, că oștile marelui domn au învins mereu pentru că s-au înfrățit cu pămîntul țării.

Domnul și țara

Între Ștefan cel Mare și Moldova este o legătură pe care studiile istorice n-au adîncit-o îndeajuns. Dacă o personalitate a fost vreodată reprezentativă pentru o țară, atunci, desigur, aceea a fost Ștefan. În figura lui Ștefan e ceva din destinul dintotdeauna al neamului nostru. Cel mai însemnat apărător român al Europei a fost, desigur, Ștefan. Rolul său istoric trece astfel peste importanța unei personalități, el devine un instrument al istoriei, un simbol al destinului urmat de noi în toate veacurile.

El n-a pornit peste Dunăre și peste munți să cucerească țări străine, s-a folosit din răsputeri de putințele ce i le da pămîntul țării sale, mai ales codrii. Spirit creator, a colonizat și a întărit, a știut să surprindă pe dușman cu mișcări iscusite, a fost un diplomat de geniu. Era omul pămîntului și al neamului său. Mai mult decît toate, Ștefan a știut să se menție, să reziste cu tărie, cu dibăcie, cu înțelepciune.

Nu știm dacă se poate vorbi și de influența inversă a personalității asupra sufletului popular. Dacă Ștefan a crescut în Moldova, credem totuși că și el și-a lăsat urma asupra țării. Cîntecele, legendele, proverbele vorbesc și azi de dînsul. Țara pînă la el nu era statornicită, cumplite lupte pentru tron o sfîșiaseră, domnii se schimbau repede, unul după altul. Nu era înțelepciunea politică, nu era conștiința continuității. Atunci a venit Ștefan și timp de 47 de ani a stat, a luptat și a consolidat țara, cetățile, tîrgurile și bisericile pentru veacurile următoare. *Și urma sa a rămas asupra țării ca o pecetie asupra unui hrisov.*

PICTORI ÎN REVOLUŢIA DE LA 1848

M. G. MAXY

Întregul proces al luptei pentru înlocuirea orînduirii feudale cu cea capitalistă a determinat profunde transformări în cultura românească.

Încă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea puternicele frămîntări din sînul societăţii româneşti îşi găsesc — pe plan cultural — o expresie clară în lupta dintre tendinţele înnoitoare, purtătoare ale idealurilor sociale progresiste, şi închistarea vechilor tipare.

În domeniul artelor plastice, anul revoluţionar 1848 a adus un avînt neobişnuit; prin tematică şi modul de rezolvare a ideilor artistice, acestea se transformă într-un element activ al progresului, luptînd cu mijloace specifice pentru consolidarea şi apărarea noilor orînduieli.

Elementele înaintate care activau în învăţămîntul artistic din acea vreme urmăreau, în afara studiului necesar însuşirii meşteşugului, formarea unei conştiinţe naţionale prin creşterea interesului faţă de evenimentele istorice, înţelegerea tendinţelor luptei pentru libertate şi independenţă, pentru unirea Ţărilor Române.

Pe măsura dezvoltării meşteşugului artistic, fie prin bursierii trimişi în şcolile de la Paris, Roma, Viena sau prin elementele dezvoltate în şcolile înjghebate în Ţările Române, tematica artei noastre — care conţinea în mare parte o serie de portrete ale celor interesaţi, plătnici a căror recuzită vestimentară şi importanţă socială condiţionau şi rezolvarea plastică — se îmbogăţeşte treptat, punînd în circulaţie subiecte de mare popularitate din trecutul istoric.

Aşa precum la Iaşi Gh. Asachi îndemna spre o pictură istorică pentru a ridica nivelul ideologic al artei, la Bucureşti, sub îndemnul lui Heliade Rădulescu, la catedra de desen de la Colegiul „Sf. Sava", pictorul Carol Valstain, precum şi Constantin Lecca, profesor la Şcoala românească de la Craiova, se străduiau la cursurile lor să dezvolte ideile cele mai potrivite ridicării conştiinţei social-politice a viitorilor artişti. Eforturile pe care ei le-au depus au reuşit să însămînţeze gustul pentru dezvoltarea artei; numeroşi pictori, gravori şi sculptori participă curent la ridicarea nivelului artistic şi istoria artei consemnează apariţia unor artişti care şi-au stabilit un nume recunoscut şi valabil pentru valoarea conţinutului artistic al acelei perioade. Trecerea de la portretistica obişnuită la compoziţii istorice, de pildă *Moartea lui Mihai Viteazu* (1845), precum şi compoziţiile sau litografiile pictorului Carol Popp de Szatmary, sînt elocvente în privinţa eforturilor pictorilor de a depăşi meşteşugul portretisticii, de a dezvolta ştiinţa compoziţiei. Ele sînt începutul unei arte cu o tematică patriotică, pusă în serviciul idealurilor naţionale ale timpului, mijlocind o apropiere de interesele largi ale înţelegerii poporului pentru arta şi ţelurile ei.

În felul acesta artiştii plastici se încadrează în rîndul intelectualităţii progresiste şi împreună cu ea înţeleg că arta poate servi interesele luptei împotriva vechii mentalităţi feudale şi, în acelaşi timp, poate, lupta pentru eliberarea naţională, pentru realizarea statului naţional.

Pe această cale, alăturarea artiştilor plastici spiritelor înaintate, în perioada 1835—1848, a prilejuit un contact strîns, o participare vie la toate frămîntările sociale, la toate acţiunile organizatorice desfăşurate în societăţile secrete de luptă revoluţionară, sudînd într-un efort comun pe oamenii politici, cărturarii şi oamenii de artă ai vremii.

Pictorii Ioan Negulici, Barbu Iscovescu, Constantin Daniel Rosenthal au participat, în societăţi secrete, societăţi literare, ştiinţifice şi artistice, la organizarea revoluţiei de la 1848 în Ţara Românească, Moldova şi Transilvania.

Artişti-cetăţeni, cu o înaltă conştiinţă, ei şi-au pus întreaga lor pricepere în slujba cauzei revoluţiei; evenimentele le-au cerut o pricepere deosebită pentru prezentarea artistică a cortegiilor, serbărilor, manifestaţiilor care au avut loc în acele zile. Ei au căutat şi au găsit un limbaj artistic potrivit cu care au comunicat maselor ideile şi sentimentele nobile ale revoluţiei.

IOAN I. NEGULICI, născut în 1812 la Cîmpulung Muscel, își caută învățătura la Colegiul „Sf. Sava", apoi la Iași, unde prietenia pictorului N. Livaditti și a lui Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza îi favorizează apropierea de frămîntările politice ale vremii. Sprijinit de intelectualii patrioți ai Iașului, în 1834 pleacă la Paris, unde vine în contact cu preocupările cercurilor artistice de aici.

După patru ani revine în țară plin de o învățătură care i-a adus premii și prestigiu la Paris, posibilități de noi succese în atelierele din Cîmpulung, Pitești și București.

La București, tot așa ca la Iași ori la Paris, pictura i-a favorizat o apropiere de cercurile politice, prin portretele realizate pentru N. Bălcescu, C. A. Rosetti, Cezar Bolliac și alții. Mînat de dorința de a-și desăvîrși arta, de a se consacra compoziției istorice, obține din nou o bursă pentru Paris, unde studiază în atelierul lui Michel Martin Drolling. De aci, pe drumul de înapoiere, oprindu-se la Viena pentru a cunoaște tainele litografiei, îl determină pe Constantin Rosenthal, cu care se împrietenește, să vină împreună în țară.

După întoarcerea sa desfășoară o intensă activitate în cadrul campaniei de culturalizare a maselor inițiată de Heliade Rădulescu ; scrie proză, teatru, poezie, publică diverse traduceri pe care le ilustrează.

Dar paralel cu această activitate, el se ocupă intens de conceperea și tipărirea unor manifeste revoluționare, participă la pregătirea revoluției. Toată această activitate indrituiește, în 1848, guvernul constituțional revoluționar să-i acorde încrederea pentru postul de organizator și cîrmuitor politic-administrativ al județului Prahova.

Succesul politic al pictorului-cetățean Negulici schițează în paginile istoriei de artă profilul unui artist care și-a consacrat existența unui meșteșug artistic pus în slujba năzuințelor și obiectivelor revoluționare ale epocii de la 1848. Refugiat la Brașov și apoi la Constantinopole, Negulici nu se dezice de țelurile vieții sale, afirmîndu-și cu tărie credința în victoria finală a poporului său.

Departe de țară se stinge în urma unei boli neiertătoare, la 15 aprilie 1851.

BARBU ISCOVESCU, mai mic cu 4 ani ca Negulici, se trăgea dintr-o lume și un mediu de meșteri iconari, care i-au determinat firesc drumul spre meșteșugul artei. Trece și el — pentru educația sa artistică — prin Viena, în drum spre același atelier din Paris al lui Michel Martin Drolling, unde poposise Negulici.

Legăturile făcute la Viena și Paris cu elementele înaintate îi mijlocesc apropierea de cercurile revoluționare din țară, și la întoarcerea sa, în Oltenia (la Craiova și Balș,

Pictorul C. D. Rosenthal (desen de Negulici)

Român plăieș din Banat (desen de B. Iscovescu)

de pildă), apoi la București primește sarcini importante din partea guvernului revoluționar.

În fruntea grupului care i-a cerut lui Bibescu semnarea Constituției din 11 iunie, el pătrunde în palat purtînd steagul revoluționarilor pictat de el însuși cu deviza: **„DREPTATE ȘI FRAȚIE".**

În interesul revoluției este trimis în Moldova pentru a ține legătura cu cercurile revoluționare de acolo.

Om de încredere, activist plin de răspundere, după înăbușirea revoluției din Țara Românească e trimis în Transilvania, unde se pune în slujba revoluției (procurări de arme, manifeste etc.).

Stabilit pentru cîtăva vreme la Zemun — lîngă Belgrad —, cunoaște și întreține legături strînse cu revoluționarii sîrbi conduși de generalul Knidjarim și protopopul Pavel Stamatovici.

Scăpat de urmăririle dușmanilor revoluției, el își continuă peregrinările departe de țara sa. La Paris ia parte la constituirea „Societății studenților români", unde depune o bogată și rodnică activitate materializată în litografiile istorice descoperite la „Biblioteca Națională din Paris".

Pe drumul exilului către Constantinopole, Barbu Iscovescu se prăpădește în 1854 și este înmormîntat la cimitirul din Pera, în aceeași groapă cu prietenul său de luptă și suferință, Ioan I. Negulici.

CONSTANTIN DANIEL ROSENTHAL, întîlnit de Negulici la Viena, unde își făcea studiile artistice, se născuse la Budapesta în 1820. Venit la București, cercurile intelectualilor democrați și-l apropie foarte repede. Merge și el la Paris în atelierul lui Michel Martin Drolling, unde, luînd contact cu toți revoluționarii români, cu țelurile revoluției românești, se înscrie în „Societatea studenților români" (1846) de sub președinția poetului Lamartine, alături de N. Bălcescu, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu și alții.

Revenit în țară o dată cu capii revoluției, trebuie consemnată participarea sa vie, directă, plină de devotament la cauza revoluției românești.

Cînd, ca o recunoaștere a meritelor sale, guvernul provizoriu îi acordă cetățenia română, Rosenthal avea să spună: *N-aș fi crezut niciodată că sînt atît de valah cum sînt: admir din zi în zi mai mult poporul român, ce inteligență, ce blîndețe.*

Arestat o dată cu N. Bălcescu, Bolintineanu, Rosetti, Bolliac etc., cu ajutorul populației din jurul Orșovei reușește să evadeze împreună cu toți cei arestați.

La Paris își reia activitatea revoluționară, executînd acolo cea mai reprezentativă lucrare a sa: „România revoluționară" și reluînd tabloul „România rupîndu-și cătușele pe Cîmpia Libertății", spre a fi litografiat pentru *Comitetul revoluționar din Paris.*

Preocupat în permanență ca prin mijlocirea artei sale să servească țelurile revoluției, năzuințele și febra sa politică îl împing să-și caute de treabă în Ardeal, pentru a media o apropiere a forțelor revoluționare. Luînd legătura cu revoluționarii unguri, este prins de poliția habsburgică, cu colaborarea siguranței franceze, și, torturat, se stinge din viață în noaptea de 22 spre 23 iulie 1851.

La scurt timp după pictorii amintiți mai sus, D. Tattărăscu, Constantin Lecca, Gh. Năstăseanu, Petre Mateescu și mulți alții au preluat concepția artistică de reprezentare patriotică a faptelor de seamă din istoria poporului român, îmbogățind patrimoniul culturii noastre naționale.

Desăvîrșind treptat meșteșugul artistic, compozițiile de mai tîrziu ale lui Th. Aman, cele ale lui N. Grigorescu din perioada luptei pentru independență învederează aportul artiștilor celor mai avansați, a artiștilor-cetățeni la lupta poporului lor pentru libertate și independență, demonstrează că o artă este viabilă în măsura în care ea oglindește marile frămîntări ale epocii, marile ei idealuri.

Petöfi cîntînd la vioară (desen de B. Iscovescu)

ŞTEFAN GHEORGHIU ŞI VREMEA SA

(fragmente)

M. GH. BUJOR

M. Gh. Bujor s-a născut în 1881 la Iaşi. Studiile liceale şi universitare (Facultatea de drept) şi le face în oraşul natal. Încă din liceu scrie şi publică versuri. La 18 ani intră în mişcarea socialistă. Conferinţa generală a sindicatelor şi a cercurilor socialiste din 1906 îl alege în cercul de editură şi în redacţia „România muncitoare". În 1908 este ales în Comitetul Central al Uniunii Socialiste, iar în 1910 Congresul constitutiv al Partidului Social-Democrat îl alege în Comitetul Executiv. În aceşti ani, el desfăşoară o vastă activitate politică şi publicistică alături de I. C. Frimu, Gh. Cristescu, Alecu Constantinescu, dr. Ottoi Călin, dr. Racovski şi alţii.

În 1916, redactor al „Convorbirilor sociale", M. Gh. Bujor afirmă în repetate rînduri că socialiştii trebuie „să-şi taie drum sigur şi adînc în structura societăţii române" şi să lupte pentru ca să se „împlinească întregirea neamului".

M. GH. BUJOR

În februarie-martie 1917, vestea revoluţiei din Rusia, a înlăturării ţarismului îl găseşte cu regimentul său la Iaşi; M. Gh. Bujor îşi afirmă încrederea că eliberarea naţională şi socială a poporului român va fi opera revoluţiei în România. Urmărit de autorităţi datorită activităţii sale revoluţionare, este silit să plece la Odesa, unde-şi continuă activitatea revoluţionară, redactînd ziarul „Lupta" şi contribuind la organizarea batalioanelor revoluţionare româneşti, care aveau să lupte, alături de Armata Roşie, în apărarea Revoluţiei din Octombrie. V. I. Lenin personal îi înmînează decretul de numire în înaltul colegiu pentru lupta împotriva contrarevoluţiei din sudul Rusiei.

Între 1917 şi 1919 trece de cîteva ori ilegal graniţa în România, la Iaşi — era urmărit ca dezertor —, iar în martie 1920 se hotărăşte să revină definitiv în ţară. Este arestat, judecat şi condamnat la ani grei de temniţă. Abia eliberat în 1934, porţile închisorii se închid în urma sa în repetate rînduri: 1937, 1938, 1939, 1940. El va fi eliberat definitiv în august 1944 de insurecţia naţională antifascistă. Avea 63 de ani, din care o treime şi-i petrecuse după zăbrele.

Reia lucrul de la capăt. În decembrie 1944 îi apare cartea „Zăbrele. Din versurile unui condamnat. 1920—1933", urmată de lucrările „13 Decembrie" (versuri) şi „Doftana".

Dintre manuscrisele rămase de la M. Gh. Bujor, o importanţă deosebită prezintă lucrarea biografică „Ştefan Gheorghiu şi vremea sa" — circa 200 pagini de larg interes — pe care Editura politică o va publica în curînd în noua colecţie „Evocări".

Prieteni şi luptători, umăr la umăr, timp de un deceniu, M. Gh. Bujor a fost o ediţie cultă a autodidactului Ştefan Gheorghiu. Şi unul şi celălalt au cunoscut bucuria luptei, dar şi asperităţile ei.

Redăm alăturat două fragmente din lucrarea lui M. Gh. Bujor „Ştefan Gheorghiu şi vremea sa": primul se referă la copilăria eminentului militant socialist, cel de-al doilea — la manifestaţiile impresionante cu care muncitorii l-au însoţit pe Ştefan Gheorghiu în ultimul său drum.

N. G. MUNTEANU

Carte poştală editată de P.S.D. şi Comisia Generală a Sindicatelor, după moartea eroului

COPILĂRIA ŞI TINEREŢEA

Copilăria lui Ştefan a fost tristă şi plină de lipsuri, ca a tuturor copiilor de muncitori din vremea aceea. Şi-a făcut învăţătura oficială la Şcoala nr. 3 din Ploieşti. Cu toate greutăţile de a frecventa regulat, el a obţinut totuşi în primele trei clase premiul întîi. Micul şcolar arăta o deşteptăciune, un neastîmpăr, o dragoste de carte puţin obişnuite. Îi plăcea să se întovărăşească cu cîţiva conşcolari prichindei ca şi el, să se strîngă cu ei în vreo grădină, pe vreun maidan şi acolo, ca o luminiţă înconjurată de nişte gîndăcei, să le citească bucăţile ce-i erau dragi din cărţile de şcoală sau din cele de basme ce ajungeau în mîinile lui. În el mijeau încă de pe atunci nepreţuitele lui însuşiri de mai tîrziu de luminător, de propagandist, de povestitor, de iubitor de cultură şi de oameni.

Dar învăţăcelul era sărac. Aripioarelor minţii lui nu le era îngăduit să crească în voie. Dragostea lui de învăţătură nu putea fi satisfăcută. Era dintre acei fii înzestraţi ai clasei muncitoare sortiţi să rămînă în afara şcolii şi să privească oftînd cum alţii, mai neajunşi la minte decît el sau de-a dreptul nătîngi, dar cu părinţi înstăriţi şi cu chimirul plin, urcă treptele mai înalte ale culturii. El trebuia să se resemneze şi să se întoarcă de la carte la teslă

și ciocan. Și iată-l într-o vîrstă fragedă, cînd mai avea nevoie de îngrijirea și ocrotirea altora, nevoit să se prefacă din școlar în ucenic și să dea piept direct cu strădaniile și amărăciunile vieții.

Era atunci prin 1890 sau '91 și avea vreo 11 sau 12 ani.

Ajunse pe mîna fierarului Robert.

Mica făptură zburdalnică și vioaie încăpuse însă pe mîini vitrege. Slugări cît slugări casa și atelierul stăpînului, din zorii zilei și pînă tîrziu după încetarea lucrului; înghiți cu noduri mîncarea proastă și drămăluită; spinarea lui cunoscu greutatea pumnilor și obrazul lui asprimea palmelor; trupșorul lui găsi noaptea o clipă de somn pe bancul său, pe scîndurile atelierului, dar nu se putu deprinde cu viața aceasta cîinoasă și părăsi pe primul său patron. Ajunse la un al doilea, la meșterul Ioan Culea. Acesta era dulgher, ca și tatăl său. Micul Ștefan avu norocul să dea de astă dată de un om mai de omenie, cu care se împăca mai ușor și de la care învăță dulgheria.

Cu toată asprimea, lipsa de supraveghere, de control și de îndrumare, ucenicia nu-i frînse, nici nu-i înăbuși bunele-i porniri. El continuă să citească, să citească cu lăcomie și curiozitate ori de cîte ori putea și tot ce-i cădea în mînă. Se adăpa cu nesaț din tezaurul basmelor populare. Ispirescu și Creangă, în măsura în care dădu peste ei, îl fermecară, precum îl vrăjiseră altădată minunățiile povestite de propria-i mamă. O lectură care îl captiva, de asemenea, au fost haiducii. Literatura lor era atunci la modă. Ea se găsea în broșuri separate sau prin almanahuri, pe la toți chioșcarii și colportorii. Figura lor, a unui Iancu Jianu, Corbea, Bujor, Codreanu, Tunsu, lua în imaginația lui proporții mari, legendare, de eroi populari. Tunsu îndeosebi, care părăsește slujba de paraclisier, își tunde pletele și apucă, împreună cu o ceată de țărani, drumul codrului, îl entuziasma. Inima lui răpită bătea cu toți acești răzvrătiți primitivi, care renunțau la viața tihnită, înfruntau primejdia și moartea și se ridicau mînioși și răzbunători împotriva jugului stăpînirii despotice, împotriva jefuitorilor și împilatorilor poporului, le smulgeau averile furate ca să le împartă celor aduși de ei la sapă de lemn. Grăuntele de combativitate socială și revoluționară cuprins în faptele lor făcea să vibreze o coardă necunoscută, pierdută în adîncul inconștientului acestui vlăstar ploieștean, care venise pe lume cu predispoziție analogă. Istoria revoluției lui Tudor Vladimirescu deșteptă și întări în el predispoziția aceasta înnăscută. Poate că auzea pe unii și pe alții, în preajma cărora se învîrtea ca ucenic, pomenind de isprăvile ploieștenilor de altădată.

Și iată-l pe acest „copil al plebei proletare", cu imaginația și neastîmpărul tot mai trezite, apucîndu-se să pună pe haiduci pe scenă, să facă, așa cum s-o fi priceput, teatru social cu copii de o seamă cu el, pe maidanele Ploieștiului. Apoi îi căzură în mînă versurile lui Vasile Alecsandri, ale lui Mihail Eminescu, ale lui George Coșbuc, și cele cu fond social sau în care se cînta libertatea îi atinseră și-i încălziră aceeași coardă neînțeleasă încă și profundă.

Dar în jurul lui viața muncitorească, de care era înconjurat, zvîcnea tot mai puternic... Greve, adunări, manifestații, doleanțe, critici, revendicări, amenințări, arestări, dări afară din lucru... De toate acestea auzea acasă, auzea în atelier, auzea pe stradă. Și, pe nesimțite, ca un soare care soarbe o ceață, începură să i se deslușească, destul de vag și de fragmentar deocamdată, lumea în care se găsea cuprins și închis, sărăcia de acasă, munca din atelier, discuțiile, protestările, chemările muncitorilor, marea cauză și uriașa luptă ce se da pe nevăzute pentru **ceva** pe care-l simțea măreț, frumos, drept, nemaivăzut, ca în basme, dar pe care nu-l putea cuprinde pe deplin cu înțelegerea lui precoce.

Un manifest, o broșură, un ziar, dintre care unele veneau din București și umblau din mînă în mînă, îl ajutară să se dezmeticească, să se lumineze. Se deștepta în el o conștiință nouă. Acum știa că există un fel de corp constituit al muncitorilor, o mișcare, un partid, cu conducători de valoare, cu intelectuali de frunte, dintre care unii se aflau chiar la Ploiești, cu partizani în toată țara, cu organizații, cu ziare, cu broșuri, cu congrese, cu cîte un deputat-doi în Cameră, cu o luptă aprigă contra celorlalte partide, care apărau cu înverșunare și brutalitate interesele celor bogați contra celor săraci. Înțelega apelul și îndemnul din ziare, din manifeste sau cuvîntări ca lumea muncitoare să se organizeze spre a lupta și dobîndi o viață mai bună. Pricepea că acum nu se mai putea bate ca pe vremea haiducilor [...]

Acum știa ce înseamnă a fi muncitor, a fi luptător pentru cauza de dezrobire a proletariatului și ce trebuia să facă.

Între 17 și 18 ani, adică pe la 1896—1897, începu să frecventeze, sau mai bine gravitez, în jurul mișcării, în jurul clubului ei.

Mișcarea muncitorească ploieșteană era încă în ascensiune. Clubul ținea ședințe săptămînale și conferințe publice, la care conferențiau de obicei militanți din București cu renume. El edită în 300 de exemplare broșura „Cartea de citire socialistă". Pe lîngă club se înființaseră societățile croitorilor, constructorilor și brutarilor. La congrese mișcarea ploieșteană trimitea cîte 10 delegați. Se mai înființă (1896) și „Uniunea votului universal".

În afara mișcării se dezlănțuiră (între 1893 și 1895) agitații și chiar tulburări, care aminteau pe departe obișnuitele frămîntări de altădată prilejuite fie de legea zisă a „maximului", fie de represiunile din 1894 contra țăranilor, fie de alegeri. Cu ocazia agitației stîrnite de legea maximului, o parte a ploieștenilor pleacă în masă, ca pe

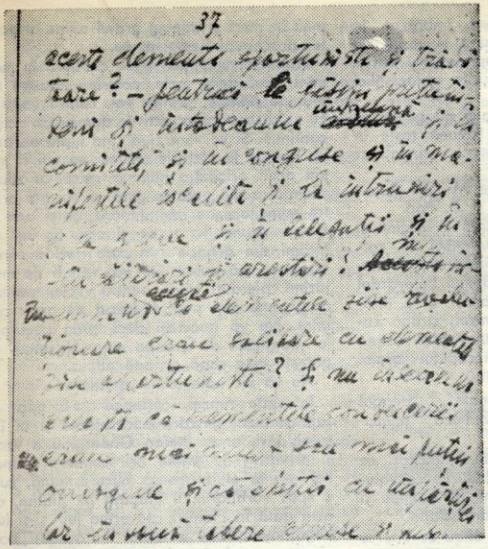

Facsimil dintr-o altă lucrare a lui M. Gh. Bujor despre Ștefan Gheorghiu

vremuri, la București să se unească cu protestatorii de acolo. La club se ținură adunări mari și cuvîntări înflăcărate.

Fostul școlar-povestitor adună acum pe ucenici ca și dînsul, pe tineri lucrători, constituind de fapt mici grupuri plăpînde, sfielnice și trecătoare, cărora avea tot mai multe de spus, mai bine, mai frumos, mai atrăgător. Își descarcă picătură cu picătură bagajul de cunoștințe agonisite cu trudă, citește ce alegea dînsul din broșuri, reviste sau ziare, trezește interesul și încordează atenția ascultătorilor prin însușirea isteață a povestirilor sau anecdotelor cu tîlc [...]

FUNERALIILE
București – Ploiești

Înmormîntarea rămășițelor lui Ștefan a fost impunătoare și mișcătoare. Ea a căpătat proporțiile unei grandioase manifestații de clasă și de dragoste pentru cel dispărut, care s-a desfășurat din Dealul Filaretului, a străbătut toată inima Bucureștiului pînă la Șoseaua ciocoiască. S-a prelungit pe drumul Ploieștiului pe o distanță de 60 de kilometri și s-a desfășurat apoi pe străzile și piețele lui pînă la cimitirul Bolovani.

Două orașe dintre cele mai mari și mai industriale ale țării, la care s-au alipit, prin delegații, coroane și telegrame, organizațiile din țara întreagă, au proslăvit memoria marelui mort și au adus un suprem omagiu prigonitului în permanentă frămîntare și luptă.

Muncitorimea organizată și conștientă, care s-a ridicat cu atîta emoție și în așa număr ca să dea ultimele onoruri luptătorului ei iubit și neuitat, a dovedit că posedă comori de înalte sentimente, de prețuire a oamenilor ei, de dragoste și de recunoștință.

Duminică 9 martie. O dimineață splendidă de primăvară, cu cerul limpede și soarele binevoitor.

În curtea sanatoriului se adună lumea. Pelerinajul continuă în camera mortuară pe dinaintea sicriului de zinc în care e închis trupul îmbălsămat al lui Ștefan. Din tot ce a fost se vede numai figura prin ferestruica tăiată în capac. Mai toți au lacrimi în ochi.

Se împart funduliițe roșii. La ora 8 jumătate, corul intonează domol „Internaționala" și sicriul, purtat pe umeri, e dus și depus deasupra carului funebru.

Se formează cortegiul simplu și impresionant. În frunte filfîie steagurile roșii îndoliate — steagurile clubului și sindicatelor: tîmplari, cizmari, tăbăcari, tapițeri, funcționari comerciali, mixt. După steaguri urma corul și apoi o mare coroană de lauri, purtată de trei tovarăși, din partea tuturor organizațiilor din Capitală. Și imediat venea carul, îmbrăcat în roșu și decorat cu gust, precum tot cu roșu erau acoperiți și caii. Pe o estradă înălțată în mijlocul carului, înconjurată de o balustradă

artistic aranjată, totul fiind îmbrăcat în roșu, sta coșciugul; coroana și jerbe de flori mari și frumoase împodobeau carul.

Un singur om ținea hățurile cailor. Nici un cioclu, nici un popă.

Astfel gătit, carul roșu nici nu părea să fie un car funebru, ci o tribună roșie în mers, ultima tribună a marelui cuvîntător proletar.

Lentele erau ținute de M. Gh. Bujor, I. C. Frimu, D. Marinescu și D. Pop.

Urmat de mulțimea așezată în ordine și care creștea pe măsura înaintării lui, cortegiul străbătea șoseaua Viilor, străzile Rahovei, Smîrdan, Doamnei, Bursei, bulevardul Elisabeta, piața și bulevardul I. C. Brătianu, str. Atenei, piața Amzei, strada Luminei, strada Primăverii, bulevardul Colțea pînă la piața Victoriei și începutul șoselei Jianu.

Corul intona „Internationala", „Steagul roșu", „Gornistul", „Marsilieza muncitoare".

Din loc în loc, grupuri de muncitori ce așteptau în cale intrau în rîndurile convoiului, care crescu la cîteva mii de oameni și căpătă înfățișarea unei manifestații.

Oamenii de pe stradă se uitau cu interes la aceste funeralii civile și socialiste. Dușmanii se încruntau și scrîșneau din dinți.

Din cînd în cînd se aruncau flori.

Prin dreptul statului-major al armatei, corul cînta „Gornistul" pentru soldații care priveau.

Prin Bucureștiul sărăciei și muncii, dar și al belșugului și exploatării, procesiunea înainta încet, nu se auzeau nici bocete, nici dangăte de clopot, ci filfîiri de steaguri roșii. Era ca un miting sub cerul liber. Și de pe tribuna lui roșie neînsufletitul Ștefan parcă vorbea. În gîndul celor care-l urmau răsuna parcă ultima lui cuvîntare mută, dar tot atît de elocventă pentru ei și pentru cei care pricepeau înțelesul adînc al acesteia, ca toate înflăcăratele lui cuvîntări fulgerătoare împotriva oligarhilor de toate calibrele:

„Eu, dulgherul Ștefan Gheorghiu, victimă a exploatării voastre și a netrebnicelor ei unelte, mă cobor astăzi în mormînt. Dar să nu vă bucurați prea mult! Eu mă cobor, trupul meu intră în țărînă, dar priviți: chiar neînsufletit, eu stau aici pe o tribună înfășurată în culoarea noastră roșie. În jurul meu sînt adunați mii de oameni din București și reprezentanți din restul țării, iar de-a lungul trotuarelor alte mii de bucureșteni privesc la mine, la tribuna aceasta roșie în mișcare, la întrunirea aceasta a mea în mers și înțeleg graiul adînc al acestei procesiuni nemaivăzute.

Trupul meu pleacă și se coboară în mormînt, dar ideile mele, doctrina noastră rămîn pe pămînt, printre voi, contra voastră. Eu părăsesc lupta activă, dar lupta activă continuă. Și va veni ziua cînd lupta aceasta va ajunge la victorie. Atunci eu voi fi mai viu decît oricînd, numele meu va zbura triumfător din gură în gură, și voi trăi printre muncitorimea izbînditoare, ca și cum aș fi viu. Atunci va fi ca și cum aș ieși eu însumi din groapa în care vă bucurați acum că mă cobor. Iar voi veți fi de mult țărînă, pierduți, uitați pentru vecie, neștiuți, ca și cum nici n-ați fi trecut pe acest pămînt. Nu vă bucurați deci, prea bucuroșilor burghezi, de groapa mea. Nu uitați ce pățește cine sapă groapă altuia.

Nu vă zic adio, ci la revedere!..."

În piața Amzei, cortegiul s-a oprit în fața sediului mișcării bucureștene și al întregii țări, unde Ștefan Gheorghiu a venit și a vorbit de atîtea ori. Luîndu-și rămas bun de la el, mișcarea bucureșteană, cum a spus vorbitorul, îl înapoia pe Ștefan, de astă dată la Ploiești, „la urma lui" și-și lua angajamentul de a lupta, cu aceeași pornire, cu același avînt, pentru ceea ce a luptat și el: „răsturnarea ordinii nedrepte și ucigătoare care l-a răpus".

Cînd convoiul ajunse în piața Victoriei, el se opri în dreptul șoselei Jianu. În cîntecele corului și în asistența tăcută și atentă a mulțimii, sicriul lui Ștefan fu coborît de pe car și așezat în automobilul care aștepta. Înainte de a părăsi pentru totdeauna marele oraș, „în care mișcarea muncitorească clocotește mai mult ca oriunde" și care s-a înfiorat de atîtea ori de cuvintele lui, cineva rosti cuvîntul de „adio".

„Ștefan Gheorghiu a fost prin talentul firesc adevăratul orator al poporului. El a fascinat mulțimea și nici unul dintre noi nu s-a ridicat pînă la farmecul vorbirii lui.

Născut din popor, trăit în mijlocul poporului, cunoscîndu-i suferințele și năzuințele prin însuși traiul lui, el a putut să-i priceapă atît de bine și graiul și să se înțeleagă amîndoi atît de bine. De aceea, Gheorghiu n-a fost un om ca toți oamenii. În el nu pierdem numai un tovarăș, un prieten, ci și o mare forță.

El nu a cunoscut piedici și teamă în propaganda lui și nu s-a dat îndărăt nici din lipsa pîinii, nici din fața prigonirii celei mai furioase și mai barbare. El moare în îm-

prejurimi mari : în săptămîna roșie a lui 1907 și a Comunei din Paris".

Apoi, în cîntecul „Internaționalei", în fluturarea batistelor și pălăriilor, în filfîitul steagurilor roșii și sub privirile îndurerate a mii de ochi, automobilul porni spre Ploiești.

Era pentru prima oară că Ștefan Gheorghiu călătorea cu mașina.

La capătul celălalt al șoselei, la intrarea în Ploiești, mii de ploieșteni, ascultînd chemarea organizațiilor locale : „Să mergem la bariera București", ieșiră în întîmpinare încă de la ora 12 și inundară cîmpul, așteptînd [...]

Era ora 6 și jumătate cînd rămășițele lui Ștefan Gheorghiu intrară pe poarta cimitirului.

Tăcuta și îndepărtata locuință a celor morți se înnegri de lume.

La groapă toată lumea se îmbulzi, dornică de a vedea pentru cea din urmă oară și a-și întipări bine în memorie chipul prea iubitului și acum pierdutului Ștefan. Dar aceasta nu era cu putință, fiindcă, pe de o parte, se și făcuse întuneric, iar pe de altă parte ar fi trebuit aproape două ceasuri ca toți cei prezenți și nenumărați să-l poată vedea.

În cele din urmă se făcu tăcere. Atunci se rostiră de pe movilița unui mormînt vecin și sub cerul pe care începură a sclipi stelele ultimele cuvîntări :

„...Ștefan Gheorghiu... al credinței noastre s-a lipsit și de casă, și de odihnă, și de hrană și, înflăcărat de ideea sublimă a socialismului, a căutat s-o arunce și el oriunde, oricînd și cu orice preț.

De aceea, urgia stăpînitorilor s-a năpustit asupra lui ca asupra nimănui.

A suferit ocara și sălbăticia trimiterilor la urmă, sudalma jandarmului, rigoarea tratamentului, a mersului pe jos cu baioneta la spate, din post în post. A suferit închisoarea și totul fără teamă...

Răzbunat va fi Ștefan Gheorghiu cînd vom duce mai departe opera lui, cînd vom semăna învățăturile semănate de el, cînd vom completa sufletul nostru cu o părticică din marele lui suflet, cînd vom ști să urmăm și să practicăm rarele lui însușiri de muncă, de luptă și de jertfă...

Acum, în pragul gropii lui, în acest moment tragic și solemn, să facem jurămîntul care să ne lege pe toți de a duce cu vigoare, cu hotărîrea și spiritul de jertfă al lui Ștefan Gheorghiu lupta pentru înălțarea păturilor muncitoare, pentru dezrobirea lor" (M. Gh. Bujor).

„Cine vrea să imite pilda lui Ștefan Gheorghiu să intre în organizații, să se înscrie în partid, să întărească mișcarea socialistă. Cred că sînt interpretul întregii asistențe și al întregii muncitorimi strigînd : «Trăiască în veci memoria lui Ștefan Gheorghiu !»" (D. Marinescu).

Apoi steagurile cernite se pleacă, mulțimea intonează ușor „Internationala" și zeci de buchete de flori cad pe sicriul care coboară încet-încet în mormînt.

E noapte de-a binelea și cerul înstelat cînd lumea, adînc impresionată și tăcută, pleacă și-l lasă pe Ștefan, la locuința lui de sub pămînt, singur și străin.

Ba nu !

„În cimitirul Bolovani, unde va dormi de-a pururi, nu va fi nici singur, nici străin. E într-un cimitir al săracilor, din rîndul cărora a ieșit, pe care i-a iubit și apărat. E în apropierea fabricilor, a locurilor de muncă, de suferință și de luptă. După cum în celebra poezie populară «Miorița», acea capodoperă de gingășie și frumusețe literară, poetul anonim pune la mormîntul baciului pierdut

Fluieraș de fag
Mult zice cu drag !
Fluieraș de os
Mult zice duios !
Fluieraș de soc
Mult zice cu foc !
Vîntul cînd a bate
Prin ele-a străbate
Și oile s-or strînge
Pe mine m-or plînge,

tot așa în apropierea lui Ștefan, poet și el, care a avut licăririle de geniu ale povestitorilor și versificatorilor noștri populari, vor cînta prelung și chemător la luptă sirenele fabricilor și uzinelor. Și se vor desfășura de multe ori în juru-i grevele cele mai mari, se vor strînge lîngă dînsul cei flămînzi și însetați de dreptate nu atît pentru a-l plînge, cît spre a se întrema, ca la un izvor al tămăduirii, din izvorul nesecat de energie și lumină pe care l-a răspîndit așa de harnic simplul și modestul Ștefan.

Astfel va continua să trăiască în noi cel ce a murit cu trupul, să treacă amintirea și activitatea lui generațiilor viitoare și să devină cu adevărat nemuritor" *.

* Citatul face parte dintr-un text scris de M. Gh. Bujor în martie 1914, publicat în „România muncitoare".

FÜHRERUL

DESPRE

File din „Jurnalu lui Goebbels

DUCE

13 februarie 1942

Se întîmplă ceva grotesc: nici italienii, nici spaniolii nu vor să achite materialele de război furnizate de noi din livrările pe care trebuie să ni le facă ei. Cer ca datoria să li se amîne pînă după război. Cu alte cuvinte, noi dăm italienilor materiale de război, dar trebuie să plătim separat mărfurile pe care italienii ni le livrează nouă. Este o harababură cumplită. Purtăm războiul ăsta nu numai vărsîndu-ne sîngele, dar și furnizînd materiale și brațe de muncă. Este, așadar, cît se poate de just ca după război să preluăm definitiv conducerea Europei în mîinile noastre și să nu ne lăsăm dați la o parte din drumul nostru de nici un alt stat, oricît de mare ar fi și orice revendicări ar avea. Poporul german suferă și îndură multe greutăți, în momentul de față el a cîștigat hegemonia în Europa și are un drept moral în această privință...

20 februarie 1942

Italienii ne fac greutăți în multe privințe. Acum încearcă să se infiltreze în noua industrie cinematografică de la București,

Născut la 29 octombrie 1897, în familia unui funcționar din administrația unei mici târgușorii din Rheydt (landul Renania), Joseph Goebbels a suferit, la vîrsta de patru ani, un atac de poliomielită, care i-a lăsat o infirmitate la piciorul sting. Deși biografii naziști aveau să pretindă ulterior că el „s-a remarcat prin curajul său în cîteva dintre cele mai dramatice bătălii ale războiului din 1914—1918", Goebbels nu a făcut nici o zi de serviciu militar și nu a fost pe front.

După absolvirea liceului a vagabondat, ca student întîrziat, prin universitățile de la Bonn, Würzburg, Friburg, München și, în cele din urmă, Heidelberg, unde și-a luat doctoratul în filozofie.

Convins că e înzestrat cu un deosebit talent de scriitor, el a refuzat să ocupe un post de profesor și, trăind din banii pe care-i primea de la părinți, a scris nenumărate poeme, romane și lucrări dramatice. Dar, rînd pe rînd, „operele" au fost respinse de toate revistele, editurile și teatrele cărora li se adresase.

Asemenea altor rataţi, la fel de nuli şi de ambiţioşi ca dînsul, Goebbels s-a înrolat în 1924 în partidul nazist, deşi la început Hitler îi făcuse, după propria sa mărturisire, impresia unui „mic-burghez mărginit, reacţionar şi complet nerealist". Numit în 1926 conducător al secţiei berlineze a grupării hitleriste, acest „doctor în filozofie" a organizat bandele de bătăuşi care spărgeau întrunirile muncitoreşti şi atacau manifestaţiile comuniştilor sau social-democraţilor. Tot în această perioadă a început să se ocupe de serviciul de propagandă fascist, pornind de la un slogan pe care l-a anunţat de cîteva ori cu cel mai desăvîrşit cinism: „Oricît de gogonată ar fi, o minciună ajunge să fie crezută dacă este repetată suficient de des".

Goebbels a folosit din plin arma otrăvită a minciunii, atît împotriva adversarilor politici ai nazismului cît şi contra propriilor săi rivali din interiorul partidului, unde „diavolul şchiop", cum i se spunea în mod curent, era temut şi urît. Odată cu venirea la putere a lui Hitler, în ianuarie 1933, cel care aspirase zadarnic la gloria scriitoricească a ajuns minuitorul suprem al unui gigantic aparat de propagandă, în care se încadrau presa, editurile, artele plastice, cinematografia etc.

Dacă în cel de-al III-lea Reich acoliţii lui Goebbels se îndeletniceau cu promovarea ideologiei naziste, cu persecutarea scriitorilor, a ziariştilor şi artiştilor de stînga, cu arderea pe rug a cărţilor aparţinînd unor autori care nu descindeau din „rasa stăpînilor" sau cărora hitlerismul nu li se părea culmea geniului uman, în străinătate agenţii „diavolului şchiop" duceau o intensă activitate de spionaj. De exemplu, din cei 83 corespondenţi de presă germani acreditaţi la Londra în ajunul celui de-al doilea război mondial, 81 se ocupau, în principal, cu culegerea şi transmiterea de informaţii secrete referitoare la situaţia economică şi militară a Angliei.

Încă din anii studenţiei, Goebbels a început să-şi noteze, într-un „jurnal intim", evenimentele mai importante din viaţă, precum şi impresiile lui asupra oamenilor cu care avea de-a face. Oglindă fidelă a unui spirit meschin, obtuz, semidoct, vanitos şi sălbatic, „jurnalul" este, în acelaşi timp, un document care oferă o imagine asupra mentalităţii lui Hitler şi a celor din jurul lui.

Însemnările lui Goebbels dezvăluie o lume de fiare, în care domnea un permanent război al fiecăruia împotriva tuturora; pentru un post, pentru o decoraţie, pentru o recompensă materială, oricare dintre liderii naziști era gata să treacă peste cadavrele celorlalţi. Dar poate că la nici unul dintre ei ambiţia nu a căpătat forme atît de monstruoase ca la Goebbels, care urzea neobosit o imensă ţesătură de intrigi împotriva concurenţilor săi, asmuţindu-i pe unii împotriva celorlalţi şi pe Hitler împotriva tuturora.

Lectura „Jurnalului" redactat de ministrul propagandei celui de-al III-lea Reich este, din acest punct de vedere, extrem de instructivă. Am ales pentru cititorii noştri cîteva pagini reprezentînd un fel de replică la „Jurnalul politic" al lui Ciano, din care am publicat fragmente în numărul trecut. De data aceasta avem de-a face cu punctul de vedere nazist asupra partenerilor din cadrul „Axei". Cele scrise de Goebbels constituie mai puţin părerile sale personale, cît opiniile lui Hitler, care-şi dispreţuia profund „aliaţii".

Aşa cum se va vedea, căpetenile de la Berlin nu aveau intenţia să excepteze pe italieni de la planul lor de a transforma toate popoarele Europei în sclavi ai Herrenvolkului hitlerist.

● ● ●

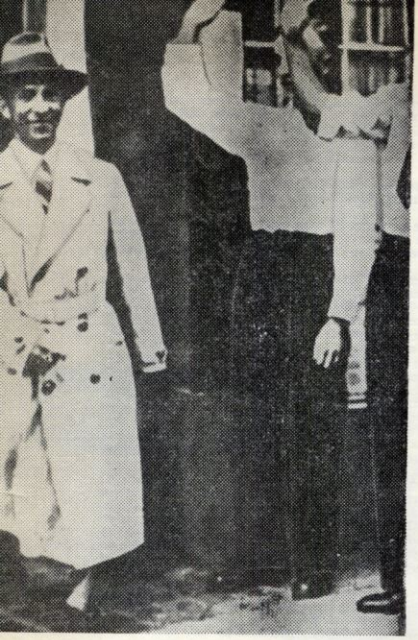

Goebbels ieşind din „Casa brună" de la Berlin (aprilie 1931)

Înconjurat de înalţi funcţionari italieni Goebbels participă la Bienala filmului de la Veneţia (1939)

întrebe de ce ar fi intrat în război, la urma urmelor.

. . . . . .

Discuţiile purtate de Ribbentrop în Italia au fost încununate de cel mai desăvîrşit succes. Ducele se arată dispus să ia măsuri energice, atît în domeniul politic cît şi în cel militar. Dar Führerul se îndoieşte de reuşita lui.

Scopul unei schimbări de gardă în Italia este, fără îndoială, acela de a-l înlătura pe Ciano. Ducele a făcut mare gălăgie pe chestia asta, astfel încît eliminarea lui Ciano să nu atragă prea mult atenţia. În orice caz, ducele l-a asigurat o dată mai mult pe Führer, în mod categoric, că va fi alături de noi şi la bine, şi la rău şi că nu va fi niciodată neloial faţă de Axă. Asta-i foarte adevărat. Atîta timp cît Ducele controlează situaţia în Italia, putem fi siguri de fidelitatea fascismului. Dar pe urmă ?

8 mai 1943

Scopul luptei noastre trebuie să fie crearea unei Europe unificate. Numai germanii pot organiza Europa. Practic n-a mai rămas altă putere conducătoare. În legătură cu asta, Führerul a subliniat cît de fericiţi ne putem socoti că nu există japonezi pe continentul european. Cu toate că italienii ne dau astăzi multă bătaie de cap şi ne creează multe dificultăţi, trebuie să ne considerăm norocoşi pentru faptul că nu reprezintă nişte rivali serioşi în viitoarea organizare a Europei. Dacă japonezii ar locui pe continentul european, situaţia ar fi cu totul alta. Astăzi noi sîntem practic singura putere capabilă să deţină conducerea pe teritoriul european.

10 mai 1943

Mussolini trebuie să plătească scump pentru că a insistat atît de mult pentru

rechemarea lui Rommel. El pretindea că generalii italieni fac treabă mai bună. Acum n-are decît să tragă consecinţele greşelilor sale de calcul. Slavă Domnului că, graţie Ducelui, numele lui Rommel nu este legat de înfrîngere [1]. E un lucru de mare importanţă pentru acţiunile noastre

[1] E vorba de capitularea forţelor germano-italiene din Africa de nord *(n.r.)*.

viitoare, căci un prestigiu ca cel de care se bucură Rommel nu poate fi creat peste noapte și pe urmă nimicit la fel de repede.

11 mai 1943

Direcția externă din ministerul meu mi-a propus să înviorăm moralul în declin al italienilor printr-o propagandă germană. Mă declar împotriva unei asemenea acțiuni. Este ultimul lucru de care avem nevoie — să facem propagandă în locul italienilor! De altfel, lor n-o să le facă plăcere; sînt extrem de susceptibili în această privință.

23 septembrie 1943

Führerul mi-a vorbit în amănunt despre vizita Ducelui, care i-a făcut o puternică impresie. De fapt, personalitatea Ducelui n-a mai acționat într-o măsură la fel de mare ca altădată. Motivul principal pare să fie că, de data asta, Ducele a venit la Führer fără nici o putere[2] și că, prin urmare, Führerul l-a privit într-un mod mai critic. Din catastrofa petrecută în Italia, Ducele n-a tras concluziile morale la care se aștepta Führerul. Desigur, se bucura că-l vede pe Führer și că se știe iarăși în deplină

La tribuna Reichstagului, Goebbels era unul dintre oratorii cei mai prețuiți de Hitler

libertate. Dar Führerul se aștepta ca primul lucru pe care-l va face Ducele să fie de a se răzbuna cumplit pe cei ce-l trădaseră. Dar el n-a arătat în nici un fel că ar dori așa ceva, dovedindu-și astfel adevărata sa mărginire. Mussolini nu e un revoluționar ca Führerul. Este atît de legat de italienii lui încît îi lipsesc calitățile de seamă ale unui revoluționar mondial.

Fiica lui, Edda și, prin ea, ginerele lui, Ciano, exercită asupră-i o influență nesănătoasă. Edda Mussolini a izbutit să răstoarne cu totul părerea Ducelui despre Ciano. Îndată după sosirea tatălui ei la München a avut cu el lungi conciliabule, al căror rezultat a fost o reconciliere între Mussolini și Ciano. Ciano a intrat din nou în grațiile Ducelui. Ceea ce înseamnă că această ciupercă otrăvită a fost iarăși sădită în inima partidului fascist. E limpede că Ducele nu-i poate aduce în fața unui tribunal pe trădătorii fascismului dacă nu vrea să-l tragă la răspundere pe propriul său ginere. Acesta ar trebui să fie primul inculpat. Dacă ar fi cu adevărat un revoluționar de mare calibru, Mussolini i-ar fi solicitat Führerului predarea lui Ciano și ar fi cerut personal socoteală acestuia. E un lucru pe care nu-l va face, ceea ce îl handicapează serios în deschiderea unui proces împotriva celorlalți trădători ai fascismului. Führerului i-a fost foarte greu să-l convingă pe Mussolini că cel puțin Grandi a trădat cu premeditare partidul fascist și pe Duce. La început, Mussolini n-a vrut să creadă nici asta. Dar pedeapsa trădătorilor fasciști este condiția premergătoare unei renașteri a fascismului. Fascistul de rînd, de la țară, nu poate crede în onestitatea unui nou început al fascismului dacă cei care au tîrît partidul la această criză mortală nu sînt trași la răspundere. Führerul a fost profund dezamăgit de atitudinea Ducelui, ceea ce m-a bucurat nespus. Mă temeam că din întîlnirea dintre Führer și Duce ar putea rezulta iarăși o strînsă prietenie, cu tot cortegiul de dificultăți politice, atît de supărătoare pentru noi. Dar n-a fost nicidecum cazul; dimpotrivă, niciodată nu l-am văzut pe Führer atît de dezamăgit în privința Ducelui ca de data asta.

...Führerul mi-a arătat o copie a scrisorii pe care Edda Mussolini a adresat-o tatălui ei. Această scrisoare întrece orice măsură. În vila ei din Bavaria, Edda Mussolini se poartă ca o mîță sălbatică, făcînd țăndări porțelanurile și mobila la cea mai mică provocare. De data asta s-a plîns tatălui ei pentru că n-a primit într-un rînd legătura telefonică cu el și pentru că altă dată i s-a refuzat un automobil. Folosește trivialități ridicole, amenințîndu-l pe tatăl ei cu șantajul. Afirmă în scrisoare că, dacă el nu-i dă numaidecît ajutor și n-o ia în Italia, va provoca un scandal imens, așa încît blestemele și ocările vor ploua pe capul lui Mussolini în auzul întregii lumi.

[2] Întîlnirea avea loc după înlăturarea lui Mussolini de la putere și după „răpirea" lui din captivitate de către detașamentul hitlerist condus de Otto Skorzeny (*n.r.*).

Bineînțeles, Führerul și cu mine ne întrebăm dacă nu cumva Edda Mussolini și, mai cu seamă, Ciano știu ceva despre Duce care să-l poată compromite în fața opiniei publice; altfel nu i-ar da mîna să scrie o scrisoare de șantaj ca asta. Dacă, într-adevăr, așa stau lucrurile, s-ar clarifica cele mai multe dintre enigmele referitoare la fascism. S-ar explica atunci de ce Ducele ceda întotdeauna în fața lui Ciano, de ce-i cedează chiar și în clipa de față, lucru care, altfel, ar fi cu totul de neînțeles. Scrisoarea reprezintă, fără îndoială, o mărturie nu numai împotriva Eddei Mussolini, ci și împotriva Ducelui însuși. Ce fel de educație i-o fi dat Ducele fiicei sale dacă ea îndrăznește să-i scrie o astfel de scrisoare în asemenea împrejurări!

L-am avertizat insistent pe Führer că nu cumva să-i îngăduie lui Ciano să fugă în Spania, așa cum i-a cerut stăruitor Edda Mussolini. Ea susține că vrea să se despartă de soțul ei, pe cînd Ciano ar dori să-și scrie acolo memoriile. Oricine își poate închipui în ce vor consta aceste memorii. Ciano nu are un talent remarcabil ca scriitor. De aceea nu poate dobîndi vreun succes literar pe temeiul stilului sau al calității deosebite a memoriilor sale, ci numai datorită unei prezentări senzaționale, bazată pe ostilitatea lui față de Germania. Sînt ferm convins că acest ticălos murdar va începe să scrie împotriva noastră chiar înainte de a trece o lună de zile de la plecarea lui și că va unelti împotriva noastră în modul cel mai josnic. Ciano este o satană a mișcării fasciste și un blestem pe capul Italiei. Trebuie să ne apărăm de el atunci cînd se află în mîinile noastre. Führerul nu prea știe exact cum să procedeze în momentul de față, dar pentru început vrea să exercite puternice presiuni asupra Ducelui pentru a-l convinge să pună, în sfîrșit, ordine în propria lui familie. Numai atunci va fi în stare să pună ordine și în rîndurile partidului fascist și apoi în Italia.

Johst[3], care locuiește alături de familia Ciano în Bavaria de Sus, a trimis o serie de scrisori Führerului cu privire la purtările celor doi soți. Aceste scrisori sînt adevărate perle. Johst descrie situația de la vila Ciano ca fiind pur și simplu grotescă.

...Führerul mi-a spus că, deși nu are dovezi, crede că e foarte posibil ca, la un moment dat, Ducele să fi avut de gînd să rupă alianța cu noi. Badoglio a făcut aluzie la aceasta în ultimul său apel către poporul italian declarînd că și Ducele intenționa să se pună capăt coaliției cu Germania. Führerul se teme că ar fi vorba de materialul cu care șantajează Ciano și soția sa. Numai așa se poate explica scrisoarea fiicei către tatăl ei. Eu nu cred că acesta e motivul. Nici Ciano, nici Edda Mussolini nu sînt destul de deștepți pentru a-și da seama ce consecințe ar avea asemenea destăinuiri. Cred că atribuim mai multă inteligență adversarilor noștri decît au ei de fapt. Edda Mussolini deține anumite informații despre tatăl ei, fie de natură criminală, fie compromițătoare din punct de vedere social și politic. Trebuie să fie o chestiune de aventuri amoroase ori una de bani. Am auzit cu altă ocazie că Ciano l-ar fi ajutat pe Duce să transfere mari sume de bani din Italia în Elveția. O asemenea revelație ar însemna, desigur, o lovitură aproape mortală pentru Duce... Întreaga afacere este, fără îndoială, destul de ciudată și ar fi de dorit să supraveghem cu grijă persoanele implicate, așa încît să nu se producă nici o catastrofă. Datorită fascismului am ajuns fără să vrem într-o companie cam pestriță.

În orice caz, încetul cu încetul trebuie să începem să nu ne mai bizuim pe Duce din punct de vedere politic. Oricît de mult am ține la el și oricît de valoroase servicii ne-ar fi adus, trebuie să existe o limită, mai ales cînd e vorba de interesele Reichului. Führerul nu prea ar vrea să ia o atitudine fermă pentru că, la urma urmelor, datorează multe Ducelui: reînarmarea Reichului, anexarea Austriei și integrarea în Reich a Protectoratului[4]. Fără îndoială, Führerul nu uită ajutorul Ducelui. Dar acum, cînd am ajuns în acest impas, sîntem siliți să ținem seama de interesele Reichului, fără nici o rezervă și fără nici o considerație față de alții... Ducele a fost stricat de Ciano. Acum nu mai e ce-a fost și nu se mai poate conta pe el ca un factor politic ferm, hotărît, mai ales de cînd nu mai are nici o putere. Dacă Edda Mussolini a folosit mai mult decît o simplă figură de stil amenințînd cu șantajul și dacă există într-adevăr un secret de nepătruns îndărătul acestui șantaj, este probabil secretul fascismului însuși. Cred că odată, într-un fel sau altul, vom ajunge să dezlegăm acest mister. Pentru moment este cazul numai să admitem că un asemenea secret există și să ne luăm toate garanțiile pentru a preveni orice lezare a intereselor politice ale Reichului...

7 noiembrie 1943

...Ciano a fost într-adevăr arestat din ordinul Ducelui și depus într-o închisoare militară. Ducele a trimis-o pe fiica lui, Edda, într-un sanatoriu. Este cel mai bun lucru pe care putea să-l facă.

Jurnalul lui Goebbels ia sfîrșit la 9 decembrie 1943.

În românește de SANDA RÂPEANU

[3] Hanns Johst, romancier și dramaturg nazist (*n.r.*).

[4] E vorba de cotropirea Cehoslovaciei (*n.r.*).

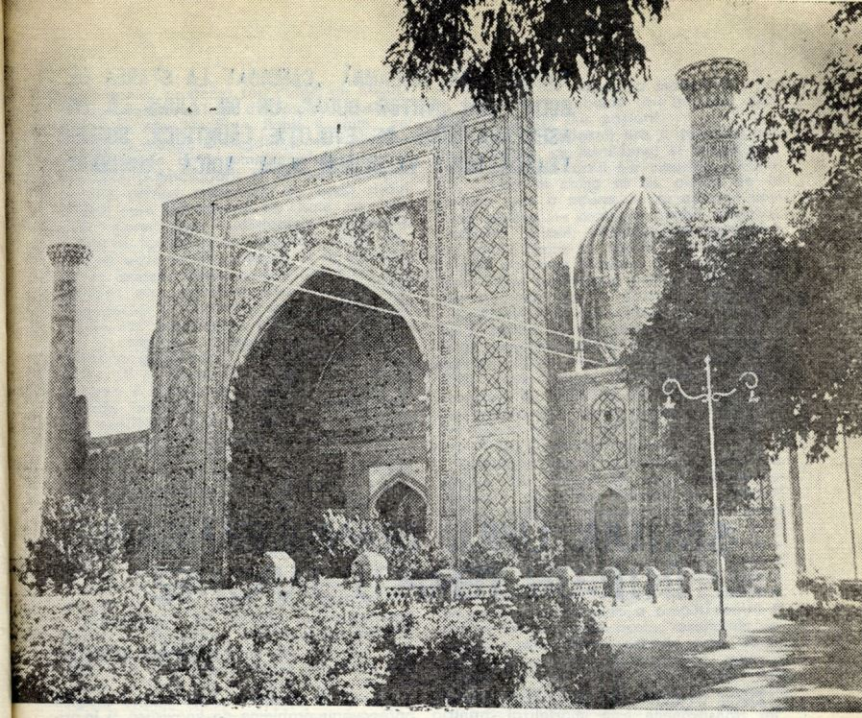

VÎRSTA ORAŞULUI — 2 296 DE ANI

Oraşul Samarkand, situat în partea răsăriteană a R.S.S. Uzbece, este una din cele mai vechi aşezări ale lumii. Avînd aproximativ aceeaşi vîrstă ca Babilonul, Atena şi Roma, în 1972 Samarkandul va sărbători 2 300 de ani de la întemeierea sa.

Dar cele mai de seamă monumente arhitectonice ale sale datează din epoca feudalismului oriental şi, îndeosebi, din secolele al XV-lea şi al XVI-lea. Aici se află mausoleul lui Timur Lenk (cel şchiop) (1336—1405), aprigul conducător mongol care a făcut din Samarkand capitala unui stat imens în Asia Centrală, războindu-se cu Hoarda de Aur, pustiind nordul Indiei şi biruindu-l pe sultanul turc Baiazid I Ildirîm, pe care l-a luat în captivitate.

Oraşul se mai mîndreşte cu observatorul astronomic al unuia dintre descendenţii lui Timur, Muhammed Taragai Ulugbek (1394—1449). Poet şi teolog, matematician şi istoric, dar mai cu seamă astronom, Ulugbek a stîrnit, prin construirea observatorului său, admiraţia lui Laplace şi a multor altor savanţi preocupaţi de lumea infinită a stelelor.

La Samarkand au funcţionat, vreme de secole, cîteva dintre cele mai vestite şcoli religioase musulmane (medrese). Studioşii Coranului învăţau în clădiri împodobite cu minunate ornamente, pe care meşteri din tată în fiu le executau în cărămizi smălţuite, majolică şi mozaic. Cea mai celebră şcoală, Ser-Dor, înălţată în secolul al XVII-lea, a fost restaurată în anii din urmă : zidurile ei şi-au recăpătat strălucirea decoraţiei de odinioară, în care revine adesea motivul unor lei vînînd căprioare.

În cadrul pregătirilor pentru aniversarea celor douăzeci şi trei de veacuri de existenţă a Samarkandului, istoricii, arheologii, arhitecţii şi decoratorii sovietici îşi intensifică eforturile pentru valorificarea cît mai completă a impresionantelor vestigii din capitala lui Timur Lenk.

BODDHISATVA ÎNSEAMNĂ „CANDIDAT LA STAREA DE BUDA" SAU „VIITOR BUDA", UN OM AJUNS LA UN ASEMENEA GRAD DE EVOLUȚIE LĂUNTRICĂ, SUFLETEASCĂ, ÎNCÎT VA DEVENI BUDA, ADICĂ „LUMINAT"

STATUIA UNUI TRANSILVĂNEAN ÎNTR-UN TEMPLU JAPONEZ

ISTVÁN KORDA

Destul de puțini știu că un fiu al plaiurilor transilvănene este imortalizat printr-o statuie aurită — statuia unui Boddhisatva, viitor Buda — așezată într-unul din cele mai mari temple ale Japoniei.

Ai zice că asculți un basm. Și totuși... Acum un veac și jumătate, un flăcău secui, dispunînd de mijloace materiale reduse, dar avînd o îndărătnică voință, pornea de la Aiud într-o temerară călătorie. Era Alexandru Csoma. El s-a născut într-un sătuc transilvănean de lîngă Covasna. Sărăcia familiei sale nu i-a îngăduit să ajungă la școală decît tîrziu (avea cincisprezece ani cînd sosea la Aiud), dar era animat de focul unei nestinse dorințe de învățătură. De unde oare această flacără, care nu s-a stins decît o dată cu viața sa ? Poate că o aprinsese Samoil Hegedüs, învățătorul din satul natal. Pe vremea aceea însă, lumea meleagurilor ardelene trăia într-o mare temniță, care se numea monarhia habsburgică.

După absolvirea colegiului de la Aiud, Alexandru Csoma studiază la Göttingen. Apoi, sub un nume de împrumut (Körösi) și folosindu-se de pașaport fals, trece granița imperiului. Prima țintă a călătoriei — București. Sosește aici tocmai în momentele frămîntărilor premergătoare răscoalei lui Tudor Vladimirescu.

Pentru ce pornise în lume ? Era filolog, îl preocupau probleme de lingvistică și în primul rînd originea limbii sale materne. La Göttingen auzise și citise despre „uiguri", un popor care trăia pe undeva, prin negurile marilor depărtări. Oare nu acolo se afla cheia ?

În acea epocă, mapamondul mai apărea încă plin de vaste pete albe. Una dintre cele mai misterioase era Tibetul (sau marea țară Bod, cum i se spunea în India) ; sufletele de acolo trăiau sub stăpînirea giganticului complex de clădiri săpate direct în stîncă : Potala. Tibetul, „streașina lumii", era visul călătorului nostru, încredințat că aici va găsi dezlegarea problemei științifice care-l preocupa.

Părăsind Țara Românească, călătorește prin Imperiul otoman ; stă la tocmeală cu bei și beglerbegi, și presimte că, în curînd, se va produce o mare zguduire. Își grăbește deci înaintarea, însă epidemia de ciumă îi taie calea spre Istanbul, silindu-l să traverseze Mediterana spre Egipt.

Se pare că cel mai bun pașaport era farmecul personalității sale, datorită căreia întotdeauna găsea omul dispus să-i dea ajutor. La Alexandria se descurcă cu sprijinul lui Herr Schäffer, un fierar originar din Tirol ; acesta îi dă o scrisoare de recoman-

dație pentru prietenul său Pohle, un negustor cu bunăstare, fugit din Imperiul austriac tocmai la Alep, în Siria. Pohle îl ajută pe Csoma să ajungă la Bagdad, unde întîlnește pentru prima dată semnele atotputerniciei britanice. Ambasadorii și consulii maiestății sale privesc nedumeriți pe acest străin ciudat, care îndrăznește să bată, cu cea mai mare liniște sufletească, drumurile udate de lacrimi și de sînge ale unor meleaguri unde se încrucișează și se ciocnesc atîtea interese. Omul nu are nici bani, nici slujitori, nici protecția vreunei oficialități. E suspectat. E luat drept spion. Are însă în sprijin trei argumente: atitudinea, activitatea și sărăcia. Există și ceva misterios, aproape inexplicabil, în jurul acestui bizar străin. El nu caută societatea celor de la putere; e prieten cu oamenii din popor și trăiește întocmai viața acestora. Bineînțeles, explicația faptului n-o poți găsi decît dacă l-ai văzut pe tînărul Alexandru Csoma — acasă sau la colegiul din Aiud — dormind pe pămîntul gol ori ducîndu-și traiul din cîțiva gologani, deci „făcîndu-și antrenamentul" pentru călătoria cea mare pe care va trebui s-o săvîrșească cu prea puține mijloace. Numai că reprezentanții maiestății sale britanice nu aveau cum să cunoască aceste antecedente de o esențială importanță. Așa că, pînă la urmă, îl trec pe Csoma la categoria „ciudățenii".

„Excentricul" dă dovadă de neobișnuite aptitudini filologice: este excelent pregătit și cunoaște o sumedenie de limbi. Cu fiecare țară prin care trece, el învață un nou idiom. În Siria își însușește araba, iar în Persia vechea limbă iraniană.

Străbate, în tovărășia unor negustori persani, potecile Hinducusului pierdut între nori; spre miazănoapte însă, drumul este blocat de sîngeroasa ură împotriva străinilor, dominantă în țara emirului de Buhara, așa că transilvăneanul se îndreaptă spre India. Pe vremea aceea, Pundjab, Țara celor cinci fluvii, mai era încă stat independent (ultimul) în India. La granița sa și la poalele Himalaiei se întindea linia fortăreților englezești. „Iskander bei" (căci așa se numea acum călătorul nostru) pătrunde în Cașmir, unde Marele Stăpîn, sir Moorcroft, omul serviciului secret britanic, îi comunică în pitorescul limbaj diplomatic, că pentru moment Tibetul fiind „tabu", nu i se poate permite să pornească într-acolo. Îi propune, în schimb, să se ducă în Micul Tibet (Ladak), să se familiarizeze cu limba tibetană într-una din mănăstirile lamaiste de acolo. Propunerea îl atrage, deoarece la acea epocă nimeni în Europa nu cunoștea încă tibetana.

Atunci a început ciudata odisee: peregrinul transilvănean nu a pătruns în ținuturi îndepărtate, ci în adîncul trecutului, petrecînd ani îndelungați în lumea lui Buda, acest univers ferecat în piatră.

Mănăstirea lamaistă unde s-a stabilit se numea Gompa. Aici trăiau preoții lama — jumătate din populația masculină a țării —, pe care trebuiau să-i întrețină cealtă jumătate, din păstorit.

Tibetul Mic (Ladakul) era o țară stearpă, neproductivă, cu ierni lungi și ucigătoare. Într-o astfel de iarnă s-a claustrat Alexandru Csoma în chilia sa de piatră de la Gompa spre a aduna — cu ajutorul unui lama prieten — comorile limbii tibetane, alcătuind primul dicționar englez-tibetan din lume. Poate că atunci, britanicii s-au ocupat de acest material în scopuri militare. Totuși elaborarea dicționarului a umplut un mare gol în domeniul lingvisticii.

Călătorul venit din celălalt capăt de lume nu a cuprins în lucrarea sa numai cuvinte, ci și proverbe, sfaturi, zicători, fragmente mai importante din *Tandjur* și *Kandjur*, cele două opere literare de căpetenie ale budismului; în afară de aceasta, el a informat asupra medicinii și pedagogiei tibetane, dezvăluind tainele unui univers de idei tot mai străin și necunoscut lumii.

Încetul cu încetul, în diferite puncte ale globului au început să apară primele comunicări științifice semnate de „mister" Csoma. Față de gesturile prețuirii venite din partea oamenilor de știință n-a putut să rămînă indiferent nici guvernămîntul colonial britanic. După ani și ani, savantul îmbătrînit, cu trupul plin de rănile degerăturilor, dar cu spiritul încă vioi și nealterat, apare la Calcutta spre a pregăti pentru tipar, în biblioteca de acolo, rezultatele cercetărilor sale. Munca aceasta cere iarăși un alt șir de ani, ultimii, omului ajuns în pragul bătrîneții. Totuși scopul inițial, visul din tinerețe, obiectivul principal, trăiește cu aceeași intensitate în sufletul său. Deacum „mister" Csoma este îndreptățit să spere că — bine cunoscut și iubit în lumea lamaismului tibetan — nu va mai întîmpina piedici în calea dorinței sale de a ajunge în Tibetul Mare. Într-adevăr, lamaismul nu se mai împotrivește, dar veșnic tînărul peregrin a uitat, din păcate, cuvintele rostite de sir Moorcroft.

Are cincizeci și opt de ani cînd pornește în ultima călătorie. Călăuzele îl trec prin Terai, junglа infectată de miasmele tropicelor. Alexandru Csoma sosește la Dardjiling bolnav pe moarte. Febra îl ucide în patruzeci și opt de ore. Acolo este înmormîntat drumețul, acolo se află și astăzi monumentul său funerar. La Londra i se consacră o statuie. Oamenii de știință din Europa îi venerează memoria.

S-ar putea presupune că, făcînd atîta pentru el, lumea s-a considerat achitată de îndatoririle față de personalitatea excepțională a călătorului plecat de pe meleagurile noastre. Există însă și o altă lume, lumea lui Buda. Și această lume, misterioasă și atît de străină nouă, l-a adoptat pe defunctul din Dardjiling. Așa a ajuns statuia lui, un Boddhisatva, în templul de la Tokio.

CONFERINȚA DE LA TEHERAN

28 noiembrie — 1 decembrie 1943

Conferința de la Teheran a șefilor guvernelor Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii (I. V. Stalin, F. D. Roosevelt, W. Churchill), desfășurată la sfîrșitul anului 1943 — imediat după marile cotituri în desfășurarea războiului, survenite în favoarea forțelor antifasciste — a avut un rol important în elaborarea politicii și strategiei comune a celor trei mari puteri, vizînd îndeosebi organizarea luptei pentru înfrîngerea militară a Germaniei naziste și schițarea unui program viitor de conlucrare în lumea postbelică. Era prima întîlnire tripartită a conducătorilor principalelor puteri ale coaliției antihitleriste și, în special, prima care a adus la aceeași masă de lucru pe președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. și pe președintele S.U.A.

Ea a inițiat tripticul ale cărui verigi următoare au fost Ialta și Potsdam. În acest context trebuie înțeleasă semnificația Conferinței de la Teheran. Pozițiile comune, ca și divergențele dintre cele trei state, oglindite în aceste documente, permit o înțelegere mai cuprinzătoare a evoluției politice mondiale din ultimele două decenii, punînd în lumină punctul de plecare al unor situații politice care continuă să preocupe societatea contemporană.

Traducerea de mai jos este făcută după culegerea de documente **Tegheran — Ialta — Potsdam, Izdatelstvo „Mejdunarodnîe Otnoșenia", Moscova, 1967** — în text prescurtată cu sigla T.I.P. —, care reproduce stenogramele și înregistrările delegației sovietice. Textul delegației sovietice a fost comparat cu stenogramele, înregistrările și notele delegației americane publicate în **Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Cairo and Tehran, 1943, „United States Government Printing Office", Washington 1961** — în text prescurtat cu sigla F. R. Deosebirile notabile dintre textele sovietice și cele americane sînt semnalate cu următoarele sigle: M.B. (minutele Bohlen), M. BT (minutele Boettiger), M.S.M.C. (minutele Statului Major Combinat Aliat), N.H. (notele Hopkins). Menționăm că în stenogramele, înregistrările și notele americane, F. D. Roosevelt apare sub denumirea **Președintele,** iar W. Churchill sub denumirea **Primul ministru.** Toate notele aparțin redacției române dacă nu poartă altă indicație.

În dorința unei cît mai exacte redări a conținutului stenogramelor, înregistrărilor și notelor, au fost păstrate toate greșelile de transcriere, inadvertențele stilistice, au fost respectate timpurile verbelor etc.

EUGEN BANTEA și MIRCEA IOANID

Prima ședință a conferinței șefilor de guverne al U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii

Teheran, 28 noiembrie 1943

Ședința a început la ora 16.

Ședința a luat sfîrșit la ora 19,30.

LISTA PARTICIPANȚILOR [1]

Statele Unite

Președintele Roosevelt
Dl. Hopkins
Amiralul Leahy
Amiralul King
Generalul major Deane
Căpitanul Royal
Dl. Bohlen

Regatul Unit

Primul ministru
Churchill
Ministrul afacerilor străine Eden
Feldmareșalul Dill
Generalul Brooke
Amiralul flotei Cunningham
Mareșalul șef al aerului Portal
Generalul locotenent Ismay
Maiorul Birse

Uniunea Sovietică

Mareșalul Stalin
Comisarul afacerilor străine Molotov
Mareșalul Voroșilov
Dl. Pavlov
Dl. Berejkov

Roosevelt. Ca cel mai tînăr dintre șefii de guverne prezenți aici, aș vrea să-mi îngădui să fiu primul care ia cuvîntul. Vreau să asigur pe membrii noii familii — membrii conferinței de față, care s-au strîns la această masă — că ne-am adunat cu toții aici mînați de un singur țel, țelul de a cîștiga războiul cît mai repede.

Vreau să mai spun cîteva cuvinte despre modul de desfășurare a conferinței. Nu intenționăm să publicăm nimic din ce se va spune aici, dar vom sta de vorbă ca între prieteni, deschis și sincer. Consider că această consfătuire va fi încununată de succes și că cele trei națiuni care s-au unit în procesul actualului război își vor întări legăturile reciproce și vor crea premise pentru strînsa colaborare a generațiilor viitoare. Statele noastre majore pot discuta chestiunile militare, iar delegațiile, deși nu avem fixată vreo ordine de zi, ar putea discuta și alte probleme, cum sînt, de exemplu, problemele organizării lumii postbelice. Dacă însă nu doriți să discutăm probleme ca acestea, atunci putem să nu le abordăm.

[1] Lista participanților este reprodusă după F.R., p. 487.

Înainte de a trece la lucrările propriuzise, aș vrea să știu dacă nu cumva dl. Churchill dorește să spună cîteva cuvinte, în general, despre însemnătatea acestei întîlniri, despre semnificația pe care o are această întîlnire pentru omenire [2].

Churchill. Aceasta este cea mai formidabilă concentrare de forțe mondiale pe care a cunoscut-o vreodată istoria. În mîinile noastre se află soluțiile unor probleme ca scurtarea duratei războiului, obținerea victoriei, soarta viitoare a omenirii. Înalță rugă cerului ca noi să fim demni de excepționala posibilitate ce ne-o dă Dumnezeu — posibilitatea de a sluji omenirii.

Roosevelt. Mareșalul Stalin vrea, poate, să spună ceva ? [3]

Stalin. Salutînd conferința reprezentanților celor trei guverne, aș vrea să fac cîteva remarci. Consider că istoria ne răsfață. Ea ne-a pus la dispoziție foarte mari forțe și foarte mari posibilități. Sper că vom lua toate măsurile pentru ca la această conferință să folosim în măsura cuvenită, pe baza conlucrării, forța și autoritatea pe care ni le-au încredințat popoarele noastre. Și acum, haideți să ne apucăm de treabă.

Roosevelt. Poate că e cazul să încep cu o privire generală asupra războiului și a necesităților impuse actualmente de război. Desigur, voi vorbi despre aceasta din punctul de vedere al S.U.A. Noi, ca și Imperiul britanic și Uniunea Sovietică, sperăm că vom repurta curînd victoria. Vreau să încep cu trecerea în revistă a acelui sector al războiului care privește mai mult Statele Unite decît Uniunea Sovietică și Marea Britanie. Mă refer la războiul din Oceanul Pacific, unde Statele Unite suportă principala povară a războiului, primind ajutor din partea trupelor australiene și neozelandeze. «...» [4].

[2] M.B. nu înregistrează ultimele trei fraze ale intervenției. M.S.M.C. le înregistrează de o manieră asemănătoare cu stenograma sovietică.

[3] M.B. nu înregistrează această intervenție. M.S.M.C. o înregistrează.

[4] În acest loc unde TI semnalează că un fragment din stenogramă nu este reprodus, stenogramele americane cuprind detalii asupra războiului din Pacific, care în M.S.M.C. sînt redate astfel : „Statele Unite își au cea mai mare parte a forței navale în Pacific, plus aproximativ un milion de soldați. Față de Japonia folosim metoda războiului de uzură. În prezent această politică este acceptată în țara noastră. Considerăm că vom scufunda multe vase japoneze, atît militare cît și comerciale, mai multe decît sînt ei în stare să construiască pentru completarea pierderilor. Am înaintat spre Japonia dinspre sud, iar acum începem să înaintăm spre Japonia prin insulele de la est. Cît privește operațiile dinspre nord nu putem face prea mult [din cauza distanței dintre insulele Aleutine și Kurile-M.B.]. Referitor la spațiul de la vest de Japonia ne este necesar să menținem China în război. Drept care am pus la punct planuri ce prevăd operații prin Birmania de nord spre provincia Iunnan. Prin această operație vom pătrunde atît cît este nevoie pentru a crea Chinei posibilitatea de a da o lovitură pe direcția provinciei Iunnan. În plus pur-

Fotografie oficială a celor trei delegați la Teheran. În spatele lui Stalin, Roosevelt și Churchill — de la stînga la dreapta : Hopkins, Molotov, Harriman, și Eden

Trecînd la o problemă mai importantă și de interes mai mare pentru Uniunea Sovietică — operația de la Marea Mînecii[5] —, vreau să spun că ne-am întocmit planurile în decursul ultimului an și jumătate, însă, din cauza insuficienței tonajului, n-am putut fixa data acestei operații. Vrem nu numai să traversăm Marea Mînecii, ci și să urmărim inamicul în adîncimea teritoriului. Marea Mînecii constituie o întindere de apă care, deși mică, prezintă inconveniente, excluzînd posibilitatea începerii unei expediții înainte de 1 mai ; de aceea, în planul întocmit la Quebec, s-a avut în vedere că expediția peste Marea Mînecii va fi înfăptuită în jurul datei de 1 mai 1944. În toate operațiile de debarcare se pune chestiunea vaselor speciale. Dacă vom efectua masive operații de debarcare pe coastele Mediteranei, va trebui, probabil, să amînăm cu două sau trei luni expediția peste Marea Mînecii. De aceea am vrea să căpătăm în această problemă un sfat din partea colegilor noștri sovietici, ca și asupra modului cum să se folosească mai bine trupele existente în zona Mării Mediterane, ținînd seama, totodată, că acolo se află puține vase. Însă noi nu vrem să amînăm data invaziei peste Marea Mînecii dincolo de lunile mai sau iunie. Totodată există multe locuri unde ar putea fi întrebuințate trupele anglo-americane. Ele ar putea fi întrebuințate în Italia, în zona Mării Adriatice, în zona Mării Egee, în sfîrșit pentru ajutorarea Turciei, dacă aceasta va intra în război. Noi trebuie să rezolvăm toate acestea aici. Am dori foarte mult să ajutăm Uniunea Sovietică și să sustragem o parte din trupele germane de pe frontul sovietic. Am dori să primim din partea prietenilor noștri sovietici un sfat asupra modului în care le-am putea ușura cel mai mult situația.

Dl. Churchill dorește poate să adauge ceva ?

Churchill. Aș vrea să cer permisiunea să-mi amîn expunerea și să iau cuvîntul după ce va lua cuvîntul mareșalul Stalin. În același timp vreau să spun că în principiu sînt de acord cu cele spuse de președintele Roosevelt[6].

Stalin. În ce privește prima parte a cuvîntului d-lui președinte, referitoare la războiul din zona Oceanului Pacific, se pot spune următoarele : noi, rușii, salutăm succesele pe care le-au dobîndit și pe care le dobîndesc trupele anglo-americane din Oceanul Pacific[7].

---

tăm discuții asupra unei operații amfibii menită să lovească liniile de aprovizionare ce pleacă de la baza japoneză de la Bangkok. Această bază este pentru Japonia un adevărat antrepozit plin de produse. Operația în ansamblul ei acoperă un teritoriu uriaș și pentru a o executa va fi nevoie de un mare număr de nave, oameni și avioane. Trebuie categorie să menținem participarea activă a Chinei în război.

Președintele a spus, în al doilea rînd, că noi sperăm ca deschizînd drumul birman și sporind transporturile aeriene cu aprovizionări pentru China să fim în situația de a ataca vara viitoare Tokio cu aviația, pornind de la bazele din China. Toate acestea se referă la operațiile din Asia de sud-est. Însă dorim să vă subliniem că este foarte important nu numai să menținem China în război, ci să pătrundem spre Japonia cît mai repede".

[5] Aluzie la debarcarea trupelor anglo-americane în Franța.

[6] M.B. nu înregistrează această intervenție a lui Churchill și ultima frază din intervenția lui Roosevelt. M.S.M.C. o consemnează într-o manieră apropiată de stenograma sovietică.

[7] M.B. consemnează în continuare : „pînă în prezent spre regretul lor (conducătorilor sovietici) n-au fost în măsură să adauge efortul Uniunii Sovietice la acela desfășurat de Statele Unite și Anglia contra japonezilor, deoarece armatele sovietice sînt prea profund angajate pe

În ce privește a doua parte a cuvîntului d-lui Președinte, cea despre războiul din Europa, am de asemenea cîteva remarci. Înainte de toate, cîteva cuvinte care să dea o imagine generală a felului în care am dus și continuăm să ducem operațiile după ofensiva din iulie a germanilor. Poate că o să intru în amănunte; atunci mi-aș putea scurta expunerea.

Churchill. Sîntem gata să ascultăm tot ce intenționați să spuneți.

Stalin. Trebuie să spun, printre altele, că în ultima vreme și noi ne pregăteam să trecem la ofensivă. Nemții ne-au luat-o înainte, dar, întrucît ne pregătiserăm de ofensivă și strînsesem forțe mari, am reușit să trecem noi înșine relativ repede la ofensivă, după ce am respins ofensiva germană. Trebuie să arăt că deși despre noi se spune că planificăm totul nu ne-am așteptat la succesele pe care le-am repurtat în august și septembrie. Împotriva așteptărilor noastre, germanii s-au dovedit mai slabi decît presupuseserăm. Acum ei au pe frontul nostru, potrivit datelor noastre, 210 divizii și încă 6 divizii în curs de afluire. În afară de acestea există circa 50 de divizii negermane, inclusiv cele finlandeze. Așadar, nemții au în total pe frontul nostru 260 de divizii, dintre care circa 10 ungare, circa 20 finlandeze, circa 16 sau 18 române.

Roosevelt: Ce efective are o divizie germană?

Stalin. La germani divizia este alcătuită din 8 000—9 000 de oameni, fără a pune la socoteală forțele auxiliare. Dacă adăugăm forțele auxiliare, atunci divizia este alcătuită din 12 000—13 000 de oameni. Anul trecut existau pe frontul nostru 240 de divizii, dintre care 179 germane. Anul acesta se află pe frontul nostru 260 de divizii, dintre care 210 germane; în plus 6 divizii germane se află în curs de afluire pe front, iar rușii acționează cu 300 pînă la 330 de divizii. Așadar, noi avem mai multe divizii decît au germanii cu satelații lor la un loc. Acest surplus de forțe este folosit pentru ducerea unor operații ofensive. Altminteri nici nu ar fi posibilă vreo ofensivă. Dar pe măsura trecerii timpului se micșorează tot mai mult decalajul dintre numărul diviziilor rusești și al celor germane. O mare greutate o reprezintă și faptul că nemții distrug în mod barbar totul în retragere. Aceasta ne îngreunează aducerea muniațiilor. Aici se află și cauza încetinirii ofensivei noastre. În ultimele trei săptămîni germanii au desfășurat operații ofensive în Ucraina — la sud și vest de Kiev. Ei ne-au luat înapoi Jitomirul — important nod feroviar. Acest lucru a fost dat publicității. S-ar putea ca zilele acestea să ne smulgă și Korosten — de asemenea important nod feroviar.

În această zonă germanii au 5 noi divizii de tancuri, în afara celor 3 divizii de tancuri aflate anterior, în total 8 divizii de tancuri, plus 22—23 divizii de infanterie și motorizate. Misiunea acestora este să cucerească din nou Kievul. Astfel, ne așteaptă unele dificultăți.

Iată, în general, cum s-au desfășurat operațiile noastre în timpul verii.

Acum, cîteva cuvinte în privința locului unde ar fi de dorit să se desfășoare operațiile forțelor anglo-americane în Europa, pentru a ușura situația de pe frontul nostru. Poate că greșesc, dar noi, rușii, am considerat că teatrul de război italian este important doar în măsura în care asigură libera navigație a vaselor aliaților în Marea Mediterană. Numai în acest sens este important teatrul italian de acțiuni militare. Așa am gîndit și așa continuăm să gîndim noi. În ce privește ideea de a se întreprinde din Italia o ofensivă direct spre Germania, noi, rușii, considerăm că teatrul din Italia nu este potrivit acestui scop. Așadar, se poate trage concluzia că teatrul italian este important pentru libera navigație pe Marea Mediterană, dar nu prezintă vreo importanță sub aspectul operațiilor ulterioare împotriva Germaniei, deoarece Alpii închid accesul și împiedică înaintarea în direcția Germaniei. Noi, rușii, considerăm că cel mai bun rezultat l-ar da o lovitură aplicată dușmanului în Franța de nord sau de nord-vest. Chiar și operații inițiate în Franța de sud ar fi mai bune decît operațiile din Italia. Ar fi bine dacă Turcia ar fi dispusă să deschidă drum aliaților. Din Balcani e oricum mai aproape de inima Germaniei. Acolo drumul nu este tăiat nici de Alpi, nici de Marea Mînecii. Dar pentru Germania locul cel mai slab îl constituie Franța. Desigur, e o operație dificilă, și în Franța nemții se vor apăra cumplit, însă asta-i cea mai bună soluție. Iată toate remarcile pe care le-am avut de făcut.

Churchill. Ne-am pus de mult de acord cu Statele Unite ca să asaltăm Germania prin Franța de nord sau nord-vest; în acest sens se desfășoară vaste pregătiri. Ar trebui să aduc multe cifre și fapte ca să arăt de ce n-am izbutit să realizăm aceste operații în anul 1943. Dar noi am hotărît să dăm asaltul asupra Germaniei în 1944. Locul pe unde va fi invadată Germania a fost ales în 1943. În fața noastră stă acum sarcina de a crea condițiile care să facă posibilă debarcarea armatei necesare în Franța, peste Marea Mînecii, la sfîrșitul primăverii anului 1944[8]. Forțele pe care le

---

frontul lor de vest. A adăugat că forțele sovietice din Siberia sînt suficiente pentru scopuri defensive, însă ar trebui sporite de trei ori pentru a putea fi în măsură să întreprindă operații ofensive. După ce Germania va fi fost înfrîntă definitiv, va fi posibil să se trimită întăririle necesare în Siberia și atunci vom putea zdrobi Japonia cu forțe unite".

[8] M.B. consemnează în acest loc următoarea frază: „El a spus în continuare că atît președintele, cît și dînsul [Churchill] și-au dat seama în mod clar că operațiile din Africa de nord și Italia au reprezentat un element secundar, dar aceasta a fost tot ce putea fi făcut mai bun în 1943".

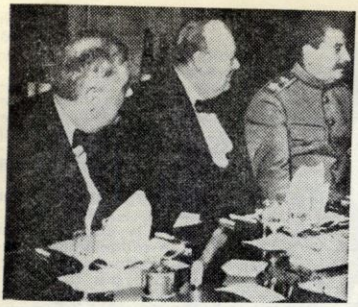

Dineu la Legația Britanică din Teheran (30 noiembrie 1943)

vom putea strînge pentru acest scop în mai sau iunie vor consta din 16 divizii britanice și 19 americane. Dar aceste divizii au un efectiv mai mare decît cele germane despre care vorbea Mareșalul Stalin. După aceste forțe ar urma să vină forțele principale, drept care se presupune că în cursul lui mai, iunie, iulie vom transporta peste Marea Mînecii pentru operația „Overlord" circa 1 milion de oameni [9]. Împreună cu armatele din Marea Mediterană și din Oceanul Indian este tot ce putem da noi, englezii, ținîndu-se seama că avem o populație de 46 milioane de locuitori și luîndu-se în considerare efectivele aviației noastre. Completarea diviziilor menționate depinde de Statele Unite. Dar termenul amintit de mine este încă departe. Mai avem pînă atunci 6 luni. În convorbirile dintre mine și președinte ne-am pus întrebarea cum să folosim mai bine forțele noastre din Marea Mediterană ca să ajutăm rușilor fără a prejudicia „Overlordul", astfel încît această operație să fie înfăptuită la timp sau, eventual, cu o mică întîrziere. Am și luat pentru „Overlord" din zona Mării Mediterane 7 divizii încercate în lupte, precum și o parte a vaselor de desant. Dacă ținem seama de aceasta și, în plus, de timpul nefavorabil din Italia, este necesar să spunem că sîntem cam dezamăgiți că nu am cucerit pînă acum Roma. Prima noastră sarcină este de a cuceri Roma, și presupunem că în ianuarie va avea loc bătălia decisivă, și că aceasta va fi cîștigată de noi. Aflat în subordinea generalului Eisenhower, generalul Alexander — comandantul grupului 15 de armate — consideră că este pe deplin posibil să cîștige bătălia pentru Roma. În acest cadru vom reuși, eventual, să prindem și să nimicim peste 11—12 divizii ale inamicului. Nu ne gîndim să înaintăm mai departe în Lombardia sau să trecem peste Alpi în Germania. Intenționăm doar să progresăm întrucîtva la nord de Roma, pînă pe linia Pisa-Rimini, după care s-ar putea efectua debarcarea în Franța de sud și peste Marea Mînecii [10].

Următoarea chestiune importantă constă în a convinge Turcia să intre în război. Aceasta ar da posibilitatea să se deschidă comunicațiile prin Dardanele și Bosfor și am putea astfel expedia prin Marea Neagră aprovizionările destinate Rusiei. În afară de aceasta, am putea folosi aerodromurile turcești împotriva inamicului. Ar fi necesare doar mici forțe pentru a ocupa Rodosul și alte insule. Am putea atunci să stabilim un contact nemijlocit cu rușii și să le expediem fără întrerupere aprovizionările. Pînă acum am putut trimite în porturile nordice ale Rusiei doar 4 convoaie, deoarece nu au existat suficiente vase de escortă; dar în caz că s-ar deschide comunicația prin Marea Neagră, am putea să trimitem cu regularitate aprovizionările în porturile rusești din sud.

Stalin. Trebuie să se spună că aceste convoaie au ajuns fără pierderi, neîntîlnind în calea lor pe dușmani [11].

Churchill. În ce mod vom putea sili Turcia să intre în război? Ce va trebui ea să facă? Va trebui să atace Bulgaria și să declare război Germaniei? Va trebui să întreprindă operații ofensive sau nu va trebui să înainteze în Tracia? Care va fi poziția rușilor față de bulgari, care încă își mai amintesc că Rusia i-a eliberat de sub turci? [12] Ce influență ar avea aceasta asupra românilor, care încă de pe acum caută căi de ieșire din război? Cum ar influența aceasta asupra Ungariei? Nu va avea aceasta drept rezultat că în multe țări se vor produce mari schimbări politice? Toate acestea sînt probleme asupra cărora, neîndoios, prietenii noștri ruși își au un punct de vedere propriu.

Prezintă vreun interes pentru guvernul sovietic acțiunile noastre din partea de est a Mării Mediterane, care, eventual, vor pro-

---

[9] În acest loc M.B. și M.S.M.C. înregistrează o scurtă intervenție a lui Stalin, care în M.B. are următoarea redactare: „*Mareșalul Stalin* a remarcat sub acest aspect că n-a intenționat nicidecum să lase impresia că el ar considera operațiile din Africa de nord sau Italia drept secundare, ori să minimalizeze însemnătatea lor, deoarece ele au fost de o valoare foarte reală".

[10] Ambele stenograme americane consemnează, un pasaj referitor la Iugoslavia, care în M.S.M.C. are următoarea redactare: „*Primul ministru* a spus că lucrurile nu se limitează totuși la operațiile menționate mai sus. Se discută actualmente posibilitatea de a realiza și mai multe. Lucruri splendide a înfăptuit în Iugoslavia Tito, care a înfăptuit mult mai mult decît Mihailovici. Nu se plănuiește de a se aduce în Iugoslavia o armată mare, dar Germaniei i se mai poate aplica o lovitură sporind ajutorul dat forțelor lui Tito în materiale și aprovizionări".

[11] M.B. și M.S.M.C. nu înregistrează această intervenție.

[12] În acest loc M.B. înregistrează următoarea intervenție a lui Stalin: „*Mareșalul Stalin* intervine cu remarca că această eliberare a avut loc tare de mult". M.S.M.C. înregistrează aceeași intervenție după cum urmează: „Referitor la remarca primului ministru despre eventualitatea că Bulgaria își va aminti de acțiunea sovietică [sic.] pentru dezrobirea ei de sub turci, *Mareșalul Stalin* a spus că eliberarea Bulgariei nu a fost dată uitării".

voca o oarecare amînare a operației din Marea Mînecii ? Deocamdată nu avem asupra acestei probleme o hotărîre precisă, și noi am venit aici pentru a lua o hotărîre în această privință.

Roosevelt. Mai există o posibilitate. Poate ar fi nimerit să se efectueze o debarcare în zona de nord a Mării Adriatice, în timp ce armatele sovietice s-ar apropia de Odesa [13].

Churchill. Dacă vom lua Roma și vom bloca Germania dinspre sud, vom putea după aceea să trecem la operații în Franța de vest și de sud și să acordăm ajutor armatelor de partizani. Aceste operații n-au fost încă elaborate în detalii. S-ar putea crea o comisie care să studieze eventual această chestiune și să întocmească un document cu toate detaliile.

Stalin. Am cîteva întrebări. Am înțeles că există 35 de divizii destinate operației de invazie în Franța de nord.

Churchill. Da, exact [14].

Stalin. Se intenționează ca înainte de a începe operația de invazie în Franța de nord să se efectueze o operație pe teatrul din Italia pentru cucerirea Romei, după care se intenționează să se treacă la defensivă în Italia ?

Churchill. Da. Încă de pe acum scoatem din Italia 7 divizii [15].

Stalin. Am înțeles că, în afară de aceasta, se mai au în vedere trei operații, dintre care una va consta într-o debarcare în zona Mării Adriatice.

Churchill. Înfăptuirea acestor operații va fi, poate, utilă rușilor. După ce vor fi dislocate din zona Mării Mediterane cele 7 divizii, vom avea circa 35 de divizii în Franța de nord. Pe lîngă aceasta, vom avea 20—23 de divizii în Italia de nord.

Mai doresc să spun că cea mai dificilă problemă este cea a afluirii forțelor necesare. Așa cum am arătat, operația „Overlord" va fi începută cu 35 de divizii. După aceea efectivul trupelor va spori datorită diviziilor ce vor aflui din S.U.A., numărul acestora atingînd 50—60 de divizii. Vreau să mai adaug că forțele aeriene britanice și americane, amplasate în Anglia, vor fi dublate și triplate în decursul următoarelor 6 luni. În plus, se lucrează neîntrerupt la concentrarea forțelor în Anglia.

Stalin. Încă o întrebare. Am înțeles corect că în afara operațiilor pentru cucerirea Romei se intenționează să se desfășoare încă o operație în zona Mării Adriatice, precum și o operație în partea de sud a Franței [16].

Churchill. Intenția este ca în momentul începerii operației „Overlord" să se efectueze atacul asupra Franței de sud. În acest scop se vor întrebuința trupele ce vor putea fi luate din Italia. Însă această operație nu este încă elaborată în detaliu [17].

Stalin. Încă o întrebare : dacă Turcia va intra în război, ce se intenționează să se facă în acest caz ?

Churchill. Pot spune că n-ar fi nevoie de mai mult de 2 sau 3 divizii pentru a ocupa insulele situate de-a lungul litoralului vestic al Turciei, astfel încît vasele cu aprovizionări să poată ajunge în Turcia și, de asemenea, să se deschidă drumul prin Marea Neagră. Dar primul lucru pe care-l vom face este de a trimite turcilor 20 escadrile de aviație și cîteva regimente de apărare antiaeriană, ceea ce se poate face fără a prejudicia celelalte operații.

Stalin. După părerea mea, ar fi mai bine dacă la baza tuturor operațiilor din 1944 s-ar pune operația „Overlord". Dacă concomitent cu această operație s-ar executa un desant în sudul Franței, atunci ambele grupări de trupe ar putea face jonțiunea în Franța. De aceea ar fi bine dacă ar avea loc două operații : operația „Overlord" și, ca element de sprijin al acestei operații, debarcarea din sudul Franței. Totodată, operația din zona Roma ar fi o operație de sustragere. Înfăptuind debarcarea dinspre nord și dinspre sud, s-ar realiza o creștere sensibilă a forțelor cînd s-ar face jonțiunea. Franța este locul slab al Germaniei. Însă în ce privește Turcia, mă îndoiesc că ea va intra în război. Turcia nu va intra în război oricîte presiuni am exercita asupra ei. Asta e părerea mea [18].

Churchill. Noi am înțeles din aceasta că guvernul sovietic este foarte interesat ca Turcia să fie silită să intre în război. Desigur, poate că nu vom izbuti să silim Turcia să intre în război, dar trebuie să ne străduim să facem tot ce se poate în această direcție [19].

Stalin. Da, trebuie să încercăm să silim Turcia să intre în război [20].

Churchill. Sînt de acord cu considerentele mareșalului Stalin, în sensul că nu trebuie

---

[13] M.B. consemnează astfel această intervenție : „*Președintele* a spus apoi că a reflectat la o eventuală operație desfășurată la extremitatea Adriaticii, în scopul de a se face jonțiunea cu partizanii comandați de Tito și, apoi de a se acționa spre nord-vest, în România, concomitent cu o înaintare sovietică pornită din regiunea Odesa".

[14] M.B. și M.S.M.C. nu consemnează această intervenție.

[15] M.B. și M.S.M.C. nu consemnează această intervenție.

[16] M.B. și M.S.M.C. nu consemnează această intervenție.

[17] M.B. nu consemnează intervenția. M.S.M.C. o consemnează.

[18] M.B. consemnează în acest loc următoarele intervenții ale lui Roosevelt și Stalin : „*Președintele* a remarcat că în acest cadru sînt cuprinse 8 sau 9 divizii franceze, inclusiv divizii alcătuite din indigeni, disponibile pentru o operație împotriva Franței de sud.

Mareșalul Stalin a remarcat că în cazul unei operații împotriva Franței de sud dificultățile de transport ar fi considerabil mai mici".

[19] M.B. nu consemnează această intervenție. M.S.M.C. o consemnează.

[20] M.B. nu consemnează această intervenție. M.S.M.C. o consemnează astfel : „Mareșalul Stalin a spus că Sovietele doresc bineînțeles ca Turcia să intre în război, însă își dau seama că ea nu se va lăsa trasă cu de-a sila".

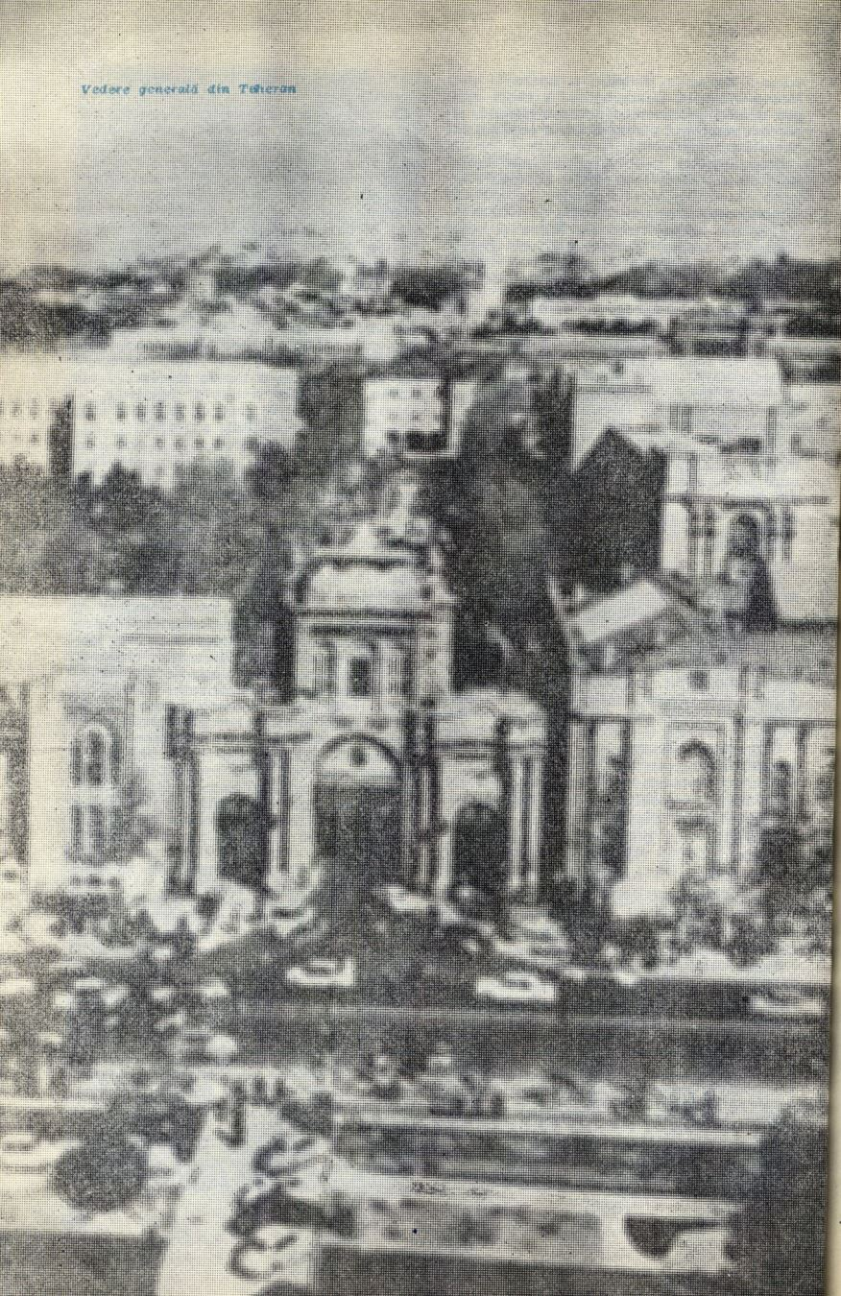

Vedere generală din Teheran

să se facă o dispersare de forțe, dar de vreme ce avem în zona Mării Mediterane 25 de divizii, se pot totuși repartiza Turciei 3—4 divizii și 20 de escadrile de aviație, cu atît mai mult cu cît ele sînt folosite acum pentru apărarea Egiptului și vor putea fi împinse de acolo spre nord.

Stalin. 20 de escadrile de aviație sînt o forță mare. Desigur, ar fi bine dacă Turcia ar intra în război.

Churchill. Mă tem că în acest interval de 6 luni, în care am putea cuceri Roma și pregăti marile operații din Europa, armata noastră va rămîne inactivă și nu va presa asupra dușmanului. Mă tem că în acest caz parlamentul mi-ar putea reproșa că nu dau nici un ajutor rușilor.

Stalin. Sînt de părere că „Overlord" este o operație mare. Ea ar fi cu mult facilitată și ar avea cel mai sigur efect dacă ar fi sprijinită din sudul Franței. Personal aș recurge la următoarea soluție extremă; aș trece la defensivă în Italia, renunțînd la ocuparea Romei, și aș începe operația din sudul Franței, atrăgînd acolo forțele germane din Franța de nord. Peste vreo două-trei luni aș începe operația din nordul Franței. Acest plan ar asigura succesul operației „Overlord", iar ambele armate ar putea face jonțiunea și ar rezulta o creștere sensibilă a forțelor.

Churchill. Aș mai putea aduce multe argumente, dar doresc să spun doar că am fi mai slabi dacă n-am lua Roma. În afară de aceasta, pentru a realiza ofensiva aeriană împotriva Germaniei este necesar să ajungem pînă la linia Pisa-Rimini. Aș vrea ca această problemă să fie discutată de specialiștii militari. Lupta pentru Roma este de acum în curs și noi scontăm că vom putea cuceri Roma în ianuarie. Dacă am renunța să cucerim Roma, aceasta ar însemna pentru noi o înfrîngere și n-aș putea explica aceasta Camerei.

Roosevelt. Am putea realiza la timp „Overlordul" dacă nu s-ar efectua operații în Marea Mediterană. Dacă însă vor avea loc operații în Marea Mediterană, aceasta va amîna data începerii operației „Overlord". N-aș vrea să amîn operația „Overlord".

Stalin. Din experiența operațiilor noastre știm că se obține succes cînd lovitura este dată din două părți și că operația întreprinsă dintr-o singură direcție nu are efecte suficiente. De aceea noi căutăm să lovim inamicul din două părți, pentru ca el să-și arunce forțele cînd într-o direcție, cînd într-alta. Cred că în cazul dat ar fi bine să se înfăptuiască operația și dinspre sudul și dinspre nordul Franței.

Churchill. Personal sînt pe deplin de acord cu aceasta, dar consider că s-ar putea întreprinde acte de diversiune în Iugoslavia, și Turcia ar putea fi silită să intre în război independent de invazia din sudul și nordul Franței. Personal aș aprecia ca un fapt foarte negativ dacă armata noastră ar sta degeaba în zona Mării Mediterane. De aceea nu putem garanta că va fi respectată data de 1 mai. Respectarea acestei date ar constitui o mare greșeală. Eu nu pot să sacrific operațiile din Mediterana numai pentru a respecta data de 1 mai. Această chestiune ar putea fi discutată de specialiștii militari.

Stalin. Bine. Noi nu ne-am gîndit că se vor discuta probleme pur militare, de aceea n-am adus aici reprezentanți ai Marelui stat major. Însă presupun că mareșalul Vorosilov și eu ne vom putea cît de cît descurca în treaba asta.

Churchill. Ce facem cu chestiunea turcă? Poate și pe aceasta o trecem spre examinare specialiștilor militari?

Stalin. E o chestiune și politică, și militară. Turcia este aliat al Marii Britanii și se află în relații amicale cu U.R.S.S. și S.U.A. Turcia trebuie să nu mai oscileze între noi și Germania [21].

Churchill. Voi avea, poate, 6 sau 7 întrebări privind Turcia. Dar aș vrea mai întîi să chibzuiesc asupra lor.

Stalin. Bine.

Roosevelt. Desigur, și eu cred că Turcia trebuie să fie silită să intre în război, dar dacă aș fi în locul președintelui ei aș cere pentru aceasta un preț ce ar putea fi plătit numai prejudiciind operația „Overlord" [22].

Stalin. Trebuie să se încerce ca Turcia să fie silită să lupte. Ea are multe divizii și ele stau de pomană.

Churchill. Cu toții nutrim sentimente de prietenie reciprocă, dar, firește, între noi există divergențe. E nevoie de timp și de răbdare.

Stalin. Just.

Roosevelt. Prin urmare, mîine dimineață se adună experții militari, iar la ora 4 are loc ședința conferinței.

(Va urma)

---

[21] M.S.M.C. înregistrează mai departe intervenția astfel: „Turcia ar trebui să-și facă un punct de onoare abordînd politica întrării în război din unghiul de vedere al datoriei prietenești. Britanicii și Statele Unite ar trebui să-și folosească influența pentru a convinge Turcia să le dea o mînă de ajutor. În acest mod va fi imposibil pentru Turcia să-și mențină poziția de neutralitate și să continue să oscileze între noi și Axă. Părerea lui [Stalin] este că dacă nu-i posibil ca Turcia să intre în război pe bază de prietenie, mai bine atunci să n-o facă. Mareșalul Stalin a adăugat apoi că toate statele neutre, inclusiv Turcia, privesc pe beligeranți ca pe niște nerozi. Noi trebuie să le dovedim că dacă nu intră în război n-o să culeagă beneficiile victoriei." (N.R.R.)

[22] Stenogramele americane consemnează în continuare cîteva discuții pe care M.S.M.C. le înregistrează astfel: „*Mareșalul Stalin* a spus că turcii n-au dat răspuns la propunerile ce li s-au făcut de acum, dar el prevede că acesta va fi negativ.

Primul ministru a spus că Turcia ar fi nesăbuită dacă n-ar accepta invitația sovietică de a se alătura taberei ce va cîștiga. Dacă ea va pierde ocazia de a intra în rîndurile noastre, ea va pierde cu siguranță simpatia poporului britanic și aproape cu siguranță cea a poporului american. *Mareșalul Stalin* a remarcat că „nu dai vrabia din mînă pentru cioara de pe gard".

REVOLUŢIA DE LA

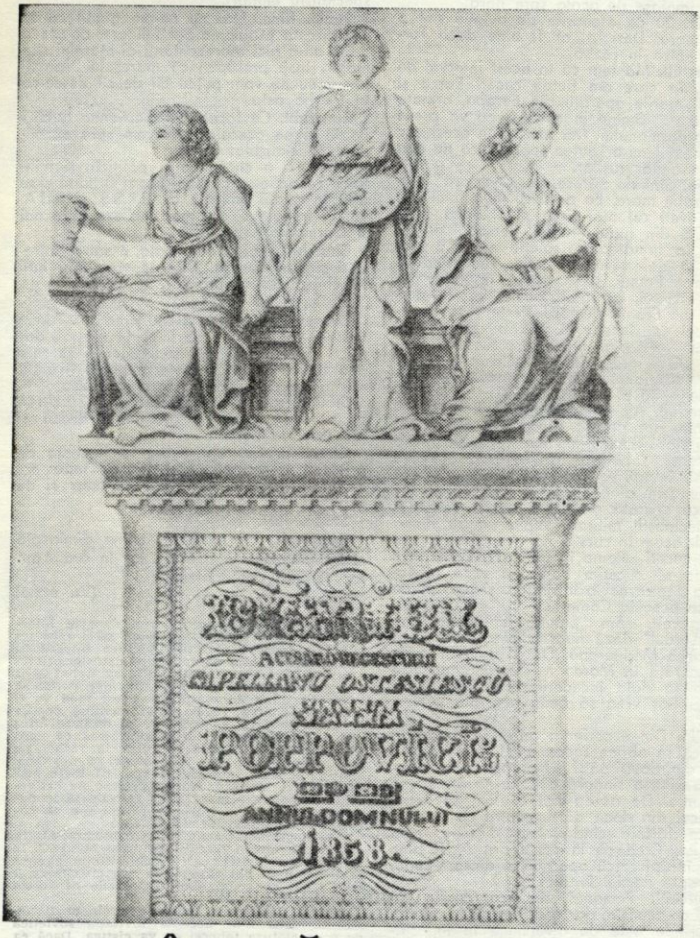

1848 ÎN PĂRŢILE DEVEI

File dintr-un manuscris transilvănean

SAVA SĂVOIU-POPOVICI

Născut la 11/23 octombrie 1818 la Rîul Sadului — un sat de munte, răsfirat —, în scaunul Sibiului, Sava Săvoiu a învățat mai întîi la Școala grănicerească din Veștem, iar apoi la Școala normală catolică-maghiară, Institutul terezian și Seminarul greco-ortodox din Sibiu.

În 1845, conducerea seminarului l-a recomandat, ca profesor de cînt, la Școala confesională greco-ortodoxă din Deva, unde l-au surprins evenimentele revoluționare de la 1848. Tînărul profesor s-a situat alături de intelectualii înaintați legați de popor, de aspirațiile acestuia, rostind chiar în biserică „unele cuvîntări populare fație cu revoluțiunea ce era acum matură (coaptă)". Pentru convingerile sale politice era să plătească cu viața, fiind salvat de Kemeny Lajos, comandantul de piață al orașului Deva, abia în ultimul moment, în timp ce era dus spre locul de execuție.

Sava Săvoiu a intrat, în aprilie 1849, preceptor la copiii baronului Kemeny Lajos. În casa acestuia a avut prilejul să asculte, din camera elevilor, discuțiile ce aveau loc în biroul comandantului de piață între diferiți conducători militari ai revoluției maghiare, în frunte cu generalul Bem.

În 1850 Sava Săvoiu a fost hirotonisit. În Transilvania, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, fiii de preoți primeau, în momentul cînd se hirotoniseau, cognomenul de Popovici. Sava Săvoiu devine Sava Săvoiu-Popovici. După moartea soției, Andrei Șaguna l-a trimis, cu consimțămîntul său, ca preot militar, la Regimentul de linie nr. 31 al baronului Culoz, staționat la Lemberg, în Galiția.

În această calitate și-a început el peregrinările în lungul și latul imperiului. Fie cu regimentul, fie cu diferite chestiuni pastorale a străbătut Galiția, Slovacia, Boemia, Italia, Serbia, Banatul, iar din 1875 pînă în 1897 a rămas la Viena.

Concomitent s-a dedicat picturii și sculpturii, pentru care vădise talent încă din timpul școlii. Ca o recunoaștere a talentului său artistic a fost ales în 1879 membru al societății de pictură „Albrecht Dürer" din Viena. În 1881 a participat cu sculpturi și picturi la expoziția din Sibiu organizată de „Astra", primind premiul al II-lea la sculptură.

Deși a trăit departe de Transilvania aproape o jumătate de veac, Sava Săvoiu-Popovici nu s-a înstrăinat de poporul său, luînd parte activă la frămîntările românilor, a căror luptă pentru eliberarea națională se intensifica continuu. El a sprijinit materialicește și moralicește pe tinerii români care au redactat „Replica", ce a precedat „Memorandul", ascunzîndu-i pe unii dintre ei în locuința sa pe cînd erau urmăriți de poliție.

Bolnav și împovărat de bătrînețe, a ieșit la pensie în anul 1897. Părăsind Viena, s-a retras la Sadu, unde s-a stins din viață la 18 martie 1906.

Manuscrisul lăsat moștenire de Sava Săvoiu-Popovici, însumînd nu mai puțin de 45 de volume, cu circa 22 000 de file, este important prin valoarea sa documentară, autorul fiind martor și participant la evenimentele petrecute de-a lungul a peste 8 decenii.

Reproducem mai jos în stilul și ortografia autorului unele fragmente din cronica lui Sava Săvoiu-Popovici cu privire la evenimentele revoluționare din anii 1848—1849 în părțile Devei.

Aducem, pe această cale, mulțumiri familiei Bucșa din comuna Sadu, județul Sibiu, păstrătoare a acestei impresionante lucrări, pe care cu multă amabilitate ne-a pus-o la dispoziție.

MIHAI SOFRONIE

Măsurînd drumul de-a lungul de la graniţa Ungariei spre Ardeal, pînă sub cetatea oraşului sus numit [Deva], nu te va întreba nimeni ce lucrezi sau faci, de unde vii şi unde mergi şi, în sfîrşit, ce te uiţi cu atenţie la acea cetate pe care o păzesc nemţii. [...] Cît ţine malul Mureşului, den Banat în sus pînă la Deva, nu vei vedea nicăierea o cetate veche, dar menţinută bine ca aceasta. [...] În acest oraşiu se afla pe timpul revoluţiunii concentrată întreaga Tablă regească den întregul comitat al Hunedoarei, cerca den 5 oraşie şi peste 300 de sate de dincoace şi dencolo de Mureşiu — aici fierbeau maghiarii mediţina revoluţiei sub alt nume măreţ, prin care voia a ameţi de moarte pe celelalte popoare nemaghiare. [...]

De-abia trecurăm pragurile anului nou 1848, pe cînd simtomele revoluţionali ce s-a arătasă deja încă de mai an, tîrziu începu a se demasca cu-ncetul şi pregătirile pentru o răsculare şi-narmare generală a Guvernului maghiar contra regimului austriac se făcea prin arsenale secrete ; iară prin cetăţi şi oraşie se introdusă honvezi naţionali, adecă gardisci, care învăţau exerciţiile de-a valma tînăr cu bătrîn pună la un timp, apoi îi aleasă : pre cei necăsătoriţi de la 18 pună la 30 de ani, clasificîndu-i pentru armată regulată în castre deschilinite, iară pe cei căsătoriţi de la 30 pună la 40—50 de ani, pentru paza comunală şi bunurile orăşăneşti.

După intrarea maiorului Ribel cu 4 000 de români, parte militari parte lăncieri, şi ocupară oraşiul — dezarmă pre toţi honvezii şi pre cetăţenii înarmaţi şi rămaseră în garnizoană pună aproape de Crăciun, manevrînd cu tact şi fără tact pe şiesurile Devei, pună ce crescînd gerul de la 26 la 28 grade — în unele zile şi peste 30 de grade — atoncea trimeasă cordoane din grăniceri pe la Hălmagiu şi Zarand pe unde se opusă ungurii la dezarmare şi căpătînd sucurse din Ungaria cerca cu forţie să intre în Transilvania — nimicind prin foc şi sabie tot ce le sta înainte şi era de altă naţionalitate. Gerul teribil le umili şi lor coragiul, cît de ambele părţi de la Crăciunul apusenilor pună după al nostru puţine ciocnituri se întîmplaseră întră cordonisci ; în ăst chip se trimeasă lăncierii pre acasă şi rămasă oraşul foră de vuetul armelor şi al tobelor cu care eram deja dedaţi a le auzi. [...]

Înarmară vreo cîteva mii de lăncieri cu arme din arsenalul de la Alba Iulia, dară cercetînd mai cu de-a marontul folosul armelor s-a convinsă înţielepţii de domni : [...]

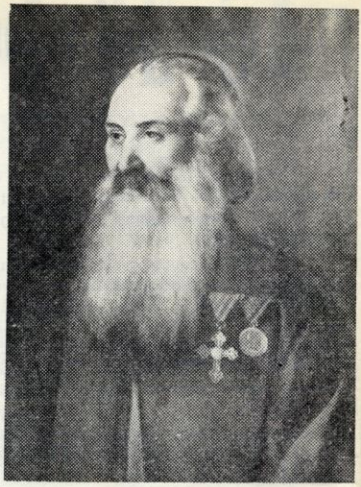

Sava Săvoiu-Popovici
Autoportret

● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ●

(La pag. 34 coperta manuscrisului realizată grafic de autor)

că aceste pusci sînt de prisos în mîinile acelora care nu scie nici cum să le încarce şi descărca, ne cum a se opera cu dînsele.

Eram de faţie cînd examina un oficir compania sea.

— Încarcă — umple puşca ! să văziu cum scii ! zisă oficirul.

— Nu sciu d-le cum s-o umplu, că n-am avut de cînd sînt puşcă în mîna mea, pentru că în neamul nostru n-a fost nimeni vînătoriu.

— Dară la vreme de nevoie ce vei face, te vei lăsa să te omoare altul ? întreabă oficirul.

— Ei hei, mumulica mea ! cum îi trag cu butucul puscii în fronte de-i turtesc capul ca un şiarpe — numa să se apropie de mine. Unii oficiri rîdeau din potera grumazilor, alţii se cătrăneau cît să ia pe românul de cap, că nici atîta nu scie, că puşca nu-i construită a o întrebuinţa ca pre o măciucă de cîini, ci de a se apăra cu dînsa pună la una mie de paşi ; dară ce folosea sfătuirea prea tîrzie ? [...] în urmarea rapoartelor făcute — se dezarma românii de puscile bălgărădene şi-i trimeasă înapoi la lănci şi coasă, iară puscile le împărţi întră confiniarii (grănicerii bătrîni — *M.S.*) şi întră gardiştii din Oraştie, Sas Siebeşiu, mi se pare

Soția memorialistului.
Pictură în ulei de Sava Săvoiu-Popovici

● ● ●

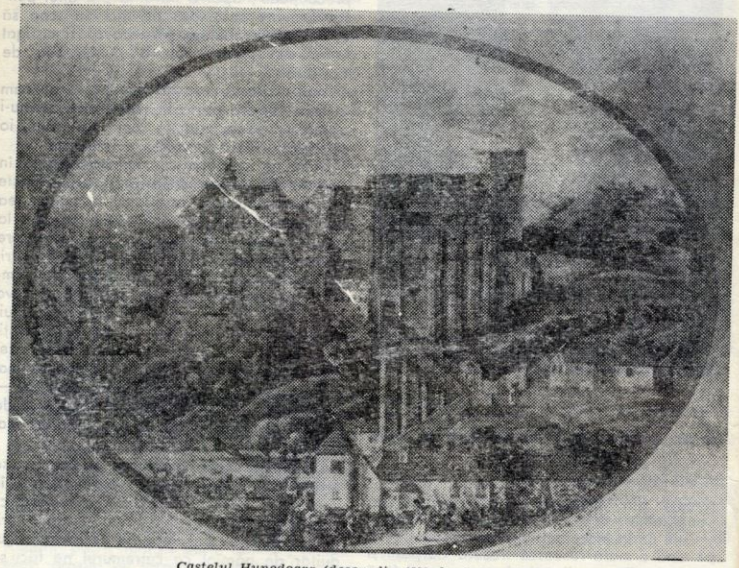

Castelul Hunedoara (desen din 1823 după St. Möller)

viaţie au fost chemaţi în faţa tribunalului, dar vina a căzut pe cei morţi. [...]

Se aştepta în această zi (6/18 august) să treacă o parte din armata lui Iancu, care păzea ţiermurile drept al Mureşului, însoţind pe regele munţilor Iancu şi pre cei doi prefecţi Axente şi Balint, care aveau să se reprezentezie generalului rusesc în Deva. Mai mare furnicare de oameni în Deva şi în jurul Devei încă nu s-a mai pomenit, ca în această seară, cînd Iancu cu prefecţii lui, trecînd Mureşul, veni de a se reprezenta generalisimului rusesc; prefecţii şi viceprefecţii se învîrteau cu Iancu în fronte tot pre lîngă generali şi oficiri stabali ruşi, de la rezerva ce rămase în oraşul ocupîndu-se cu întemeierea unei administraţii provizoră. [...]

După vro cîteva zile, garnizoana Devei fu ocupată de trupe împărătesci, pre care nu le văziusă nime de la începerea războiului cu ungurii pună la încheierea păcii prin armele ruseşti. [...]

Şi proclamaţiunile mai teribile ca ale ungurilor urmă una după alta, o poruncă mai cumplită ca alta, şi tot numai la români.

CINE EȘTI DUMNEATA MISTER CHAPMAN?

În „perioada de probă", agentul dublu a fost ținut sub o strictă supraveghere a SS-ului.
(Toate ilustrațiile acestui articol aparțin filmului consacrat lui Chapman)

Pe ecranele cinematografelor noastre a rulat, nu demult, un film consacrat lui Eddie Chapman, eroul uneia dintre cele mai fantastice aventuri din analele spionajului în cursul celui de-al doilea război mondial. Scenariul era romanțat, firește, dar realitatea — așa cum se va vedea din cele ce urmează — nu este nici ea mult mai prozaică. Căci, la aproape treizeci de ani de la izbucnirea războiului, ecoul faptelor săvîrșite de Chapman răsună încă viguros în țara sa, Marea Britanie, iar editurile americane și vest-europene s-au supralicitat pentru a obține în exclusivitate memoriile lui.

Autobiografia lui Chapman a văzut recent lumina tiparului, sub îngrijirea literară a cunoscutului scriitor și publicist englez Frank Owen, colaborator al cotidianului londonez „Daily Express". Mărturiile pe care le conține volumul au o valoare istorică de necontestat, deși — sau poate tocmai pentru că — trecutul lui Chapman nu părea de loc să-l promită unei triumfale intrări în Olimpul războiului secret. De „profesie" spărgător de case de bani și traficant la bursa neagră, fost în cîteva rînduri pușcăriaș (uneori evadat), figură cunoscută a lumii interlope din capitala Angliei antebelice, el însuși nu visa în septembrie 1939 că războiul îl va proiecta în rîndul legendarei galerii a celebrităților serviciilor de informații și contrainformații.

Abandonații de pe insula Jersey

Situată între Anglia și Franța, în Canalul Mînecii, insula Jersey, aparținînd Coroanei britanice, are o întindere ce trece cu puțin peste 100 de kilometri pătrați și o populație care, înainte de război, nu depășea cifra de treizeci și cinci de mii de locuitori. Pe această insulă era amenajată una dintre cele mai mari temnițe ale Angliei. Printre „oaspeții" ei se număra în anii 1939—1941 Eddie Chapman, care își ispășea acolo una dintre numeroasele pedepse pentru delictele sale. Timpul trecea greu pentru deținuți, așa că, pentru a-l face să se scurgă mai repede, Chapman învăța de zor, de dimineață pînă noaptea tîrziu, cu o remarcabilă tenacitate. Folosindu-se de cîteva dicționare și cărți de gramatică, el a reușit astfel ca, în scurtă vreme, să stăpînească la perfecție limbile franceză și germană.. Nu învăța cu nici un scop precis, ci mai mult din distracție : pe atunci nu-și imagina că nu va trece mult și strădania lui va fi răsplătită din belșug...

Războiul, care începuse la 1 septembrie 1939 prin invadarea Poloniei de către trupele naziste, nu stîrnise un ecou prea mare printre deținuții din insula Jersey. Polonia

Pentru a înșela vigilența naziștilor, Chapman a fost nevoit să participe adesea la descinderi și percheziții efectuate la locuințele membrilor Rezistenței franceze

era departe, pușcăriașii își aveau propriile lor griji și necazuri. Chapman relatează că a luat cunoștință de declanșarea conflagrației prin intermediul gardianului care-i aducea în celulă rația zilnică de pîine și apă.

Dar după campania de scurtă durată din Polonia hitleriștii au invadat Danemarca și Norvegia, apoi Belgia, Olanda și Franța. Precipitarea evenimentelor în Europa și apropierea frontului nu putea să nu-și găsească rezonanță și în starea de spirit a celor din pușcăria de pe insulă. Începînd cu directorul închisorii și sfîrșind cu ultimul deținut, toți urmăreau acum cu înfrigurare mersul operațiilor militare. Evacuarea trupelor britanice la Dunkerque, în mai 1940, a dat naștere unei panici de nedescris. Toate ambarcațiile au fost luate cu asalt de către locuitorii care doreau să ajungă, cît mai repede, pe coastele Angliei. Unii dintre ei au reușit, alții s-au înecat în timpul călătoriei sau au fost mitraliați de avioanele de vînătoare germane. Dar comandamentul închisorii a refuzat cu încăpățînare să evacueze pe deținuți, astfel încît, atunci cînd situația a devenit deosebit de critică din punct de vedere militar pentru englezi, oamenii au fost abandonați în voia soartei, dar tot în spatele unor uși ferecate.

Într-o dimineață de vară, dincolo de gratiile celulelor, prizonierii au văzut pentru prima dată uniformele verzi-cenușii ale soldaților din Wehrmacht. Insula părăsită de autoritățile britanice fusese ocupată de trupele hitleriste.

La școala spionilor

După cîteva zile de la invazie, Chapman a petrecut o noapte zbuciumată, în care — afirmă el — și-a făcut bilanțul întregii sale vieți, ajungînd la concluzia că dusese o existență ratată, fără rost și fără mulțumire. În consecință, el a luat o hotărîre de cea mai mare importanță pentru viitorul său. Iată ce povestește, în această privință, în autobiografia lui :

Anglia era patria mea, era casa și căminul meu. Unicul meu cămin. Chiar asediată, așa cum era în 1941, merita să trăiești și să-ți dai viața pentru ea. Nu puteam renunța cu nici un chip la Anglia sau la Londra mea. Deși nu dusesem un trai prea fericit acolo, era viața pe care mi-o făurisem singur. La Londra aveam un cămin, prieteni, oameni de care mă simțeam aproape. Acolo se afla tot ce-mi era drag pe lume și voiam, cu orice preț, să mă întorc în țară, în ciuda riscurilor care mă pîndeau într-o asemenea eventualitate. Oare nu exista nici un mijloc să-mi achit datoria față de patrie? Să fac ceva pentru ea care să-mi îngăduie să mă întorc acolo cu fruntea sus?

În mintea lui Chapman a încolțit atunci un plan : să pătrundă în serviciul de spionaj nazist utilizînd ca argument trecutul său încărcat. În acest scop, el s-a adresat oficialităților germane de pe insulă și personal comandantului garnizoanei, generalul von Stulpnagel, depănînd în fața lor amintirile sale de borfaș și pușcăriaș. Evocările aveau menirea de a sugera inamicului că Chapman este un element descompus, care urăște Anglia, țara în care nu i se oferise nici un mijloc cinstit de existență, unde fusese împins la periferia societății. Faptul că cunoștea limbile franceză și germană a contribuit, în mare măsură, la convingerea celor cărora li se adresa. Cert este că aceștia, după un timp de reflexiune destul de scurt, s-au declarat de acord să-l recomande pentru angajare în cadrul serviciilor de spionaj naziste.

Peste cîteva luni, după un stagiu într-o închisoare germană de la Paris, Chapman s-a pomenit ca musafir, tratat cu deferență de gazdele sale hitleriste, la castelul francez de la Bretonnière. Aici își avea sediul una dintre numeroasele școli de spionaj ale naziștilor.

Era în primăvara anului 1942. Fostului delincvent britanic i s-au prezentat, cu întregul ceremonial de rigoare, Herbert Vosch, „profesor de sabotaj", care vorbea limba engleză cu un pronunțat accent german, și Robert Keller, instructor radiotelegrafist. Șeful grupului era maiorul von Grünen, care i-a cerut lui Chapman să-și aleagă un nume german. Pînă la urmă, toată lumea a fost de acord cu pseudonimul Fritz Grauman, sub care Chapman a devenit cunoscut servitorilor francezi ai castelului. În eventualitatea că aceștia ar fi remarcat accentul său englezesc, Eddie-Fritz urma să le spună că este un german născut în Statele Unite, țară unde-și petrecuse și primii ani ai tinereții.

Cazat în pavilionul grădinarului din curtea castelului, „Grauman" a început să deprindă tainele aparatelor de radioemisie și radiorecepție, în primul rînd alfabetul Morse. După aceea, el a fost inițiat în complicatele operații de sabotaj, începînd cu fabricarea explozibilelor din substanțe inocente, ușor de procurat la orice farmacie. Spre satisfacția superiorilor săi, Chapman s-a dovedit un ucenic talentat, care a învățat repede și precis toate „materiile" predate.

Misiune de încredere

Capitalul și energia investite de naziști în proaspătul lor discipol nu puteau rămîne nefructificate. Pe la mijlocul verii anului 1942, von Grünen i-a prezentat lui Chapman un contract, redactat în termenii următori : „Subsemnatul Fritz Grauman urmează să primesc suma de 100 000 de mărci germane sau contravaloarea lor în

Ucenicie în complicatul meșteșug al preparării explozibilelor

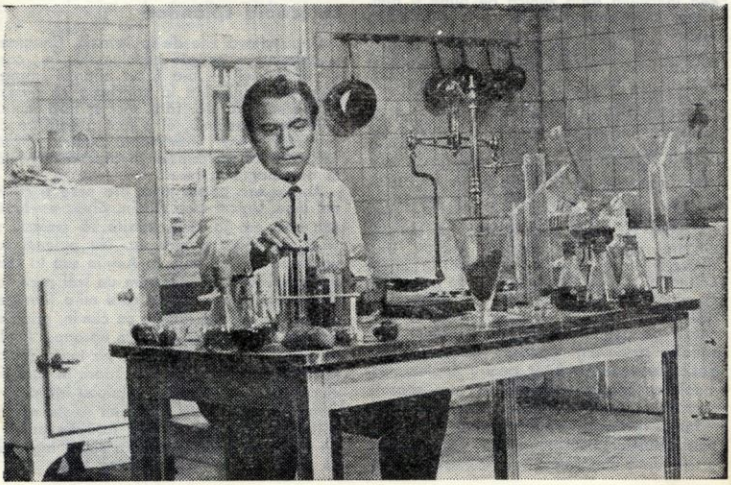

valută britanică în schimbul îndeplinirii misiunilor ce mi se încredințează..."

Misiunea ce i s-a încredințat lui Chapman consta în sabotarea Uzinei aeronautice „De Havilland" din Marea Britanie, unde se construiau celebrele avioane de vînătoare „Mosquito". Îndatorirea ce-i revenea era de a arunca în aer fie generatorul electric, fie sala de mașini. În plus, „Grauman" trebuia să transmită Berlinului amănunte asupra mișcărilor de trupe din Anglia, precum și un catalog cît mai complet al semnelor de identificare ale unităților americane sosite în această țară.

Contractul nu prevedea numai răsplata pentru succesul misiunii, ci și sancțiunea pentru cazul în care, cu voie sau fără voie, Chapman ar fi trădat Reichul : moartea...

Cu puțin înainte ca viitorul agent diversionist să fie trimis în Anglia, a avut loc la Dieppe o tentativă de debarcare britanică. Deși acțiunea nu avea decît un rol de sondaj al capacității de ripostă a trupelor germane, lupta s-a încheiat cu o netă înfrîngere a englezilor, care au înregistrat mari pierderi. Fișa de identitate a unuia dintre soldații căzuți acolo a fost transmisă lui Chapman. Era ultima formalitate necesară.

...La ora 2 noaptea, un avion german zbura la o distanță nu prea mare de Londra, dar la o altitudine considerabilă. Un semn al pilotului și, în văzduhul cufundat în beznă, a apărut pata luminoasă a unei parașute. Eddie Chapman se întorcea acasă. În abundența sa „zestre" se afla și o fiolă cu otravă puternică. I-o dăduse von Grünen, care-i spusese : „Dacă vei fi prins, e mai bine să termini repede..."

Periculosul joc dublu

După ce și-a îngropat parașuta, conform instrucțiunilor, Chapman a intrat în prima fermă pe care a întîlnit-o în cale și a luat contact telefonic cu cei de la **Intelligence Service.** La început, interlocutorii săi au crezut că au de-a face cu o glumă proastă. Încetul cu încetul, ei au început să-l ia în serios. Dar în aceeași măsură creșteau și suspiciunile : nu cumva germanii le trimiseseră un spion care să pretindă că este englez tocmai pentru a le cîștiga mai ușor încrederea și pentru a-și duce la bun sfîrșit misiunea ? S-ar fi putut crede că o adevărată fatalitate îl urmărea pe Chapman : a doua zi de la parașutarea lui, el se afla din nou într-o închisoare.

Lucrurile au mers greu, mult mai greu decît își închipuise la început fostul specialist în deschiderea forțată a caselor de bani. Pînă la urmă însă, elocvența lui, ca și dovezile pe care le aducea în sprijinul bunei sale credințe i-au dat cîștig de cauză. **Intelligence Service** l-a primit în rîndul cadrelor sale și a început să-i furnizeze mesaje pentru Berlin cu un conținut pregătit cu grijă de cei mai dibaci agenți ai contraspionajului britanic.

Avansat ofițer, Eddie-Fritz își poartă cu distincție uniforma și decorația „Crucea de fier"

Intîlnire cu o luptătoare din maquis

„Capodopera" acestei colaborări a fost sabotajul simulat de la Uzinele „De Havilland". O secție specială s-a ocupat cu realizarea unei „avarii" la o distanță apreciabilă de uzine, în cadrul unui decor care a permis avioanelor de recunoaștere germane, trimise în control, să fotografieze imagini extrem de convingătoare. La scurtă vreme după aceea, așa cum se înțelesese în prealabil cu von Grünen, Chapman a transmis un ultim mesaj : „Misiunea terminată. Rămînerea mea în continuare ar fi primejdioasă. Mă înapoiez via Lisabona. Fritz."

Întors în Germania, „Grauman" a prezentat un raport amănunțit asupra felului în care se achitase de îndatoririle sale. Confirmat prin fotografiile aeriene, succesul lui i-a adus avansarea la gradul de **oberleutnant,** decorarea cu Crucea de fier și, bineînțeles, cele 100 000 de mărci făgăduite. „Dacă mai rămîn mult printre ăștia, o să sfîrșesc cu gradul de feldmareșal" — și-a spus atunci Chapman.

Peste cîteva luni a urmat cea de-a doua misiune : o nouă trimitere în Marea Britanie cu sarcina de a copia sau fotografia proiectele recentelor dispozitive de reperare a submarinelor cu care erau înzestrate în ultima vreme navele militare și comerciale, precum și aviația Marii Britanii și a Statelor Unite. De data aceasta, Chapman și-a permis să se tocmească : el a cerut 500 000 de mărci și, după o oarecare tîrguială, a obținut satisfacție.

Lansat din nou cu parașuta, falsul agent nazist a restabilit imediat contactul cu colaboratorii săi de la **Intelligence-Service.** Cu tot regretul, el a comunicat superiorilor săi de la Berlin că nu este în stare să parvină la seifurile în care se ascundeau planurile dispozitivelor care-i interesau pe germani. În schimb, „Grauman" a început să informeze cu regularitate „centrala" asupra rezultatelor obținute de bombardamentele cu rachetele V-1, în care hitleriștii își puneau mari speranțe. Informațiile erau concepute tot de **Intelligence Service** și, evident, nu corespundeau cîtuși de puțin adevărului.

Toamna anului 1944 se apropie de sfîrșit. După repetatele lor înfrîngeri pe fronturile răsăritean și apusean, naziștii luptau acum chiar pe teritoriul Germaniei. Stațiile de recepție care primiseră mesajele lui Chapman se aflau concentrate acum la Hamburg, la statul-major al lui Himmler. Legătura era din ce în ce mai grea. Într-o zi, pentru a tatona situația, pseudoagentul hitlerist a trimis pe calea undelor un mesaj important : „Misterioase explozii ale gazometrelor la Londra. Să anchetez cazul ?". Nu s-a primit nici un răspuns. Comunicarea a mai fost repetată de cîteva ori, cu același rezultat negativ. Era limpede că Reichul avea acum preocupări mult mai grave decît rapoartele agenților săi în Marea Britanie.

Misiunea lui Eddie Chapman luă astfel sfîrșit. Fostul pușcăriaș devenise, grație ingeniozității și curajului de care făcuse dovadă, un cetățean onorabil și onorat al țării sale.

COIFUL CELTIC DE LA CIUMEȘTI

Mircea RUSU și Octavian BANDULA

Cu ocazia unor lucrări edilitare efectuate în august 1961 în partea de sud a comunei Ciumești, județul Satu-Mare, țăranii cooperatori au descoperit, într-o groapă circulară cu diametrul de aproximativ 1,20 m, resturile unui coif de fier și ale păsării de bronz care-l împodobea, două cnemide (pulpare) din bronz, un vîrf de suliță de fier și o cămașă din zale, tot de fier, împăturită. De cămașă era fixată o aplică de bronz ornamentată cu spirale și alte motive redate în relief. Mai tîrziu cercetările arheologice sistematice au dus la dezvelirea aproape integrală a unui cimitir celtic și a altor obiective.

Schiță după falera de argint de la Surcea

Descoperirea de la Ciumești este, într-un fel, unică în Europa. Piesa ei principală o constituie coiful de fier în formă de clopot, cu calota aproape semisferică, de care se leagă organic o apărătoare de ceafă și două apărători pentru față. În partea superioară a calotei a fost aplicat un pompon, pentru a consolida și fixa tubul cilindric din bronz ce susținea pasărea. Atît calota cît și plăcile adiacente au fost obținute prin ciocănirea fierului la cald. Pasărea, lucrată din plăci subțiri de bronz, este alcătuită din mai multe piese executate separat, în tehnici diferite (prin ciocănituri la rece sau turnare în tipare) și apoi asamblate prin îmbucarea inițială a celor două părți principale, superioară și inferioară. De ele se leagă aripile cu ajutorul unor țițîni și balamale, iar capul și picioarele sînt fixate prin sudare. Varietatea procedeelor tehnice nu alterează însă aspectul unitar al coifului. Dimpotrivă, o primă examinare mai atentă a piesei lasă impresia că ea a fost concepută și făurită de un meșter îndemînatic, stăpîn pe toate secretele procedeelor folosite, pe care le-a înmănuncheat cu o măiestrie deosebită.

Descrierea sumară și semnalarea unor amănunte tehnice de execuție arată că piesele principale care alcătuiesc descoperirea de la Ciumești au fost lucrate de meșteri cu o înaltă calificare, în ateliere stabile, cu veche și bogată experiență. Pe lîngă o tradiție moștenită din tată în fiu, ei au folosit inovații și concepții tehnice noi în comparație cu alte execuții contemporane.

Stabilirea atelierelor sau a centrelor de producție este însă foarte dificilă, deoarece, așa cum spuneam la început, coiful și cămașa din zale sînt descoperiri unice în felul lor în Europa. E posibil ca după publicarea lor specialiștii români și străini să opineze pentru ipoteze și păreri diferite, uneori poate contradictorii.

În Europa, regiunea în care au fost găsite cele mai numeroase și totodată cele mai vechi coifuri de fier este Italia. Urmă-

rind aria lor de răspîndire, remarcăm că majoritatea apar fie în mediul etrusc, fie în zonele aflate sub directa lui influență culturală. La romani, după cum precizează Plutarch, Camillus introduce coiful de fier în armată abia în cursul secolului al IV-lea î.e.n., dar nu e exclusă folosirea lui sporadică și mai devreme. Coifurile italice apar deseori ca inventar funerar în cimitirele celților care se stabiliseră în Italia de nord (Dovadola, Canossa, Montefortino, Filotrano etc.) și sînt însoțite în multe cazuri de cnemide. Ele au fost semnalate, sporadic, și în alte țări, în mediu celtic : Amfreville (Franța), Silivaș (România) etc. Datarea acestor cimitire, și în special a coifurilor, la sfîrșitul secolului al V-lea î.e.n., dar mai ales în cursul secolului al IV-lea î.e.n. a determinat pe unii eruditi să tragă concluzia că imitarea coifurilor italice în atelierele celtice a început încă din secolul al IV-lea î.e.n. Relatările scriitorilor antici despre coifurile celților sînt puține și vagi. Silius Italicus, de pildă, amintește că senonii din Gallia Cisalpină (Italia de nord) purtau coifuri, dar tot el le atribuie pe cele de formă conică ligurilor. Plinius spune că celții își ornamentau coifurile cu corali, iar Diodor, vorbind despre armele celților și referindu-se la coifuri, semnalează că pe unele dintre ele sînt fixate coarne, pe altele **păsări**, animale sau proeminențe foarte mari. În schimb, alți autori (Paussanias, Dionisios din Halicarnas, Plutarch etc.) care vorbesc despre celții ce au atacat Roma (la 390 î.e.n.) sau Grecia (la 368 î.e.n. sau 279 î.e.n.) spun că ei nu aveau alte arme defensive în afară de scut. Desigur, cea mai importantă este relatarea lui Diodor, mai ales pentru coiful nostru de la Ciumești, împodobit cu o pasăre. Se pare că grecii, etruscii și romanii nu obișnuiau să-și împodobească coifurile cu păsări ori animale sălbatice (mistreți, lupi etc.). Numai într-un singur caz, relatat de Titus Livius și Dionisios din Halicarnas, un roman, Valerius Corvus, purta un coif împodobit cu un corb (de la care i s-a tras și porecla). Dar, chiar după autorii pomeniți, Valerius Corvus îl purta în amintirea victoriei asupra unui vajnic luptător celt (deci putea fi o pradă de război). Relatarea este însă importantă căci, Valerius Corvus fiind un personaj real — a fost consul în secolul al IV-lea î.e.n. —, putem avea certitudinea că la acea dată se purtau coifuri împodobite cu păsări.

Fără a zăbovi asupra rolului important al diferitelor animale în mitologia și religia celților, deseori subliniate de scriitorii antici (Strabon, Iustin, Cicero, Caesar), semnalăm doar că unele dintre aceste reprezentări (păsări, mistreți, cerbi etc.) erau și atributele cîtorva divinități celtice. Pare firesc, avînd în vedere organizarea lor militară pe clanuri și triburi, ca aceste reprezentări să simbolizeze animale sfinte care inițial au fost, probabil, totemul clanului ori tribului. Se înțelege că dreptul de a-l purta pe coif îl avea doar șeful respectiv. Sugestivă în această privință este cunoscuta scenă de pe cazanul de argint (aproape 9 kg) de la Gundestrup (Danemarca) : în fața unei procesiuni religioase, patru războinici călări poartă pe cap coifuri împodobite cu diferite reprezentări : pasăre, lup, coarne și roata solară, iar al cincilea, ce conduce un grup de gornești, are un coif împodobit cu un mistreț. Această descoperire este și ea un unicat. Despre datarea și atelierul în care a fost lucrat vasul s-au pronunțat cei mai cunoscuți cercetători care au studiat epoca Latène, publicînd numeroase studii consacrate lui. Toți, fără excepție, socotesc că vasul de la Gundestrup reprezintă un tablou sugestiv al divinităților și mitologiei celtice. Nu este cazul și locul să înșirăm argumentele ce stau la baza ipotezei noastre de lucru, dar dorim să subliniem concluzia că vasul a fost lucrat, probabil, de un meșter celt, sub directa influență a tracilor de la Dunărea de Jos, în timpul existenței statului celt de la Tylis (secolul al III-lea î.e.n.), situat pe teritoriul de azi al R. P. Bulgaria.

În afara vasului de la Gundestrup, alte două descoperiri arheologice, făcute de data aceasta pe teritoriul patriei noastre, vin să confirme existența în acea vreme a unor coifuri împodobite cu păsări și animale. Prima este o faleră de argint, găsită la Surcea, județul Covasna, într-un tezaur atribuit unui argintar dac. Pe ea este reprezentat un călăreț înarmat cu o sabie și un coif împodobit cu o pasăre (șoim ?). A doua descoperire constă din cîteva monede aflate într-un mare tezaur monetar dacic (729 de piese), din secolul al III-lea î.e.n., descoperit recent la Șilindia, județul Arad. Aversul unor monede înfățișează un călăreț înarmat cu un scut și un coif împodobit cu un misterț ; pe alte monede sînt redați luptători cu coif simplu, dar care poartă un stindard reprezentînd o pasăre.

Dacă, în genere, pe lîngă alte înrîuriri se poate vorbi și despre o influență tracică asupra stilului Latène celtic, descoperirile de la Surcea, Șilindia și altele pledează pentru o evidentă influență celtică asupra dacilor. Reprezentarea de către meșterii argintari daci într-un stil propriu, diferit de cel celtic, a unor luptători ce poartă coifuri împodobite cu păsăre sau mistreț arată că sursa de inspirație era concretă și contemporană, iar coiful celtic de la Ciumești este un exemplu elocvent în această privință. Multiplele influențe reciproce se explică ușor dacă avem în vedere cadrul istoric în care celții au avut contacte și au conviețuit, chiar timp îndelungat, cu aceste populații. Cămașa de zale și cnemidele de la Ciumești subliniază și ele acest fenomen.

După Varron, cămașa din zale ar fi o invenție a celților, dar descoperirea unei cămăși hallstattiene (secolul al VII-lea î.e.n.) din veriai de bronz țesute cu fire de in sau cînepă (Brno — Zidenice, în R.S. Cehoslovacă) pare să infirme, măcar în parte, această afirmație. E probabil că Varron are drep-

tate cînd atribuie celților meritul de a fi lucrat primii cămașa din zale, dar cu precizarea că numai pe cea executată din verigi de fier, în genul cămășii de la Ciumești. Prin datarea aplicei de bronz în secolul al IV-lea î.e.n., această cămașă este, după cunoștințele noastre, cel mai vechi exemplar descoperit pînă acum în mediu sigur celtic, căci fragmentele de zale (lucrate mult mai simplu) descoperite la Tiefenau (Elveția) și Horný) Jatov (R.S. Cehoslovacă) sînt mai recente (secolul al II-lea î.e.n.). Pornind de la relatările lui Varron, Diodor și Polybiu ori de la unele reprezentări, savantul francez P. Couissin, care a studiat armele celților, consideră că etruscii și romanii au preluat de la celți cămașa din zale abia în cursul secolului al IV-lea î.e.n.

Cel mai prețios indiciu de datare a descoperirii de la Ciumești îl oferă însă cnemidele. Inventate, prelucrate și folosite cu precădere de către greci timp de mai multe secole, cnemidele încetează de a mai fi executate în serie în atelierele grecești mai ales după ce Alexandru cel Mare le scoate din uzul armatei. Cercetările arheologice confirmă acest fapt. Dintre zecile de descoperiri făcute pe litoralul nordic al Mării Negre, de exemplu, majoritatea sînt datate în secolele V—IV î.e.n. O parte însemnată dintre exemplarele găsite pe teritoriul Italiei, în cimitire atribuite celților (Dovadola, Chirico Nuovo, Rocca S. Casciano etc.), provin, foarte probabil, din atelierele etrusce, căci ele lipsesc în cimitirele celtice din alte părți ale Europei. Analogia pînă la identitate dintre cnemidele de la Ciumești și cele din Italia arată că ele au fost lucrate, ca și coiful ori cămașa din zale, în aceleași ateliere. De acolo provin și alte coifuri italice descoperite în țara noastră : Silivaș, Apahida, Ocna Sibiului și împrejurimile Hațegului, fiind, bineînțeles, contemporane (secolul al IV-lea î.e.n.).

Cucerirea de către celți a orașelor-colonii etrusce (Bologna, Spina etc.), dar mai ales stăpînirea și convieţuirea îndelungată cu etruscii sau cu alte populații italice au imprimat triburilor celte din Gallia Cisalpină (senonii, boii și alții) o cultură materială și obiceiuri ce se deosebesc net de ale celorlalte triburi celte de la vest, nord și est de Alpi. De altfel, scriitorii antici subliniază în repetate rînduri că celții nord-italici au împrumutat îmbrăcămintea și obiceiurile etrusce.

P. Jabosthal (în *Early Celtic Art*, Oxford, 1944, p. 118), referindu-se la coifurile amintite mai sus, sublinia că „ele sînt rezultatul colaborării dintre meșterii etrusci și celți dintr-un atelier italic". Fără a scădea importanța atelierelor celtice, care au produs o serie întreagă de arme (săbii în special) ori obiecte de podoabă ornamentate în așa-numitul stil Latène celtic, difuzat pe o arie largă, noi considerăm că produsele ce necesitau cunoștințe tehnice deosebit de complexe, cum ar fi, de pildă, coifurile de paradă (cele de la Amfreville, Apahida și altele, placate cu foițe de aur, sau coiful de la Silivaș, cizelat cu motive florale), erau executate în atelierele etrusce, de către meșteri etrusci, la comanda și după gustul celților. Fenomenul nu era izolat. Atelierele grecești din coloniile nord-pontice au furnizat și ele o serie întreagă de produse lucrate în „stil animalier scitic", pe care sciții le-au răspîndit apoi pe spații întinse. Dacă celții ar fi lucrat coifuri în atelierele proprii, numărul acestora pe vastele teritorii ce le-au ocupat în Europa nu ar fi atît de redus. Vom aminti două exemple pentru a ilustra prodigioasa activitate a atelierelor etrusce, care acopereau nu numai piața de desfacere a Italiei, ci și a altor regiuni mai mult sau mai puțin îndepărtate. După relatarea lui Titus Livius, etruscii din Populonia și Arezzo l-au ajutat pe Scipio în lupta pe care o pre-

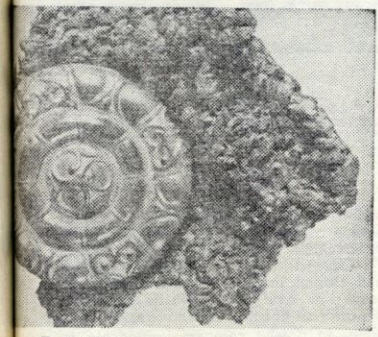

Fragment din cămașa din zale de fier și aplica de bronz ornamentată în stilul Latène

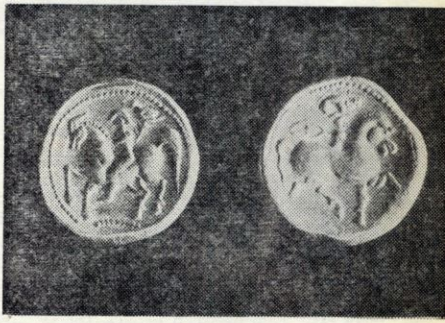

Monede din tezaurul de la Șilindia ; călăreții poartă coifuri și stindarde cu motive animaliere

gătea împotriva Cartaginei cu „3 000 de scuturi și tot atîtea **coifuri** (sublinierea autorilor), precum și lănci, suliițe lungi și scurte, obligîndu-se să-i pună la dispoziție 57 000 de asemenea arme, din fiecare cîte un număr egal". Descoperirile arheologice confirmă acest fapt. Numai la Vetulonia, de pildă, au fost dezgropate 105 coifuri întregi, bine conservate, la care se adaugă numeroasele descoperiri izolate sau provenite din cimitire.

Coifurile italice de la Silivaș, Apahida etc., împreună cu alte produse lucrate în aceleași ateliere, au pentru noi o importanță istorică deosebită. Ele arată că primele raiduri de jaf întreprinse de celți pe teritoriul Daciei sînt direct legate de mișcările triburilor celte din nordul Italiei, care ajung aici în cursul secolului al IV-lea î.e.n. Că celții nu s-au așezat temeinic pe aceste meleaguri și că acest prim val n-a fost altceva decît o incursiune războinică o dovedește faptul că aproape toate vestigiile celtice de la noi, datate în secolul al IV-lea î.e.n., provin din descoperiri izolate sau din cimitire cu număr redus de morminte. Mult mai masiv, abia al doilea val celtic se va statornici de predilecție în partea vestică a Daciei, mai ales după repetatele incursiuni în Balcani (297—276 î.e.n.), va convieţui cu populația locală, pe care o va influența pozitiv din punct de vedere cultural și va grăbi trecerea la a doua epocă a fierului, Latène, prin intensificarea metalurgiei fierului, introducerea roții olarului etc.

Valoarea artistică și materială deosebită a pieselor care alcătuiesc descoperirea de la Ciumești dovedește că războinicul ce le-a purtat a fost o căpetenie însemnată. Dar, din păcate, fiind o descoperire întîmplătoare și lipsindu-i observațiile științifice necesare, nu sîntem în măsură să precizăm dacă ele formează inventarul unui mormînt obișnuit sau al unui cenotaf (mormînt simbolic).

Rămîne, de asemenea, deschisă problema dacă armele de acest gen, folosite de daci, erau capturi de război sau imitații. Falera de la Surcea, monedele de la Șilindia sau alte descoperiri pe care nu le-am amintit ar sprijini ipoteza că și meșterii daci le-au putut făuri, pentru căpeteniile lor. Amintim în treacăt, pentru exemplificare, cămașa din zale descoperită într-un tumul dacic la Popești, lîngă București, unde nu poate fi vorba de o influență directă a celților, deoarece aceștia n-au locuit în Muntenia.

Un tablou sugestiv al divinităților și mitologiei celtice pe vasul de la Gundestrup

În concluzie considerăm că descoperirea de la Ciumești, alături de multe altele, ilustrează stadiul înaintat al culturii materiale pe care l-au avut populațiile de pe meleagurile patriei noastre, situîndu-se, în multe privințe, la nivelul celor mai avansate regiuni ale Europei contemporane (secolul al IV-lea î.e.n.).

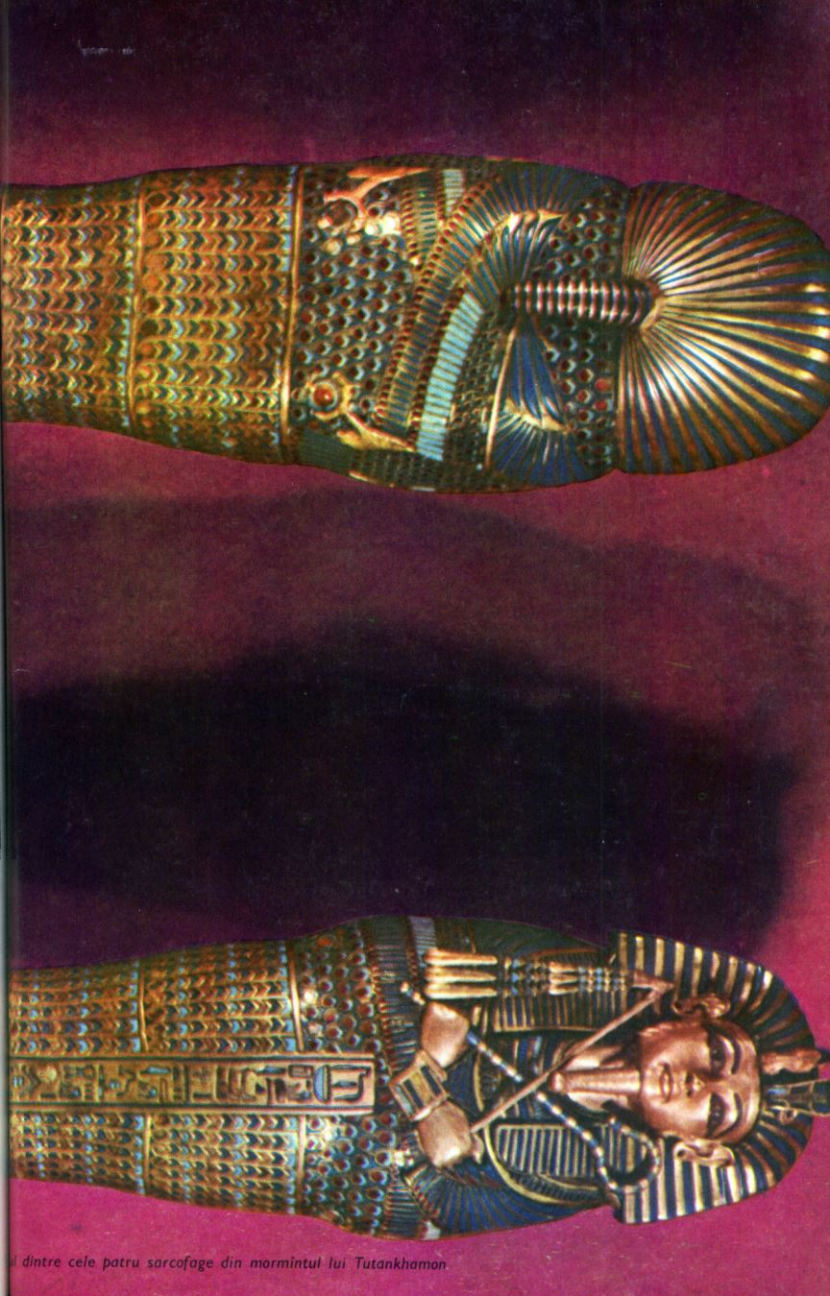

l dintre cele patru sarcofage din mormintul lui Tutankhamon

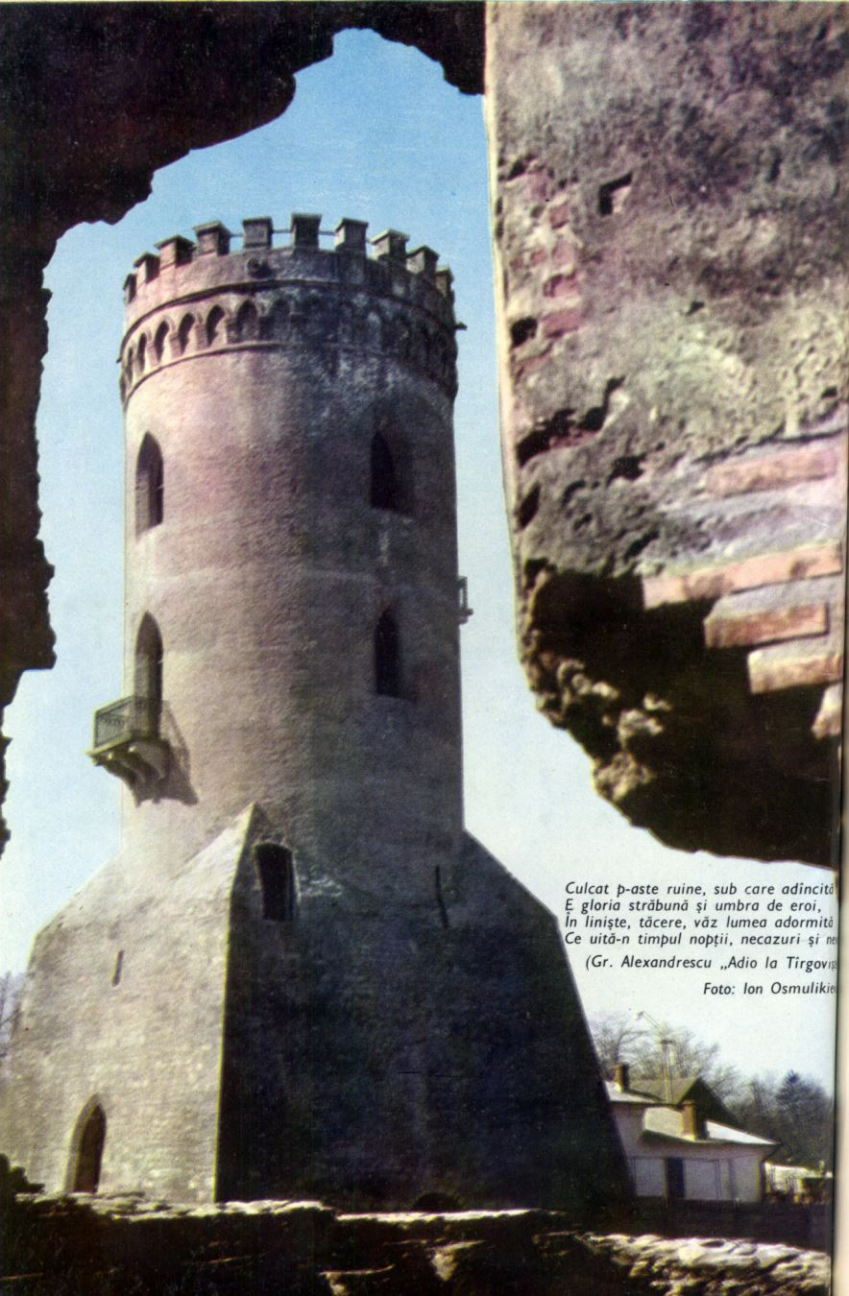

Culcat p-aste ruine, sub care adîncită
E gloria străbună și umbra de eroi,
În liniște, tăcere, văz lumea adormită
Ce uită-n timpul nopții, necazuri și ne

(Gr. Alexandrescu „Adio la Tîrgovi

Foto: Ion Osmulikie

Barbu Iscovescu (1815 -- 1854), autoportret

C. Lecca (1807 -- 1887), autoportret

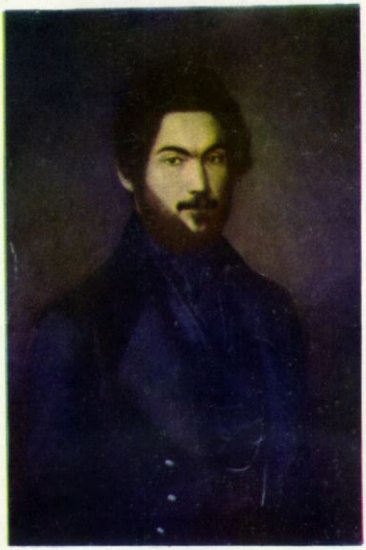

Ioan Negulici (1812 -- 1851), autoportret
foto: S. Steiner

Caliciul pentru nemurirea „binefăcătorului Thebei"

COMOARA DIN „VALEA REGILOR"

A. POPESCU

Imaginea zeiței-vultur Nekhabit

Autorul acestui material este lector la Facultatea de istorie a Universității București.

Între anii 1963 și 1967 a fost trimis pentru specializare în egiptologie la Universitatea din Cairo. Acolo a pregătit o teză de doctorat cu subiectul „Reformele lui Bocchoris", sub îndrumarea unor specialiști de prestigiu, ca dr. Girgis Mattha, profesor de egiptologie la Universitatea din Cairo, dr. Sami Gabra, profesor la aceeași universitate, și dr. François Daumas, directorul Institutului francez de arheologie orientală din Cairo.

Articolul de față constituie, așadar, nu numai rezultatul studierii materialelor de specialitate, ci și rodul unor observații directe.

George Herbert, Fifth Earl of Carnarvon *(1866—1923).*

Personalitatea lordului Carnarvon este un amestec specific englez de sportiv și de amator de artă.

Crescut ca orice tînăr de familie nobilă la Eaton și Cambridge, dar puțin atent la studiu, el a avut șansa să moștenească o avere imensă, care i-a permis să trăiască după gusturile sale.

Încă din tinerețe, Carnarvon și-a alcătuit o bogată colecție de desene și gravuri antice. Aceasta nu l-a împiedicat să frecventeze hipodromul, să se antreneze pentru tragerea cu pușca, să se ocupe cu sporturile nautice sau să facă ocolul lumii cu corabia cu pînze.

El ar fi putut să se consacre exclusiv acestor preocupări mondene dacă un accident de automobil aproape fatal n-ar fi schimbat tot cursul existenței sale. De aici înainte, respectînd prescripțiile medicului, avea să petreacă fiecare iarnă în Egipt. Acolo el a descoperit în arheologie o protesiune admirabilă, care-i permitea să unească pasiunea pentru sport cu interesul pentru artă.

În iarna anului 1906 lordul Carnarvon a început săpături pe cont propriu în Egipt, dar curînd s-a convins că cunoștințele sale de egiptologie erau insuficiente.

De aceea s-a adresat lui Maspero cu rugămintea de a-i desemna pe cineva care să se ocupe cu conducerea științifică a lucrărilor sale. Acesta i-a recomandat pe compatriotul său Howard Carter.

Howard Carter *(1873—1939) completa perfect pe lordul Carnarvon.*

El și-a început cariera în Egipt ca simplu desenator, însoțind pe sir Flinders Petrie la săpăturile arheologice întreprinse la Beni-Hassan și la el-Bersheh între anii 1891 și 1899.

După aceea a lucrat cu americanul Theodor Davis în regiunea Thebei și a colaborat la desenele publicației în care Maspero și Newberry au relevat descoperirea mormîntului socrilor lui Amenhotep III, Yuya și Tuyu.

În 1907, Carter a fost recomandat de Maspero lordului Carnarvon pentru asigurarea direcției științifice a săpăturilor pe care acesta le începuse la Theba cu un an mai înainte.

În următorii cincisprezece ani, activitatea sa a fost o adevărată cursă contra timpului pentru descoperirea unui mormînt regal intact.

Deși erau foarte satisfăcuți de descoperirea atîtor morminte de faraoni în tainica Vale a Regilor, arheologii de la începutul secolului nostru mai doreau încă ceva. Ei visau să pătrundă, în sfîrșit, într-un mormînt regal absolut intact, în care totul să fi rămas în starea inițială. Dar decepțiile se succedau una după alta, căci pretutindeni jefuitorii precedaseră pe arheologi.

Uneori cîte o descriere norocoasă venea să le întărească încrederea zdruncinată, și ei se apucau din nou să sape cu ardoare.

Astfel, descoperirea, făcută la 6 februarie 1905, a mormîntului prințului Yuya și al soției sale Tuyu a trezit numeroase speranțe.

Aceste personaje aparțineau înaltei aristocrații egiptene din timpul dinastiei a XVIII-a. Poziția lor socială era așa de înaltă încît fiica lor s-a căsătorit cu Amenhotep III, tatăl faraonului reformator Amenhotep IV-Akhnaton.

Deși parțial jefuit, acest mormînt conținea cea mai mare comoară descoperită pînă atunci în Valea Regilor.

Dar speranțele trezite de mormîntul prințului Yuya aveau să se spulbere curînd. Mumia faraonului Akhnaton a fost găsită

complet despuiată într-un fel de celulă săpată chiar în stîncă.

Arheologii nu mai așteptau mare lucru din Valea Regilor.

Descoperirea mormîntului lui Horemheb, complet jefuit, și, lîngă el, a unui puț care conținea diverse obiecte însemnate cu numele lui Tutankhamon și al soției sale a descurajat chiar și pe cei mai entuziaști dintre cercetători.

„Mă tem — declara americanul Theodor Davis, care finanțase săpăturile mormintelor prințului Yuya și ale faraonilor Thutmes IV, Akhnaton, Horemheb și Meneptah-Siptah — ca nu cumva să se fi epuizat toate resursele Văii Regilor".

Și aproape toată lumea gîndea la fel. Existau totuși doi oameni care, chiar dacă nu mai visau să descopere un mormînt regal intact, credeau că Valea Regilor nu-și dezvăluise încă toate secretele.

Aceștia erau lordul Carnarvon și Howard Carter.

Carnarvon și Carter nu intenționau să sape la întîmplare în Valea Regilor. Ei căutau un mormînt anumit: acela al faraonului Tutankhamon. În ochii publicului, savant sau profan, întreprinderea lor părea absurdă, pentru că urmele acestui mormînt fuseseră găsite deja lîngă mormîntul lui Horemheb.

Dar Carnarvon și Carter nu puteau accepta această părere, întrucît puțul care conținea fragmente de obiecte cu numele lui Tutankhamon și al soției sale era prea mic și prea neînsemnat pentru un mormînt regal.

Avînd convingerea că mormîntul lui Tutankhamon rămînea de descoperit, ei au ales centrul Văii Regilor ca poziția cea mai favorabilă pentru cercetările lor.

Alți arheologi exhumaseră deja în această parte ceea ce Carter considera ca o mărturie importantă în sprijinul tezei sale: două chiupuri pline cu obiecte sparte care fuseseră folosite în cursul funeraliilor faraonului Tutankhamon.

Totuși în toamna anului 1917, cînd cei doi prieteni au venit în Valea Regilor să examineze locul determinat pe hartă, și ei au început să se teamă de perspectiva unei încercări zadarnice.

La fața locului se aflau numeroase grămezi de dărîmături aruncate de cercetătorii anteriori. De aceea, terenul trebuia degajat înainte de a putea săpa în pămîntul virgin. Dar ei erau ferm hotărîți să învingă toate piedicile pentru a examina sistematic fiecare metru pătrat de teren.

Șase ani în șir, au cercetat atent terenul, cu excepția unei mici parcele acoperite de ruinele unor colibe de piatră care serviseră ca adăposturi pentru lucrătorii folosiți la construirea mormîntului lui Ramses VI.

Carnarvon și Carter nu se atinseseră de ele din grija de a nu bloca cu săpăturile intrarea în mormîntul lui Ramses VI, care era

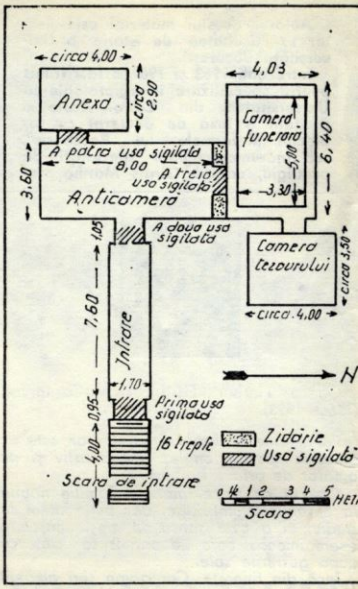

PLANUL MORMÎNTULUI LUI TUTANKHAMON

unul dintre punctele turistice cele mai vizitate din Valea Regilor.

Așadar, ei au neglijat acest loc în favoarea altora care păreau mai promițătoare.

Dar și de data aceasta îi aștepta o decepție.

De aceea, lordul Carnarvon se întreba dacă trebuie să oprească săpăturile sau să le continue în speranța unei descoperiri importante. Carter însă insista ca munca să fie continuată. Or, numai locul pe care se găseau colibele lucrătorilor nu fusese încă explorat. După multe ezitări, ei au hotărît să mai continue cercetările o singură iarnă. În consecință, la 1 noiembrie 1922, Carter a început să demoleze colibele de pe locul (marcat de blocurile de piatră) care le arăsese atenția cu șase ani mai înainte.

Apoi evenimentele s-au succedat cu o rapiditate extraordinară.

La 4 noiembrie, sosind la fața locului, Carter a observat că pe șantier domnea o atmosferă cu totul diferită de aceea din zilele precedente.

Era liniște perfectă: nimeni nu săpa, nimeni nu vorbea.

Atunci el a înțeles că un fapt neobișnuit se întîmplase.

Cercetînd locul săpat în dimineața aceea, savantul a zărit prima treaptă a unei

scări, tăiată chiar în stîncă, sub prima colibă.

Acesta era cel dintîi indiciu al prezenței mormîntului de atîta timp căutat.

După șase ani de cercetări zadarnice, Carnarvon și Carter erau, în sfîrșit, recompensați.

După-amiază, Carter a văzut cele patru ziduri ale scării, iar ceva mai tîrziu a putut să numere șaisprezece trepte. Dar încă de la nivelul treptei a douăsprezecea a apărut partea superioară a unei uși sigilate și tencuite.

Ne putem imagina cît de greu i-a fost lui Carter să-și potolească curiozitatea de a vedea ce se afla dincolo de ea. Dar avea el dreptul să vadă singur ceea ce ascundea această misterioasă intrare? Această descoperire aparținea în egală măsură și lui Carnarvon, dar acesta se găsea în Anglia. În dimineața zilei de 6 noiembrie, Carter a ordonat lucrătorilor să astupe scara și a trimis colaboratorului său telegrama următoare: „În sfîrșit am făcut mare descoperire în Vale. Mormînt grandios cu sigilii intacte. Intrarea astupată pînă la sosirea dumneavoastră. Felicitări".

Așteptînd pe prietenul său, Carter avea să-și repete continuu că nu trăiește un vis. Intrarea acestui mormînt se găsea sub intrarea mormîntului lui Ramses VI, la numai patru metri de ea. Nimeni nu bănuise vreodată prezența celor două cavouri funerare așa de apropiate unul de altul.

La 23 noiembrie, însoțit de fiica sa, Lady Evelyn Herbert, lordul Carnarvon era deja la Luxor.

A doua zi, Carter a dat ordin să se degajeze scara, iar cînd ușa a apărut în întregime cei doi exploratori au descoperit în partea de jos sigiliul lui Tutankhamon.

Acum ei știau că această intrare avea să le deschidă rezerva secretă a comorilor faraonului sau, mai bine zis, chiar mormîntul său, scopul expediției lor.

Totuși un fapt îi neliniștea.

Ei remarcaseră că o parte a ușii era retencuită cu ghips și că această reparație purta clar sigiliul necropolei. De aici rezulta că jefuitorii forțaseră ușa, iar gardienii necropolei o reparaseră.

Profund emoționați, au deschis ușa.

După ea, în calea lor stătea un alt obstacol, un fel de culoar astupat cu moloz.

A doua zi au degajat acest pasaj.

În ziua de 26 noiembrie, zi calificată de Carter „the day of days, the most wonderful that I have ever lived through, and certainly one whose like I kan never hope to see again" — ziua zilelor, cea mai minunată pe care am trăit-o vreodată și, cu siguranță, una dintre acelea pe care nu pot spera să le mai văd niciodată —, a apărut în fața lor a doua ușă, sigilată aproape exact ca și prima și purtînd aceleași urme de distrugere și de reparație.

„Cu mîinile tremurînde — scria Carter mai tîrziu [1] — am făcut o deschizătură la stînga sus (în ușa care închidea intrarea mormîntului). Am introdus în ea o bară de fier, care, oricît de departe am putut-o împinge în obscuritate, n-a întîlnit decît vid. Dincolo de ușă, spațiul era deci liber.

Nu exista nici umplutură de pietriș ca în pasajul pe care-l curățasem mai înainte. La început n-am putut să văd nimic, [pentru că] curentul de aer cald făcea să tremure flacăra luminării, dar, pe măsură ce ochii mei se obișnuiau cu această lumină, anumite detalii ieșeau încet din umbră: animale ciudate, statui și aur, pretutindeni strălucire de aur".

Nerăbdător, lordul Carnarvon l-a întrebat de afară dacă vede ceva prin deschizătura făcută.

După cîteva secunde, care au părut însoțitorilor săi tot atîtea secole, Carter a răspuns scurt: „Yes, wonderful things" [2].

ANTICAMERA

Într-adevăr, ceea ce au descoperit ei atunci nu era decît prima cameră a mormîntului, unde fuseseră depuse toate efectele personale de care ar fi avut nevoie faraonul în lumea cealaltă.

Puțin după înmormîntare, niște hoți se introduseseră în mormînt și, căutînd obiecte ușor de transportat, lăsaseră totul alandala. Slujitorii necropolei încercaseră să pună din nou ordine în cameră și să protejeze mormîntul contra oricărei noi violări. În adevăr, nici o mînă n-a mai atins sigiliile puse pe ușă înainte de a le fi ridicat Carter în noiembrie 1922. Descoperirea unui atare tezaur constituia un eveniment fără precedent în istoria egiptologiei, și marele public n-a pierdut ocazia de a se interesa de el.

Timp de zece luni, Carter și ajutoarele sale, desenatori, fotografi și chimiști, veniți din Egipt și din America, s-au ocupat cu desenarea, fotografierea și restaurarea foarte numeroaselor obiecte descoperite în prima cameră, căreia i-a fost dat numele de *anticameră*.

În ea erau îngrămădite, în dezordine, cele patru care și armele aparținînd regelui, mobilă incrustată cu aur, fildeș și sticlă colorată, casetele cu pietre prețioase, veșminte etc.

Una dintre cele mai valoroase piese din trusoul funerar al lui Tutankhamon este tronul de aur, pe spătarul căruia este înfățișat faraonul în compania soției sale Ankhsenamon.

Această imagine reprezintă pe Tutankhamon așezat nonșalant pe un tron și pe

[1] Howard Carter and A. Mace, *The Tomb of Tut-Ankh-Amen*, volume I (Cassell & Co. Ltd., London, New York, Toronto and Melbourne), 1923.

[2] Da, lucruri minunate.

regină avînd într-o mînă o cupă, iar cu cealaltă atingînd discret umărul suveranului. Îndărătul lor, discul solar răspîndește razele sale, terminate fiecare prin mîini — simbol al cultului lui Aton practicat de Akhnaton (Amenhotep IV) în capitala sa Akhetaton (Tell el-Amarna.) Acest tron datează deci din epoca de la Amarna, și faraonul Ay, care a înmormîntat pe Tutankhamon, n-a șters acest simbol eretic.

Vînătoarea pare să fi fost una dintre distracțiile favorite ale faraonului. În anticameră s-a găsit arcul său decorat cu capetele celor nouă captivi, care simbolizează pe dușmanii tradiționali ai Egiptului. O imagine îl arată, însoțit de regină, pe cale de a vîna, cu puiul de leu îmblînzit lîngă el.

Isprăvile sale războinice sînt tot așa de frecvent reluate în decorație, însă pare probabil că tînărul suveran n-a trecut niciodată dincolo de frontierele Egiptului.

Scenele de masacru fiind motivul tradițional reprezentat pe obiectele personale ale faraonilor și pe monumentele care le erau consacrate, Tutankhamon a pus să se decoreze cuferele și armele sale cu scene de bătălie imaginare.

CAMERA FUNERARĂ

În luna februarie 1923, inventarul anticamerei era încheiat, iar încăperea era complet degajată.

Numai atunci s-a putut proceda la deschiderea, de mult timp amînată, a ușii care avea acces la *camera funerară*. Carter descrie prima viziune pe care a avut-o despre ea în acești termeni : „În interior, la circa un metru de ușă, se ridica un zid care, atît cît puteam să-i discern întinderea, astupa tot spațiul — un zid plin, după toată aparența, și de aur".

De fapt, „zidul de aur" era ușa exterioară a primei capele care conținea sarcofagul și mumia regală. Pe pojghița de aur erau gravate texte magice și simboluri care trebuiau să apere pe faraon de orice pericol în cursul voiajului său în lumea cealaltă.

În anticameră, oficianții plasaseră, cu ocazia înmormîntării, uneltele curente de care defunctul ar avea nevoie la sfîrșitul călătoriei sale.

În camera funerară, ei depuseseră între diferitele sarcofage din interiorul sarcofagului de piatră obiecte magice care-i erau necesare în timpul voiajului.

Șapte vîsle, plasate lîngă capelă, trebuiau să-i permită să traverseze apele lumii subpămîntene. Cîteva lămpi de calcit translucid, așezate pe suporturi delicat sculptate în formă de tije de lotus, erau destinate să-i lumineze drumul. O trompetă de argint — poate chiar aceea care precedase pe tînărul suveran cînd își trecea trupele în revistă — făcea și ea parte din panoplia sa funerară. În plus, defunctul avea la dispoziția sa vase de parfum și de alifii, cu forme delicate.

Patru capele îmbucate unele în altele înconjurau sarcofagul. Cînd a fost ridicat capacul sarcofagului, „un strigăt de uimire a scăpat de pe buzele noastre... Interiorul sarcofagului era complet ocupat de efigia tînărului faraon, operă de o factură admirabilă".

Pe fruntea sa fusese pusă o mică coroană de flori, ultimul omagiu, poate, adus de regină iubitului ei soț.

Mormîntul a fost închis, iar sarcofagele conținînd mumia regală n-au fost deschise decît în noiembrie 1924. Trei sarcofage concentrice înconjurau corpul. Fiecare era ornat cu incrustații de aur și sticlă, reprezentînd divinitățile protectoare și purta efigia faraonului sub înfățișarea zeului Osiris.

Sarcofagul al treilea era de aur masiv și de mărime naturală, veritabilă mască pusă pe întregul corp. Pe bandeletele mumiei existau plăci cu inscripții — cuvintele zeilor care așteptau pe defunct în lumea cealaltă : „Sufletul tău trăiește, vinele tale sînt inalterabile. Tu respiri aerul și pleci ca un zeu... o, Osiris Tutankhamon !"

Bandeletele ascundeau un număr de 143 de obiecte personale ale faraonului, care aveau semnificație religioasă sau politică precisă : diadema, coliere de bijuterii, amulete de pietre prețioase, pumnalul său de aur decorat cu scene de vînătoare și pumnalul de fier protejat de o teacă de aur[3], inele, brățări, pectorale (plăci purtate pe piept) luînd forma simbolurilor eternității sau a divinităților egiptene.

Cîteva perle, utilizate în anumite rituri, erau fixate la niște centuri de aur. Picioarele erau încălțate cu sandale care fuseseră fabricate dintr-o foaie de aur modelată pentru a imita o împletitură.

După ce a fost examinată detaliat de către anatomiști și chimiști, mumia faraonului a fost readusă în camera funerară pentru a rămîne definitiv acolo.

CAMERA TEZAURULUI

Două camere nu fuseseră încă explorate : *camera tezaurului*, pe care cercetătorii o observaseră cînd intraseră pentru prima dată în camera funerară, dar a cărei cercetare o aminaseră pentru a studia capelele și sarcofagele, și *camera* de lîngă *anticameră*, care conținea în esență mobilierul și obiectele personale ale faraonului.

Intrarea camerei tezaurului era păzită de o statuie a lui Anubis. Zeul era așezat pe un cufăr aurit plasat pe o bran-

[3] De aci se vede cît de mult era apreciat fierul în această epocă, în care metalele cele mai dure cunoscute în Egipt erau arama și bronzul.

cardă lungă. Această cameră era destinată să adăpostească marele vas canopă. Cufărul care-l conținea fusese plasat sub un mare baldachin de aur, în fața ușii. La fiecare unghi al cufărului fusese sculptată, în exterior, o figură de zeiță — figură antropomorfă de mărime naturală — întinzînd brațele pentru a proteja cufărul de alabastru. Cele patru zeițe reprezentate erau : Isis, Nephthys, Neith și Selkis.

Această cameră conținea, de asemenea, numeroase statuete aurite. Unele reprezentau pe rege celebrînd anumite ceremonii în legătură cu mitul lui Horus și cu miturile despre lumea cealaltă. Altele erau acelea ale zeilor egipteni a căror influență magică trebuia să ajute pe faraon în viața sa postumă.

În plus s-au găsit modele reduse de nave de transport și machetele instalațiilor necesare coacerii pîinii și fabricării berei, instalații destinate să satisfacă nevoile de hrană atunci cînd rezervele de carne și alte ofrande depuse în mormînt vor fi fost consumate.

Jefuitorii, care se introduseseră și în această cameră, deterioraseră, cotrobăind în ele, sipetele cu bijuterii de lemn și de fildeș de o factură fină. Dar aproape jumătate dintre ele scăpaseră atenției lor. Un mare număr de statuete ushabti ale faraonului, aflate în cufere, fuseseră depuse aici și în camera anexă.

Printre descoperirile făcute în mormînt, cele mai interesante sub aspect antropologic sînt resturile mumificate a doi copii născuți morți (probabil, copiii lui Tutankhamon și ai Ankhsenamonei) și o șuviță de păr a reginei Tiy, soția lui Amenhotep III și bunica Ankhsenamonei. Șuvița era închisă în ultimul dintre cele patru sarcofage în miniatură, îmbucate unele în altele, împreună cu o statuetă de aur a lui Amenhotep III.

ANEXA

În ultima cameră, explorată în cursul celei de-a patra campanii de săpături, a apărut clar că slujitorii necropolei nu întreprinseseră nimic pentru a înlătura dezordinea făcută de jefuitori, ale căror urme de pași mai erau încă vizibile pe un toc de arc.

Această cameră, numită de descoperitori *anexă*, era o rezervă de alifii, de uleiuri, de vin și de hrană.

Printre panere și vase răsturnate se găseau tronul și taburetul faraonului. Spătarul tronului purta emblema cultului lui Aton, cu incrustații de faianță, de sticlă și de pietre colorate pe un fond de aur. Scaunul era de abanos incrustat cu fildeș. Pe taburetul de lemn, acoperit cu ceramică violetă emailată, erau incrustate figuri reprezentînd pe cei nouă dușmani tradiționali ai Egiptului.

CONSIDERAȚII GENERALE

Dat fiind că mormîntul lui Tutankhamon este nu numai mult mai mic decît acela al predecesorilor, ci și mult prea strîmt pentru ceea ce conține (de exemplu, capelele), s-a presupus că Tutankhamon avusese intenția să construiască un mormînt mai mare, dar că moartea îl împiedicase să facă acest lucru.

Mormîntul acestui faraon amintește, prin planul său, pe acela al lui Akhnaton de la Amarna.

Spre deosebire de mormintele regale construite la Theba în aceeași epocă, mormîntul lui Tutankhamon nu comportă picturi murale, cu excepția camerei funerare.

Altă particularitate : motivele alese pentru decorarea acestei camere sînt neobișnuite într-un mormînt regal.

Picturile arată mumia regală în interiorul unui sarcofag înscris în două „capele". Ansamblul este transportat pe o sanie trasă de doisprezece curtezani.

Ritul deschiderii gurii faraonului — reprezentat sub înfățișarea zeului Osiris — este celebrat de Ay, succesorul lui Tutankhamon. De asemenea vedem pe faraon în prezența zeiței Nut și, urmat de dublul său, (Ka) în prezența lui Osiris.

Pe un alt zid, două scene arată sosirea zeului Ra în lumea inferioară și pe faraon împreună cu divinitățile Hathor și Anubis.

Mormîntul lui Ay prezintă subiecte de decorație foarte apropiate de cele precedente. Ca și mormîntul lui Tutankhamon, el este un mormînt regal care nu are scene exclusiv religioase (de exemplu, transportul mumiei).

În această privință, cele două morminte seamănă mai mult cu mormintele private ale aceleiași epoci decît cu mormintele regale. Stilul lor este foarte influențat de convențiile artistice de la Amarna.

Se poate presupune că Tutankhamon își destinase marele mormînt rupestru situat aproape de acela al lui Amenhotep III, dar că a murit înainte ca lucrările să fi fost terminate. Ay l-a îngropat în micul mormînt, care, poate, fusese săpat, dar nu „decorat" de către Ay însuși.

La rîndul său, Ay a fost îngropat în mormîntul început de Tutankhamon, care a avut soarta tuturor celorlalte morminte regale egiptene.

Mormîntul lui Tutankhamon își datorează importanța faptului că a fost descoperit intact. Niciodată înainte nu fusese dat arheologilor să vadă astfel grupat trusoul funerar al unui faraon, deși fuseseră săpate deja un mare număr de morminte regale.

De atunci încoace a fost posibilă studierea pe piese a dispozitivului anumitor scene descrise în textele religioase. Totuși nu s-a descoperit în acest mormînt nici o mărturie scrisă, nici un document istoric susceptibil de a lămuri această perioadă obscură.

Din refugiul său de la Sighișoara, N. D. Cocea urmărea cu inima strînsă extinderea continuă a agresiunii, căreia îi cădeau victimă noi țări și popoare, vedea triumfînd — chiar dacă numai vremelnic — forța brutală asupra dreptului, barbaria asupra civilizației. Evoluția situației internaționale îi sporea îngrijorarea în privința soartei propriului popor. Iată de ce, aproape fiecare pagină a „Jurnalului" este străbătută de accente de revoltă împotriva claselor dominante, a cercurilor conducătoare, a regelui, care nici în acea perioadă de grave primejdii nu se trezeau la realitate. Mai mult poate decît în oricare altă lucrare a lui N. D. Cocea, umorul este amar, satira impregnată cu dezgust; zîmbetele lui aduc mai degrabă a scrîșnet din dinți. Dialogul cu propriul eu, refuat obsedant mai ales în partea a doua a „Jurnalului". este și un tribut plătit multelor ore de singurătate, dar și o reflectare a zbuciumului lăuntric pricinuit, după încheierea pactului sovieto-german, de evenimentele din Polonia și din Finlanda. Descumpănit pentru moment, ca mulți alți comuniști și democrați, de răsturnările care se produceau și de actele care veneau în contradicție cu crezurile de pînă atunci, N. D. Cocea a înțeles repede că esențialul în acele momente era păstrarea busolei, cu ochii ațintiți la acul care indica drumul spre salvarea independenței patriei și, în perspectivă, spre statornicirea unei lumi noi. Și în timp ce unii intelectuali democrați sau îndepărtat în acea perioadă de mișcarea revoluționară, N. D. Cocea a căutat, dimpotrivă să simtă cît mai strîns, lîngă umărul lui, umărul comuniștilor.

S-a vorbit mult despre inadaptabilitatea și noncontormismul lui N. D. Cocea. Nu rezida oare în aceasta perpetua strădanie a omului și scriitorului Cocea de depășire și de autodepășire a epocii sale și a lui însuși?

Al. Gh. SAVU

9 noiembrie [1940]

Tînjesc de o săptămînă. După trei zile de gripă, luată probabil, am rămas cu un junghi în spate, cu hîrîieturi în piept, cu sfîrșeală și mahmureală în tot trupul. Mă simt hodorogit ca un moșneag, deși n-o să împlinesc decît iarna asta cincizeci și nouă de ani — cincizeci și nouă de primăveri!

Cifra asta, cu vag, dar insistent și persistent parfum de sexagenerat — odiosul cuvînt! — nu-mi spunea prea mare lucru pînă acum. O duceam voios în spinare. Sănătos tun, nu izbuteam să-mi imaginez ce înseamnă boala și nu mă gîndeam nici la bătrînețe, nici la moarte. Ar fi absurd să spun că n-am avut și eu dureri, ca tot omul. M-a durut cînd și cînd cîte-o măsea. Acum doi ani m-a durut degetul cel gros de la mîna dreaptă, pe care a trebuit să-l operez. Și acum vreo treizeci și ceva de ani, la Brăila, toate mă dureau, sau îmi închipuiam că mă dor, fiindcă mă scuturau niște afurisite de friguri palustre căpătate la pescuit, în bălțile Dunării, și care m-au chinuit aproape o vară întreagă.

Dar, afară de durerile astea, rare și destul de suportabile, n-am avut altele. N-am știut ce vrea să zică sleirea puterilor, lenta degradare și topire a organismului, dezagregarea treptată a tuturor elementelor externe, care, laolaltă, alcătuiesc făptura asta vremelnică, josnică și admirabilă, păcătoasă, ticăloasă și divină, care e omul. Nu mi-am auzit niciodată zvîcnirile inimii. Nu mi-au trecut cuțite prin ficat. Nu mi-a strîns nimeni rinichii în clește de fier, ca în reclamele gazetelor. Nu mi-am simțit nici unul din organele trupului, nici plămînii, nici mațele, nici bășica, nici oasele, nici carnea. Parcă nici nu le-aș avea!

Fără doar și poate, mi-a fost de mare bine și folos lipsa asta de dureri. Dar și

spre răul meu. Îmi dau seama de-abia acum, de cînd tînjesc. M-a împiedicat să văd cum se apropie, tiptil, bătrînețea. Și într-o bună zi o să mă surprindă moartea, fără să mă fi gîndit serios, profund, pe îndelete, la dumneaei. O să dispar prostește, ca un pui de găină cu gîtul tăiat de satîr, eu, care am gustat din toate ale vieții. Și m-am bucurat de toate, fără să mă fi putut bucura și de senzația asta supremă a neantului, fără să-i fi simțit pe buze savoarea eternității.

Pierdere stupidă.

Și, tare mă tem, ireparabilă.

Fiindcă și-acum, deși tînjesc de o săptămînă, deși aș avea prilejul binevenit să mă familiarizez cu bătrînețea și să adîncesc problema morții, stau ca pe ghimpi așteptînd pe Ioana și, între junghiuri și tuse n-o văd, n-o aud, n-o gust decît pe ea.

★

Evenimente s-au petrecut destule, în largul lumii, în vremea asta. Verbale mai ales. Fapte mai puține. Două-trei vapoare scufundate. Cîteva avioane doborîte. Dueluri rare de artilerie pe frontul occidental. Morți și răniți, probabil. Mai nimica toată, cum vedeți, în vremurile noastre și pentru nervii noștri deprinși să nu mai reacționeze decît în fața cataclismelor grandioase.

În schimb, discursuri, potop de discursuri. Ploaie de grindină de vorbe.

A început Molotov. I-a răspuns Chamberlain. Leopold al Belgiei și Wilhelmina a Olandei au sărit și ei. Halifax nu s-a lăsat mai prejos. Și Hitler le-a pus capac la toți.

★

Și un eveniment extraordinar, tocmai în momentul cînd lăsasem creionul din mînă. Cataclismul de care vorbeam adineaorea! Un atentat împotriva lui Hitler! Șase morți. Și Hess printre dînșii. Și vreo șaizeci de răniți. Dementul a scăpat. Germania o să înnebunească ea, sub un nou val de teroare, sau de bucurie.

★

Știrea morții lui Hess se dezminte! Se pare că nici unul din fruntașii regimului n-a sucombat. Hitler plecase de la întrunire cu vreo cîteva minute înainte de explozia bombei. Providența! Și mîna Angliei, cum insinuează propaganda nemțească.

De n-o fi cumva laba poliției hitleriste. Că prea mi se pare cusută cu ață albă intervenția asta a divinității, care scapă pe cei mari, responsabili de măcel, și ucide pe cei mici, care n-au decît vina prostiei sau lașității lor. E drept că nici în viața de toate zilele lucrurile nu prea se petrec altfel. Dar orișicum, măcar la zile mari, cînd atenția lumii întregi e îndreptată asupra ei, Providența ar fi putut să dea dovadă de ceva mai multă abilitate și perspicacitate.

Trebuia în primul rînd să se organizeze atentatul oriunde aiurea, numai într-o sală închisă, unde nimeni n-ar putea pătrunde decît dacă e membru al partidului sau... al poliției, nu.

Trebuia apoi să nu creeze precedente răsunătoare și greu de uitat, ca incendiul Reichstagului sau ca asasinarea foștilor prieteni ai faimosului Adolf.

Trebuia, la fel, să deruteze un moment bănuielile, să lase măcar 24 de ceasuri cîmp deschis investigațiilor, să nu sară din primul ceas, ca prostul din baie, cu denunțul idiot că Anglia a pus la cale atentatul.

Trebuia, în sfîrșit, să se resemneze la sacrificarea măcar a unuia dintre fruntași sau cel puțin a unuia dintre mădularele secundare ale acestuia. Germania n-ar fi pierit dacă, pe locul crimei, Hess și-ar fi lăsat o mînă, Goebbels falca ciinească sau Gö-

ring burta. Lumea ar fi crezut, poate, atunci că Anglia și-a băgat coada și Providența degetul în afacerea asta necurată. Așa însă n-o să creadă decît ceea ce se vede de la o poștă : mîna, greoaie, ca și imaginația ei, a poliției nemțești.

10 noiembrie

Alarmă în Belgia și Olanda. Mare mișcare de trupe germane la granițele lor. De l-ar inspira Providența lui, pe Hitler, să facă și tîmpenia asta !

11 noiembrie

O zi delicioasă. Am petrecut împărătește. Două subiecte de distracție, admirabile. Un apel al maiestății sale regelui Carol al II-lea, făcătorul a toate cîte se văd și mai ales cîte nu se văd în România renașterii naționale... pentru pace. Și telegramele de felicitare ale diverșilor potentați, mai mari sau mai mărunți, adresate lui Hitler...

Las la o parte cuprinsul primului document, o biată inepție pretențioasă ca atîtea altele. Mă gîndesc însă la capul reclamagiului nostru de suveran, cînd și-o fi dat seama, dacă mai e în stare să-și dea seama, că de data asta a pășit cu stîngul, expediindu-și apelul de pacificator al Europei taman în momentul cînd celălalt histrion, Hitler, izbutea încă odată să atragă atenția lumii asupra lui.

Și mă gîndesc și la capetele pe care le vor face diversele fantoșe regale, care au felicitat pe Hitler, cînd, peste o lună sau peste zece, corespondentul lor de astăzi, uzat, învins, zdrobit, scos din luptă, nu va mai fi decît fostul zugrav, aruncat într-un șanț, la o margine de drum, sau ocolit de toți oamenii respectabili.

Ce-or să se facă atunci regii cu ifose ancestrale care au telegrafiat dementului de azi, aventurierului de mîine ?

Și cum...

Dar mă întreb și eu ca prostul ce și cum. Parcă și pe ei nu i-ar aștepta aceeași soartă ca și pe Hitler, după zdrobirea capitalismului !

19 noiembrie

Scrisoare de la F.[1]. La București se vorbește de căderea guvernului. N-ar fi exclusă o combinație din care să facă parte și Mihalache, care ar colora astfel cu cămașa scoasă afară din țări democratismul viitorului regim de destindere internă, punînd cruce totdeodată și ultimelor nădejdi ale fostului partid țărănist. F. crede totuși că Mihalache va rezista ispitei. Nu-mi spune pe ce își întemeiază iluziile. Pe caracterul acestuia, în orice caz, nu. Probabil, mai curînd, pe prestigiul lui Maniu de care, orișicum, chiar și un Mihalache trebuie să țină seama.

Și o știre mai gravă. Sovietele vor rezolva pe calea armelor diferendul lor cu Finlanda.

20 noiembrie

Știrile se precizează. N-am putut vorbi la telefon prea mult și prea amănunțit. A trebuit să mă mulțumesc cu aluzii. Cum erau însă relativ transparente, am înțeles că, în împrejurările de astăzi, guvernul de la Moscova are datoria să-și întindă în grabă, cît mai mult cu putință și prin toate mijloacele, sfera lui de activitate.

Două rînduri dintr-o scrisoare primită de la Florica, tot astăzi, m-au pus pe gînduri în privința asta. Amînă sosirea ei în țară. Va veni peste două luni, cînd lucrurile vor lua altă întorsătură. Ce întorsătură ? O singură întorsătură ar mai putea să salveze capitalismul apusean : răsturnarea nazismului, alianța cu Germania militarilor și a marilor industriași, cruciadă comună împotriva Rusiei [...]

★

Și o lamentabilă știre internă. E posibil, e probabil un guvern Tătărescu.

21 noiembrie

Zi cu soare. 11 grade la umbră. Am uitat de Hilarie Sfîntul toată dimineața. Am uitat și de război, și de revoluții, și de mizerabilele intrigi europene. Am hoinărit pe dealuri. Cîțiva bieți ghiocei care abia izbuteau să-și scuture capetele albe de frunzișul căzut peste dînșii m-au împăcat cu viața.

22 noiembrie

Minele magnetice își fac de cap. Vapoarele sar în aer și se scufundă pe toate tărmurile Angliei. Vinovați și nevinovați, beligeranți și neutri dispar de-a valma. Protestele curg de pretutindeni. Curg și împotriva nemților, care se folosesc de mijloace calificate ca barbare, criminale și interzise (de ce ?) ; și împotriva guvernului de la Londra, care se apără și el cum poate, interzicînd, în sfîrșit ! exportul camelotei nemțești.

[1] Este vorba de Ștefan Foriș (nota red.).

Înțeleagă, cine poate, protestele astea ipocrite.

Noi să nu uităm o clipă însă că toți cei care strigă astăzi sînt aceiași care, de-o parte și de alta a tranșeelor sau a mărilor, sînt aceiași care au dorit, au vrut, au pregătit războiul.

24 noiembrie

Dumnezeu veghează asupra noastră! Avem iarăși un guvern Tătărescu! Omul de la Oradea; lașul care bîțîia de frica legionarilor lui Codreanu și-i lăsa să-și facă mendrele ca-n țara lui Cremene, numai ca să fie, el, lăsat să-și vadă în tihnă de trebușoarele lui mărunte; slugoiul cu cap de maimuță și cu temperament de coadă de topor va veghea iarăși la căpătîiul României capitaliste.

La așa bolnav, așa doftor.

E scris, pesemne, în cartea destinelor, ca burghezia noastră nici murind să nu moară în frumusețe, ci să fie dusă la groapă de un cioclu cu uniformă de prim-ministru și cu tricorn de ambasador pe capul lui simiesc.

★

Și o altă veste emoționantă. Se vor schimba, pe ici, pe colo, uniformele Frontului Renașterii Naționale! Spicherul ne-a dat amănunte precise. În loc de o dungă albastră, una stacojie. În loc de-o vipușcă sau o stea aici, altele dincolo. Se vor mai adăuga, probabil, și cîteva noi culori în plus. Se vor mai cîrpi, desigur, și cîteva panglici, broderii, trese, brandenburguri, pe deasupra. Pînă ce toți membrii frontului acestuia de pomină vor fi și în aparență, ceea ce sînt în realitate, paiațele maiestății sale.

25 noiembrie

O bucurie nu vine niciodată singură. După marea veste de ieri, spicherul a adus la cunoștința țării ceva care — se simțea bine la radio — zburda de bucurie, behăia de recunoștință, necheza de orgoliu, că Marele Voevod de Alba Iulia își va face azi intrarea de senator de drept în incinta maturului corp. Descriind cu anticipație fazele solemnității, comentînd însemnătatea evenimentului acestuia epocal, evocînd profunda gratitudine a neamului care de la Vlădică pînă la opincă n-aștepta decît intrarea puștiului regal în Sfatul țării ca să-și simtă toate revendicările înfăptuite și toate năzuințele realizate, crainicul fărăfirului — se vedea ca și cum aparatul ar fi fost de televiziune — avea lacrimi în ochi, tremolo în glas și o gușă umflată ca foalele cimpoiului.

★

Și-o altă bucurie. În pomelnicul de miniștri, noi și vechi, din cabinetul Tătărescu — lipsește, strălucește orbitor prin lipsa ei, familia Gavrilă Marinescu.

Ce s-a întîmplat? Ce s-o fi petrecut în viermăria care colcăe la picioarele tronului?

3 decembrie — București

Aglomerație nebună în rapid. Am făcut drumul pînă la București înghesuiți ca sardelele. Nici o figură, nici o discuție interesantă. Explicabil. Mai numai uniforme de militari și de F.R.N.-iști.

Noaptea tîrziu văzut pe F. Nu mi s-a părut în toate apele lui. Și-a cam pierdut busola. Îmi mărturisește, de altfel, cinstit că e prea în inima evenimentelor ca să aibă perspectiva necesară judecăților limpezi. E și obosit. Și îngrijorat. Nu într-atît de posibilitatea, dacă nu de probabilitatea unor lovituri externe, ci de zăpăceala și inferioritatea intelectuală a celor dinlăuntru. „Guvernul e ca și inexistent. Clasa conducătoare abdică fără luptă. O singură grijă au cu toții: să-și procure cur sau dolari". Mă întreabă, insistent, dacă i-am ars scrisorile. Și, în treacăt, îmi dă cîteva precizări asupra celor petrecute în ultima vreme. Rețin două amănunte. S-a încercat o apropiere de Maniu. Tratativele mergeau binișor. Regele a pus însă o condiție prealabilă: să-i ceară, mai întîi, Maniu audiența și numai după aceea el să avizeze. Cît despre Gavrilă Marinescu, l-a doborît Urdăreanu. Gavrilă luase sub aripa lui proteguitoare pe Max Ausnit. La alte vechi motive de animozitate adăugîndu-se și gestul acesta cavaleresc sau cointeresat, Urdăreanu a replicat fără cruțare. „E regretabil", îmi spune F. „E consolant — îi răspund eu — că au început corbii să se sfîșie între dînșii".

TURNUL CHINDIEI

prof. MIRCEA T. GEORGESCU

„Un singur turn, rămăşiţă din vestita Curte Domnească, se înalţă trist şi singuratec, pe deasupra acelor grămezi de ruine, întocmai cu acele mari cruci de piatră înfipte în vîrful unor pleşuve movile, morminte ale vitejilor căzuţi în bătaie. Acest turn ce muşchiul numai cu verdeaţa sa împodobeşte, e scump românilor ca un monument ce le vorbeşte de timpii lor de glorie şi de mărire. El a fost martor la atîtea triumfuri ! El a văzut unul după altul pe Mircea cel Bătrîn, Dracul Vodă, Ţepeş Vodă, Radu cel Mare, Radu de la Afumaţi, Mihai Viteazul şi Matei Basarab, toţi voievozii noştri cei mari şi vestiţi în pace şi în războiu".

Prin aceste cuvinte, exprimînd înflăcărarea unui suflet ce se entuziasma în faţa a tot ce-i amintea de un înălţător trecut, sintetiza Bălcescu ceea ce se ştia, la vremea lui, despre turnul „Chindia", mîndră podoabă a vechii „cetăţi de scaun" a Ţării Româneşti.

Nici Virgil Drăghiceanu, harnic cercetător al trecutului tîrgovişten, nu ştia mai mult la începutul secolului nostru, mărginindu-se a socoti Chindia o „imitaţie a turnului Galata din cetatea suveranului, sultanul". Respingînd originea romană a construcţiei, versiune ce circula probabil în epoca romantică a istoriei noastre, el se alătura tradiţiilor locale, ce-l socoteau pe Vlad Ţepeş ziditor al turnului, fixînd în secolul al XV-lea înălţarea acestuia.

Recentele lucrări de restaurare, însoţite de cercetări arheologice, confirmă această datare, autorii micromonografiei „Curtea Domnească din Tîrgovişte", încercînd chiar să identifice turnul cu acel „castel" văzut aici de Ştefan Báthori, la 11 noiembrie 1476.

O problemă asupra căreia a planat incertitudinea a fost aceea a rolului pe care turnul Chindia l-a avut în ansamblul construcţiilor de la Curtea Domnească.

Ipoteza că a fost construit din necesităţi de apărare este discutabilă, ştiut fiind că, pînă la finele secolului al XVI-lea, oraşul Tîrgovişte n-a avut un sistem organizat de fortificaţii. Mai aproape de adevăr pare

Turnul Chindiei la 1847
(desen după natură de Ion Fussea)

opinia potrivit căreia turnul ar fi servit ca punct de observație și de pază, atît pentru curtea domnului, cît și pentru oraș, înălțimea sa dominantă îngăduind cuprinderea unui întins orizont de jur-împrejurul așezării.

Alături de aceste ipoteze, mărturii documentare, întărite de descoperiri arheologice, înlătură astăzi — în parte — vălul ce acoperea taina turnului. Dintre numeroasele relatări descriind orașul Tîrgoviște în vremea asediului condus de Mihai Viteazul, spre a-l elibera de vremelnica ocupație a garnizoanei lăsată aici de Sinan Pașa, cu care prilej s-au făcut și primele fortificații în jurul palatului, reținem pe aceea a lui Fra Giuseppe Piscullo da Melfi, publicată de Andrei Veress în „Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595". Vizitînd orașul Tîrgoviște, acest italian vedea la Curtea Domnească „un turn de înălțime mijlocie, cu patru turnulețe de-asupra și închisorile sale". La biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia se află un manuscris, în latinește, „Mănăstirea din Tîrgoviște a sfîntului Francisc cel însemnat cu sfintele semne", cuprinzînd date inedite despre vechea reședință a voievozilor, una menționînd că „în partea apuseană se vede un turn unde erau închisorile".

Cu prilejul lucrărilor de restaurare efectuate în anii din urmă, s-a descoperit sub pardoseala de scînduri a turnului o parte din bolta ce acoperea o încăpere situată la nivelul de jos, destinația ei neputînd fi decît aceea de temniță, indicată de cele două izvoare citate. În timp ce aici, sub temeliile turnului, se desfășura drama celor pe care viclenia, trufia sau un destin nefericit îi aruncaseră în întunecimea rece, sus pe acoperiș, seară de seară, dimineață după dimineață, se desfășura un interesant ceremonial de care ne vorbește, în însemnările lui, Paul de Alep, însoțitorul patriarhului Macarie al Antiohiei, prin țările noastre, în vremea domniei lui Matei Basarab :

„În mijlocul curții — scria el — este un colosal turn de piatră, foarte înalt și servind de fanar pentru ceasornicul orașului. Gardele de soldați sînt numeroase, cari seara bat o tobă după modelul Haliliei de la noi, spre a opri sau împiedica plimbări nocturne. Mai este acolo și un fanar mare, care cît timp luminează, nimeni nu îndrăznește de a se mișca pe străzi. Dimineața iarăși bat tobele și stingîndu-se fanarul, se dă din tunuri așa ca să se audă de toți oamenii, ca la un semnal pentru circulația poporului". Se desprinde din această prețioasă informație, și rostul celor patru turnulețe — quattro falconetti — de de-asupra turnului. Atît anunțarea orelor, obicei întîlnit și în țările Apusului, cît și originala întrerupere a circulației în timpul nopții, determină formularea de către călugărul sirian a unei măgulitoare reflecții, privind ordinea întîlnită la Tîrgoviște : „Prin urmare, nu e adevărat ce se zice la noi, cum că creștinii de aici nu știu a se cîrmui și că nu au poliție regulată."

Era firesc ca singurateca flăcăruie a fanarului, pîlpîind în bezna nopților înnourate sau întrecîndu-se cu strălucirea tremurătoare a stelelor în nopțile senine, să impresioneze pe monahul călător.

Poate și numele turnului — „Chindia" însemnînd, în limba arabă, amurg — să fie în legătură cu acest ceremonial ce se desfășura o dată cu dispariția astrului diurn sub lumina orizontului. Se spune că în zilele de voie bună, cînd prînzul domnesc cu mulți oaspeți se prelungea, cînd aroma vinului mărea buna dispoziție, veselii meseni ieșeau afară, înconjurau turnul și, stîrniți de cîntul lăutelor, încingeau jocul, creînd astfel „Chindia", dans pe care îl găsim cu acest nume în folclorul nostru coregrafic.

Părăsirea scaunului de la Tîrgoviște a lipsit probabil pe tîrgovișteni de ceremonialul amintit. Nu cunoaștem dacă el a fost reluat în timpul vremelnicelor popasuri ale lui Brîncoveanu în frumoasa reședință de la Ialomița, mult îndrăgită de glorioșii lui străbuni.

Mutarea reședinței domnești la București, după cumplita dramă a Brîncoveanului și a familiei lui, a fost marcată aici de stingerea definitivă a farului și a tuturor obiceiurilor legate de turnul „Chindiei". Ruina palatului, ars de turci pe la 1737, a cuprins treptat și turnul vechi, ajuns în prima jumătate a secolului al XIX-lea în starea descrisă de Bălcescu sau imortalizată de stampa lui Bouquet. O prezentare aproape identică găsim în „desemnul după natură" al unui localnic, Ion Fussea, făcut în septembrie 1847, deci cu puțin timp înainte de restaurarea întreprinsă de Bibescu, care a înălțat turnul cu cîțiva metri.

CIFRURI, CODURI ȘI TAINELE LOR

MICĂ INCURSIUNE ÎN CRIPTOGRAFIE

N. VASILESCU

Termenul de **cifru**, derivat din cuvîntul ebraic **safar** (a numerota), înseamnă scriere secretă. Mai precis, este vorba de o metodă de scriere în care literele unui text sînt dispuse în altă ordine decît cea normală sau înlocuite fie cu alte litere, fie cu cifre, fie cu diferite caractere sau simboluri.

Codul, pe care mulți îl confundă cu cifrul, nu este cîtuși de puțin un sinonim al acestuia. În cadrul unui cod, un singur cuvînt, plasat indiferent unde, ține de obicei locul unei fraze întregi, exprimînd o idee precisă. Firmele industriale și comerciale din Occident folosesc foarte frecvent coduri întocmite ad-hoc, stabilind că apariția cuvîntului respectiv într-o telegramă anonimă are o anumită semnificație. De exemplu, reprezentantul unei astfel de firme, trimis să negocieze vînzarea unei importante partide de marfă, capătă indicația să utilizeze substantivele **seară** în eventualitatea că i se oferă un preț mai scăzut decît cel anticipat, **dimineață** dacă prețul propus de client corespunde așteptărilor și **amiază** dacă suma depășește nivelul scontat. E suficient deci ca el să telegrafieze **Chemați-mă la telefon mîine dimineață** pentru ca centrala să-și dea seama cum merg tratativele.

Criptografia — de la cuvintele grecești **kriptos** (secret) și **graphos** (scriere) — este redactarea unui mesaj în așa fel încît înțelesul lui să nu fie accesibil decît destinatarului.

Cifrurile și codurile sînt astăzi larg utilizate, în lumea întreagă, de către ministerele de afaceri externe, serviciile de informații și contrainformații, forțele armate terestre, navale și aeriene etc. Cine nu a citit o carte sau nu a văzut un film de război în care telefonistul unui post de comandament repetă la nesfîrșit în receptor o frază de genul: „Aici **Rîndunica**, aici **Rîndunica**. Mă auzi, **Porumbelule ?**" Într-un asemenea caz, numele celor două păsări au o semnificație precisă, de cod, pentru cei care folosesc telefonul, **Rîndunica** fiind, să zicem, cartierul diviziei, iar **Porumbelul** comandamentul regimentului

MILIOANE DE MILIARDE DE COMBINAȚII POSIBILE

Pentru a traduce un cifru e suficient să posezi cheia lui. Aceasta se bizuie pe două principii fundamentale: **transpunerea** și **substituirea**. Pentru a complica și mai mult mesajul, cele două metode se pot combina

Transpunerea constă în modificarea poziției normale a elementelor care alcătuiesc mesajul. Cel mai elementar exemplu este inversarea literelor: EN MEDEV IZA AL ZNIRP înseamnă „Ne vedem azi la prînz". Dar rearanjarea literelor unui cuvînt se poate face într-un număr fantastic de combinații. Un termen ca „est", care are trei litere, poate fi scris în șase feluri: EST — ETS — STE — SET — TES — TSE. Un grup de douăzeci de litere dă loc la 2 432 902 007 246 400 000 de combinații posibile.

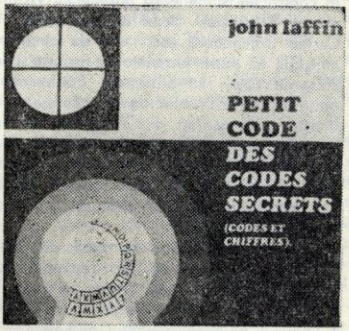

Prin urmare, în procedeul transpunerii, literele rămîn aceleași ca în mesajul original, dar sînt redistribuite conform unei înțelegeri prealabile. Dispunerea se poate face pe două rînduri. Mesajul NU ATACAȚI ÎNCĂ va fi împărțit astfel:

N A A A I N Ă

U T C Ț I C

Cele două rînduri se condensează apoi în două cuvinte, care în cazul de față sînt NAAAINĂ UTCȚIC.

Substituirea înlocuiește fiecare literă a mesajului cu o altă literă, un semn sau un simbol. Unul dintre cele mai simple procedee este folosirea unei litere situată la o anumită distanță în alfabet față de cea din mesajul original. Iuliu Cezar își transmitea

ordinele într-un cifru elementar, a cărui cheie era o diferență de trei litere : D în loc de A, E în loc de B ș.a.m.d. În alfabetul nostru, mesajul „Trimite-ți două legiuni", redactat conform cifrului lui Iuliu Cezar, ar deveni : UTLPTUHWL GRXD OHJLXQL.

Ușor de pus în practică, cifrul lui Iuliu Cezar avea dezavantajul că era la fel de ușor accesibil inamicului. De altfel, cuceritorul Galiei, Britaniei și Egiptului a renunțat la el destul de repede, căci își pierduse încrederea în Cicero, căruia îi dezvăluise secretul.

La rîndul său, marele orator al antichității, dorind să-și cifreze corespondența, a poruncit sclavului său, scribul Tiro, să născocească o metodă corespunzătoare, făgăduindu-i libertatea în caz de reușită. Tiro a realizat o scriere care seamănă în mod

Sir Francisc Walsinghom, ministru al reginei Elisabeta I a Angliei, era un mare expert în dezlegarea cifrurilor. Grație lui au fost „traduse" mesajele secrete primite de Maria Stuart de la susținătorii ei, în perioada cînd regina Scoției era prizoniera Elisabetei

izbitor cu stenografia de astăzi și ale cărei semne poartă, pînă în zilele noastre, numele de **caractere tironiene.** Iată două dintre ele :

= **August** = **Imperator**

Un alt precursor al cifrurilor a fost talentatul navarch (comandant de flotă) spartan Lysandros, învingătorul atenienilor în bătălia de la vărsarea rîului Aigos Potamos în strîmtoarea Hellespont (405 î.e.n.). El își dădea seama cît de precară era situația cetății sale, în ciuda acestei victorii. Neîncrederea cea mai mare i-o stîrnea Persia, Pharnabazos, un înalt dregător persan care îl copleșea pe Lysandros cu declarații de prietenie, îl asigurase că țara sa nutrește sentimente de simpatie față de Sparta. Pentru a se convinge de acest lucru, navarchul trimisese cîțiva spioni în preajma persanului.

Se povestește că, la un an după bătălia de la Aigos Potamos, Lysandros se afla în grădina lui cînd și-a făcut apariția un sol istovit și cu trupul plin de răni.

— Sînt singurul care mai trăiește din cei cinci oameni plecați să-ți aducă de știre, i-a declarat solul, prăbușindu-se la picioarele lui. [1]

— Dă-mi cingătoarea ! i-a poruncit navarchul.

Mesagerul și-a desfăcut cureaua de piele care-i stringea mijlocul și i-a întins-o. Pe fața ei interioară și de-a lungul marginii stîngi, se înșiruiau vertical litere fără nici o noimă. Lysandros a scos de la brîu un fel de baston scurt și cilindric, cunoscut sub numele de **scital,** și a înfășurat în spirală cingătoarea în jurul lui. Citind apoi comu-

O altă lucrare a lui Giovanni Battista Della Porta a fost „De ocultis literarum notis", apărută în 1603, din care reproducem o ilustrație

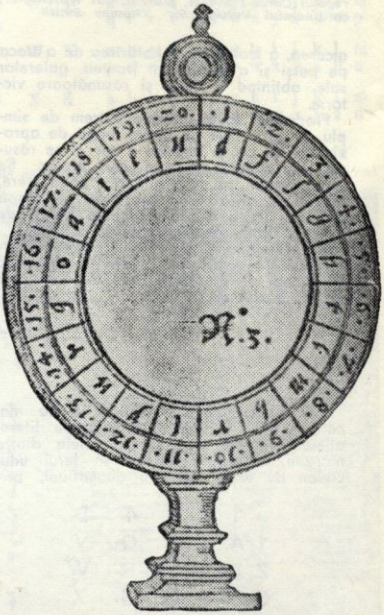

[1] Citat după John Laffin : „Mic cod al codurilor secrete", adaptare franceză de Roger Gheysens, ed. Arts et Voyages, Paris 1968.

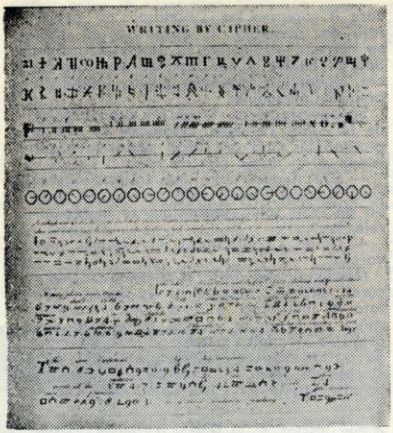

Cifruri celebre. De sus în jos cele aparţinînd lui Carol cel Mare, regelui Alfred al Angliei, regelui Carol I Stuart, marchizului Worchester, cardinalului Volsey, Sir Thomas Smith

nicarea, a luat imediat hotărîrea de a ataca pe perşi şi a pornit în fruntea galerelor sale, obţinînd o nouă şi răsunătoare victorie.

Procedeul scitalului este extrem de simplu. Se ia o fîşie de hîrtie, lungă de aproximativ 30 cm şi lată de 4 cm şi se răsuceşte în spirală, în jurul unui creion. Se scrie mesajul, pe şase rînduri a nouă litere, avîndu-se grijă ca fiecare literă să încapă pe una dintre circumvoluţiunile benzii de hîrtie şi fără a face pauze între litere.

Să presupunem că mesajul primit de Lysandros era următorul : „Perşii se pregătesc de război şi vor ataca peste două luni pe mare". Textul se va nota :

Odată derulată, fîşia de hîrtie nu mai conţine decît o suită fără sens de litere, aliniate vertical, de-a lungul uneia dintre margini. Înfăşurînd banda în jurul unui creion de exact aceleaşi dimensiuni, primitorul mesajului îl va putea descifra însă imediat.

	1	2	3	4	5
1	A	F	L	Q	V
2	B	G	M	R	W
3	C	H	N	S	X
4	D	I	O	T	Y
5	E	J	P	U	Z

Grecii antici foloseau destul de frecvent aşa-numitul **cifru cu numerotare,** înscriind literele alfabetului în limitele unui pătrat şi numerotînd fiecare rînd orizontal şi vertical de la 1 la 5.

Din pătratul de mai sus au fost eliminate, după cum se vede, literele K (ea poate fi înlocuită cu CH), Ş, Ţ, Ă şi Î (care pot fi înlocuite cu S, T, A, şi I). Pentru a cifra un mesaj se va înlocui fiecare literă prin cele două cifre care marchează întîlnirea rîndului orizontal cu cel vertical. A este astfel 11, B—12, C—13 etc. Evident, procedeul se poate complica în diverse feluri : fie numerotînd rîndurile de la cifre mari şi în sens descrescînd (de la 9 la 5, de exemplu), fie înscriind literele din două în două, fie începînd cu mijlocul alfabetului ş.a.m.d.

În ciuda marii răspîndiri pe care o cunoscuse în antichitate, criptografia a suferit o eclipsă în cele cîteva secole de început ale Evului Mediu. Abia după scurgerea primelor veacuri ale celui de-al II-lea mileniu, ea şi-a făcut reapariţia, mai întîi sub forma... scrisului. Spre deosebire de ceea ce avea să se întîmple mai tîrziu, într-o epocă în care covîrşitoarea majoritate a populaţiei din toate categoriile sociale era analfabetă, comunicările se transmiteau mai ales pe cale orală. Prins de duşman şi supus torturii, solul avea însă toate şansele să trădeze mesajul al cărui purtător era. Slovele care înnegreau un pergament prezentau avantajul că nu-i erau accesibile nici lui şi, cu puţin noroc, nici inamicului.

În 1499, un călugăr benedictin, pe nume Johann Trithemus, din oraşul german Spanheim, a scris prima carte consacrată criptografiei şi intitulată „Polygraphia". Apărută mai întîi în limba latină, ea a fost tradusă apoi în germană şi franceză, ceea ce dovedeşte căutarea de care s-a bucurat.

Trithemus a născocit o serie de 14 alfabete, în care literele erau înlocuite prin cuvinte sau grupe de cuvinte din rugăciunile curente, mai ales din cele cunoscute sub numele de **Ave Maria.** Astfel, **in gloria** corespundea literei L, **semper** — literei B, **in felicitate** — literei R etc.

Metoda era destul de greoaie şi necesita un lung interval de timp, atît pentru redactare cît şi pentru descifrare. E drept însă că, necunoscînd cifrul, dezlegarea unui asemenea text prezintă mari dificultăţi. Din păcate însă pentru autorul sistemului, numeroşi cititori ai săi l-au acuzat de magie neagră. Rezultatul l-au constituit confiscarea şi arderea pe rug a tuturor exemplarelor lucrării. Călugărul Trithemus a scăpat ca prin urechile acului de o soartă identică cu cea a cărţii sale.

La puţină vreme după aceea, doctorul italian Geronimo Gardano a inventat procedeul cifrării prin **grilaj**. Acesta este o bucată de carton în care s-au practicat cîteva ferestre a căror succesiune urmează o anumită ordine. Se pune grilajul pe o foaie de hîrtie şi se scrie mesajul dorit, introducînd fiecare literă într-o fereastră. De exemplu, textul ATAC ORA TREI se va nota astfel :

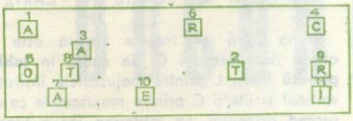

Se scoate apoi grilajul şi, în jurul literelor existente, se alcătuieşte un text lipsit de semnificaţie, ca de pildă : **ASTĂZI AM FOST LA RIU CU UN CAIAC.**

NE-A FACUT MARE PLACERE.

NE-AM ODIHNIT BINE ŞI NE-AM PLIMBAT LA AER LIBER CEEA CE NE LIPSEA TUTUROR. CALDE SĂRUTĂRI.

Un alt italian, Giovanni Battista Della Porta, este considerat de mulţi drept părintele criptografiei moderne. Sistemul lui, publicat în 1563 sub titlul „De furtivis literarum notis, vulgo de ziferis", se prezintă astfel :

A	B	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
C	D	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		z	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y
E	F	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		y	z	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x
G	H	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		x	y	z	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w
I	J	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		w	x	y	z	n	o	p	q	r	s	t	u	v
K	L	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		v	w	x	y	z	n	o	p	q	r	s	t	u
M	N	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		u	v	w	x	y	z	n	o	p	q	r	s	t
O	P	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		t	u	v	w	x	y	z	n	o	p	q	r	s
Q	R	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		s	t	u	v	w	x	y	z	n	o	p	q	r
S	T	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		r	s	t	u	v	w	x	y	z	n	o	p	q
U	V	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	n	o	p
W	X	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	n	o
X	Z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
		o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	n

Facsimil al unuia dintre cele mai vechi „cifruri" diplomatice, de fapt e vorba de un veritabil cod

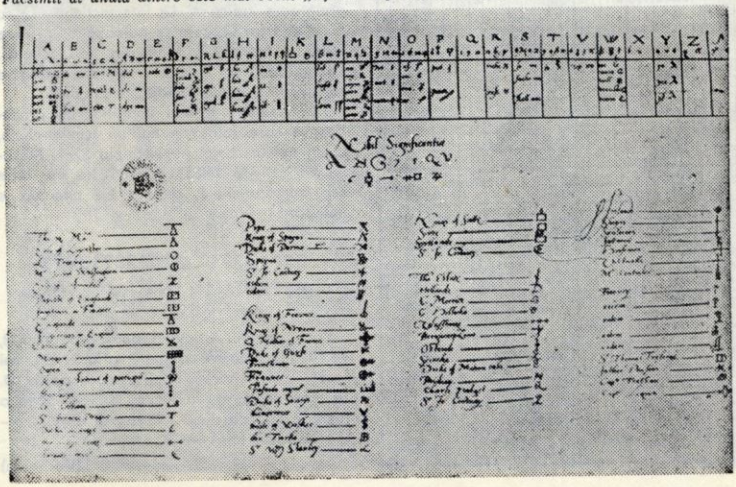

În coloana din stînga, majusculele servesc la folosirea cuvîntului-cheie. În dreapta, cu litere mici, se găsește alfabetul în diverse variante, pe două rînduri. Presupunînd că cuvîntul-cheie este NASTURE, ne vom adresa coloanei din stînga, unde se află litera N. Fiecare literă din mesaj va fi înlocuită cu cea de deasupra sau dedesubtul ei, din alfabetul situat în dreptul lui N. Dacă mesajul este TRIMITEȚI URGENT ARME, vom înlocui pe T cu M, pe R cu K, pe I cu P ș.a.m.d. Cifrat complet, mesajul va avea aspectul : MKPTPMYMP AKNYGM UKTY.

Unii îi contestă însă lui Della Porta paternitatea cifrajului modern, atribuindu-i-o francezului Blaise de Vigenère, gentilom la curtea lui Henric al III-lea. Diplomat și alchimist, el a încercat în zadar să descopere taina pietrei filozofale. În schimb, succesul i-a surîs în domeniul criptografiei. Cartea lui Della Porta, citită pe cînd era în misiune la Roma, i-a stîrnit entuziasmul și l-a determinat să aducă importante perfecționări metodei.

Sistemul lui Vigenère, numit și **tabla pătrată,** este atît de comod și ingenios încît a fost folosit, în diferite variante, pînă pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mai ales în armatele Franței, Italiei și Austriei.

Pentru transcrierea în cifru a unei comunicări e necesar un cuvînt-cheie, de indiferent ce lungime, dar cu condiția ca, în cadrul lui, să nu se repete nici o literă. Să luăm cuvîntul CARTE și să presupunem că mesajul este LICITAȚIA ÎNCEPE MÎINE. Sub acest text se scrie „cheia", repetîndu-se ori de cîte ori o impune lungimea comunicării.

Tabla pătrată a lui Vigenère

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
A	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
B	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a
C	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b
D	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c
E	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d
F	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e
G	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f
H	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g
I	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h
J	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i
K	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
L	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
M	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
N	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
O	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
P	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o
Q	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p
R	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q
S	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r
T	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s
U	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t
V	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u
W	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v
X	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w
Y	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x
Z	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y

Prima literă ce trebuie cifrată este L aflată deasupra lui C. Se caută în **tabla pătrată** litera L printre majusculele înșirate vertical și litera C printre majusculele ce se succed orizontal. La întîlnirea lor e litera **n.** Mai departe I din mesaj și A din cuvîntul-cheie se întîlnesc la **i.** Textul cifrat va fi deci NITBXCZT MPCVTI OIZGI.

Pentru a face și mai greu de dezlegat mesajul, literele se pot grupa într-o ordine necorespunzătoare cuvintelor, ca de pildă :

NIT BX CZTM PCV TIOI Z GI.

Într-una din variantele procedeului lui Vigenère, în loc de cuvînt-cheie se folosește o literă-cheie, de exemplu B. Dacă vrem să transmitem cifra PATRU constatăm că pe **tabla pătrată** B se întîlnește cu P la litera Q, care devine și prima literă a mesajului cifrat, dar și cheia pentru litera următoare, adică A. La intersecția lui Q cu A se află tot Q, care se notează ca a doua literă a mesajului, fiind din nou „cheie". La întîlnirea cu T, este J, a treia literă a mesajului și noua „cheie" ș.a.m.d.

Tot Vigenère a mai imaginat un procedeu în care folosește nu un cuvînt-cheie, ci un număr-cheie, de exemplu 3271. Mesajul AȘTEPTĂM INSTRUCȚIUNI se va scrie sub numărul-cheie, repetat de cîte ori e necesar :

LICITAȚIA	ÎNCEPE	MÎINE
CARTECART	ECARTE	CARTE

32713271	327132713271
AȘTEPTĂM	INSTRUCȚIUNI

Prima literă, A, avînd deasupra cifra 3, va fi înlocuită cu o literă aflată cu trei locuri mai departe în alfabet, respectiv D. În locul lui S, de sub cifra 2, vom scrie o literă aflată cu două locuri mai departe — U ; în locul lui T — A ș.a.m.d.

(Va urma)

VECHI HANURI BUCUREŞTENE

ŞTEFAN IONESCU

Hanul Manuc în 1860. După un desen al lui D. Lancelot

La mijlocul secolului al XVII-lea, orașul București devine reședință statornică a domnilor Țării Românești. De atunci datează și primele atestări documentare privind hanurile bucureștene. În acea epocă, orașul se concentra mai mult în jurul Curții domnești, situație caracteristică tuturor marilor centre europene.

Un călător turc, muezinul Evlia Celebi, în trecere prin București în 1659—1660 și 1666, scrie că în acest oraș, construit pe ambele maluri ale Dîmboviței, peste care erau și 21 de poduri de lemn, exista și un caravanserai cu vreo 50 de odăi pentru musulmanii ce veneau din partea sultanului, a marelui vizir sau din alte părți. Acest caravanserai era însă pe cealaltă parte a Dîmboviței, afară din oraș. Pentru muezin, reședința domnească era impresionantă prin numărul mare al piețelor, cu mărfuri abundente, în care-și făceau aliș-verișul numeroși negustori. **„Oraș așa de bogat și așa de frumos și locuit încît s-ar zice că este un fel de vie"**, nu mai văzuse călătorul turc [1].

Prima atestare documentară privind existența unui han datează din 1673. La 14 mai acel an, Ianache, judele orașului București, împreună cu cei 12 pîrgari întăresc lui Manole zaraful stăpînirea locului ce se află pe lîngă ulița dinspre grădina mănăstirii Sf. Gheorghe : **„Și au făcut jupînul Manole** — spune documentul — **case și hanuri pre acel loc și l-au ținut cu bună pace pînă în zilele lui Antonie Vodă"** (1669—1672).

Zece ani mai tîrziu, în 1683, Șerban Vodă Cantacuzino (1678—1688) ridește un han mare, care-i poartă numele, cu paraclis în mijlocul lui, pe locuri ce au aparținut unor boieri Popescu, Merișanu și Năsturel. Hanul a fost terminat în 1686 și a durat pînă la 1883, cînd a fost dărîmat pentru ca pe terenurile lui, cuprinse în patrulaterul mărginit de străzile Lipscani, Smîrdan, Doamnei și Eugen Carada, să se construiască, în 1885, palatul Băncii Naționale.

Cum arhitectura lui a influențat arhitectura tuturor marilor hanuri, este interesant de amintit că stilul acestuia era asemănător cu al acelor **i fondachi** de la Veneția, de la sfîrșitul secolului al XV-lea, în care negustori nemți, turci sau armeni își depozitau mărfurile pînă le desfăceau pe piața venețiană sau a altor orașe.

Marile hanuri bucureștene semănau cu niște cetăți. Înconjurate cu ziduri puternice, aveau numai o intrare cu porțile ferecate, păzite dintr-un foișor înalt de arnăuți înarmați pînă-n dinți. Pivnițele adînci și boltite adăposteau mărfurile, iar în vremuri de bejenie averile boierilor și ale marilor negustori. La parter erau nenumărate prăvălii cu intrarea prin incinta hanurilor, iar la etaj camerele de dormit se înșirau de-a lungul unor coridoare la ale căror capete erau scările. Anton Maria Del Chiaro, secretarul florentin al lui Constantin Vodă Brîncoveanu, spune că **„hanul e un loc înconjurat cu ziduri, făcut după modelul marilor mănăstiri catolice, iar împrejur sînt dughene boltite, de apărare contra focului și ținute de negustori creștini sau turci care plătesc o chirie lunară intendentului, ce are și însărcinarea să încuie, seara, porțile hanului pentru siguranța mărfurilor"** [2].

După hanul Șerban Vodă, hanul Sf. Gheorghe era considerat ca cel mai mare. Clădirile din jurul mănăstirii Sf. Gheorghe Nou, începute în 1671—1672, de către Panaiotache Nicosios Mamona, marele dragoman al Porții, nu au fost terminate de acesta. După moartea lui, lucrul a fost continuat de către Constantin Vodă Brîncoveanu între 1694 și 1698. Au fost terminate chiliile hanului, care aveau numai **„cîte un rînd de bolte"**, făcînd **„pă deasupra celorlalte altu rîndu de chilii foarte bune și boltite jur împrejur și case patriarsești deosebi și altu rîndu de case egumenești foarte bune cumsăcade"** [3]. Del Chiaro consideră acest han ca unul dintre cele mai mari și mai frumoase. De la începutul secolului al XIX-lea, avînd de suferit din cauza incendiilor din 1804 și 1835, importanța lui scade. În 1837, cînd l-a vizitat pictorul Auguste Raffet, era ocupat, ceea ce mai rămăsese bun de locuit din el, cu ateliere pentru diverși meșteșugari [4]. Iar Anton Pann, descriindu-l după focul întîmplat la 23 martie 1847, îl găsește :

„... han ca cetate
Cu împrejurare de zid înalt
Bolți două rînduri înfrumusețate
Încît ca dînsul nu era alt !"

În han se pătrundea printr-o poartă înaltă împodobită pe deasupra cu canaturi din lemn căptușit cu fier, pe care se înălța clopotnița, al cărei clopot, **„cu acel foarte uriaș glas"**, a fost topit de flăcări. Poetul precizează :

„Și-așa acela ce vestea focul
În cea din urmă de foc s-a ars.
Ce vestea morții, viind sorocul
Ca toate, moarte și el a tras."

Hanul numără, în afară de 200 de camere, 46 de bolți la etaj, 59 la parter și 56 de prăvălii, **„cele de afară"**.

În el își depozitau mărfurile marii negustori bucureșteni ce aveau legături cu tîrgurile europene. De aceea, distrugerea lui de focul din 1847 a adus pagube însemnate. Faima lui a fost atît de mare, încît îl

[1] *Călătoria lui Evlia Celebi*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XVI, (1937—1938), p. 256—260.

[2] Anton-Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, trad. S. Cris. Cristian, Iași, 1929, p. 9.

[3] Radu Greceanu, *Cronica*, în *Cronicari munteni*, II, Ed. Mihai Gregorian, București, 1961, p. 98—99.

[4] Pictorul Auguste Raffet a făcut parte din expediția prințului Anatole de Demidoff, care în 1837 a întreprins o călătorie de studii în sudul Rusiei și în Țările Române.

găsim consemnat și în poezia populară. În balada „Aguș a lui Topală", eroul promite iubitei :

„Că mă duc la Bucureșci
Să-ți cumpăr cimbir și fes
Și den pe la hanul mare
Să-ți iau rochii și paftale."

În timpul regimului turco-fanariot (1716—1821), hanul Sf. Gheorghe s-a bucurat de o adevărată notorietate în lumea negustorilor români sau străini care erau în trecere prin București. Ori de cîte ori se ducea vestea în oraș că o nouă caravană s-a adăpostit la acest han se producea o mare agitație printre toți orășenii. După ce mărfurile erau vămuite la carvasaraua domnească, toptangiii, adică negustorii angrosiști, cu registrele la subsuoară și călimările în brîu, vindeau mărfuri negustorilor bucureșteni. Boierii nu veneau însă la locul de vînzare, la han. Toptangiii se duceau cu mărfuri alese la curțile boierești și fiindcă trăgeau de preferință la acest han, el purta și numele de Hanul toptangiilor. Ceilalți negustori, care își desfăceau mărfurile cu amănuntul, adică cu paralîcul, ca să întrebuințăm o expresie a vremii, trăgeau la celelalte hanuri.

Ce mai rămăsese din acest vestit han după focul cel mare de la 23 martie 1847 a fost dărîmat din porunca lui Bibescu Vodă (1842—1848), iar pe locurile lui s-a amenajat grădina din jurul bisericii și s-au deschis străzi noi.

Un alt mare han, care datează probabil tot de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, este hanul Constantin Vodă, atribuit lui Constantin Brîncoveanu. A fost zidit pe terenuri aparținînd lui Constantin Bălăceanu, confiscate de voievodul muntean pentru că acesta luptase împotriva lui, în rîndurile armatei imperiale, la Zărnești în vara anului 1690.

Deoarece asupra proprietății brîncovenești a acestui han nu există pînă în prezent nici o atestare documentară, rămîne de văzut dacă faptul că el este atribuit lui Constantin Brîncoveanu nu se datorește cumva tradiției sau unei inadvertențe istorice.

Pîrjolit și el de focul de la 1847, care a izbucnit chiar în apropierea lui, de la casele Drugănescu, a fost lăsat în ruină. Locul rămas viran a fost închiriat la diverse trupe de circ ; a fost amenajată chiar și o piață ce purta numele de piața Constantin Vodă.

În secolul al XVIII-lea, ca urmare a înfloririi economice din timpul domniei lui Constantin Vodă Brîncoveanu (1688—1714), viața comercială a orașului s-a dezvoltat și mai mult. Centrul comercial s-a extins, s-au deschis noi tîrguri, s-au construit alte numeroase hanuri. În urma intensificării legăturilor comerciale cu tîrgul de la Lipsca (Leipzig), Ulița Mare, ce duce la hanul Șerban Vodă, capătă numele de ulița Lipscani.

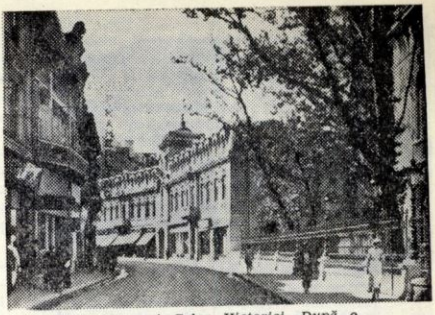

Hanul Crețulescu și Calea Victoriei. După o fotografie din 1934

Biserica și Hanul Ghiorma Banul (grecesc) După o stampă din anul 1837 a lui Auguste Raffet

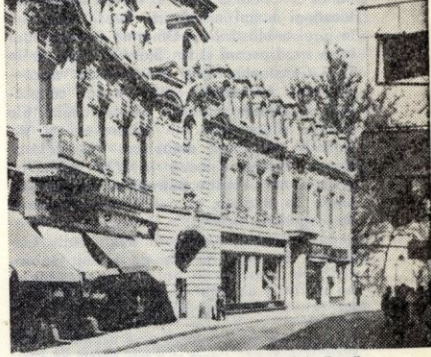

Hanul Crețulescu de pe Calea Victoriei. După o fotografie din 1934, înainte de dărîmare

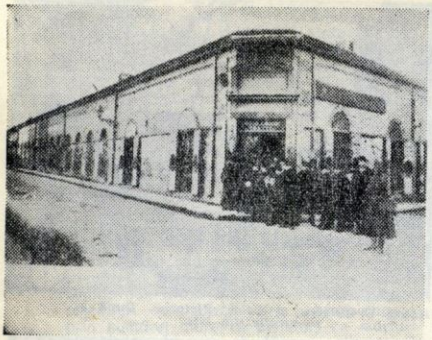

Hanul Şerban Vodă înainte de dărîmare (1982). Vedere din colţul străzii Lipscani cu strada Smîrdan

Biserica şi Hanul Sf. Gheorghe în anul 1837. După o stampă a lui Auguste Raffet.

Constantin Filipescu construieşte la întretăierea Podului Mogoşoaiei cu uliţa Lipscani hanul ce-i poartă numele. Tot de atunci datează şi hanul mănăstirii Greci, construit în jurul mănăstirii lui Ghiorma Banul, situat între str. Lipscani şi str. Stavropoleos. Iar în 1736 Constantin Vodă Mavrocordat a construit un „bezesten", adică un han cu prăvălii la stradă, acoperit cu prelungiri ale zidului, situat între str. Gabroveni şi str. Lipscani, în Tîrgul dinăuntru. Un călător francez care-l vizitează în 1739 spune că **„este o mare clădire pătrată cu prăvălii împrejur ca în pieţe, ce pot fi ocupate numai de negustori străini..."** [5]. În acest han trăgeau de obicei negustorii bulgari din Gabrovo, de unde numele de hanul Gabroveni. Nu după mulţi ani de la construirea lui ia fiinţă un altul : hanul mănăstirii Colţea, zidit între anii 1746 şi 1748 de către epitropii mănăstirii în apropiere de complexul de la Colţea. În sfîrşit, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sînt cunoscute hanurile Creţulescu, de pe Podul Mogoşoaiei, al mănăstirii Sfînta Ecaterina şi multe altele.

Hanurile construite în secolul al XIX-lea nu mai au vechea înfăţişare de cetăţi întărite, apărate de ziduri înalte şi groase. Printre acestea, cel mai de seamă a fost zidit în 1808, de către Manuc Bei, un armean bogat care avea puternice legături politice şi financiare atît cu ruşii cît şi cu turcii în perioada războiului din 1806—1812.

Hanul Manuc a fost ridicat pe terenuri ale Curţii vechi, vîndute în 1798 de către domnul fanariot Constantin Hangerli, şi se afla pe uliţa Işlicarilor, la marginea Dîmboviţei. La cutremurul din 1838, zidurile dinspre Dîmboviţa s-au dărîmat.

A fost o clădire impresionantă atît prin proporţii cît şi prin stilul în care a fost construită. În cele două etaje ale hanului locuiau călătorii în trecere sau cei care rămîneau în Bucureşti mai mult de şase luni, iar în curtea interioară erau grajdurile pentru cai şi şoproanele pentru căruţe.

A avut un aspect original şi pitoresc, de aceea în 1841 Michel Bouquet [6] a făcut după el o stampă ; în 1856, Ludwig Angerer [7] — o remarcabilă fotografie, iar în 1860, Dieudonné Lancelot [8] — un inspirat desen. Acest artist francez spune despre cele două rînduri de galerii ce leagă corpurile hanului că **„sînt împodobite cu coloane şi balustrade de un gust încîntător şi cu o lucrătură îndemînatică. S-ar putea zice că este un palat de lemn şi ar merita să fie restaurat"**.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost refăcut, i s-au adăugat camere, iar prăvăliilor li s-a făcut deschidere spre stradă. După 1873 este cunoscut cu numele de hotelul Dacia şi se compunea din 15 pivniţe, 23 de prăvălii, două saloane mari, 10 magazii, 20 de odăi şi un tunel mare la parter, precum şi 107 odăi la etaj.

În afară de importanţa lui comercială şi valoarea lui arhitectonică, acest han are şi

[5] Jean-Claude Flachat, *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes orientales*, I, Lyon, 1746, p. 278—279.

[6] Pictorul francez Michel Bouquet vine la Bucureşti în 1840 invitat de Adolphe Billecocq, consulul Franţei. Rămîne în Ţara Românească un an de zile, realizînd foarte multe schiţe şi desene cu peisaje şi tipuri româneşti, printre care multe sînt inspirate din Bucureşti.

[7] Ludwig Angerer a făcut parte din armata austriacă de ocupaţie a mareşalului Coronini, care în timpul războiului Crimeii (1853—1856) a fost la Bucureşti. Farmacist şi fotograf amator, Ludwig Angerer este din 1860 fotograf al Curţii imperiale de la Viena. A făcut numeroase fotografii cu subiecte bucureştene de un real interes documentar.

[8] Pictor şi litograf, Dieudonné Lancelot a fost în Ţara Românească şi la Bucureşti în 1859, unde a făcut 80 de schiţe şi desene pentru editura pariziană „Hachette", care tipărea o lucrare de mari proporţii — „Le tour du monde".

o mare însemnătate istorică și politică. Aici s-au purtat negocierile pentru încheierea păcii dintre ruși și turci, în 1812, cunoscută cu numele de „pacea de la București". Și tot aici, în sala „Dacia", la sfîrșitul secolului, s-au ținut mai toate manifestațiile muncitorești, iar în perioada neutralității, între anii 1914 și 1916, și-au spus cuvîntul patriotic Barbu Delavrancea, Octavian Goga, Nicolae Filipescu și alți oameni politici ai vremii în legătură cu întregirea hotarelor României.

În afară de funcțiunea lor comercială — fiind în același timp hoteluri și antrepozite —, hanurile au servit și ca adăposturi pentru boieri și mari negustori în vremuri de bejenie, cînd orașul era trecut prin foc și sabie.

Cînd, în septembrie 1716, Nicolae Mavrocordat, primul domn fanariot al Țării Românești, a fugit din București, locuitorii orașului și-au **„părăsit casele de frica sosirii tătarilor, căutînd adăpost la hanul lui Șerban Vodă, în cel al Sf. Gheorghe și la mănăstirea Cotroceni"** [9].

În noiembrie 1769, în timpul războiului ruso-turc, în momentul intrării armatelor rusești în București și al retragerii oștilor otomane, populația orașului s-a ascuns pe unde a putut, iar domnul și boierii divaniți s-au refugiat la hanul Sf. Gheorghe [10].

Ștefan Ignaz Raicevich, secretarul lui Al. Ipsilante (1774—1782), scrie că **„în piețe se află mănăstiri întărite sub ale căror ziduri lăuntrice se află felurite prăvălii și dugheni pentru mărfurile de preț. Aceste clădiri sînt de mare folos în vreme de război adăpostind pe năpăstuiții de oameni supuși tuturor prădăciunilor și sălbăticiilor hoardelor turcești"** [11]. Iar Franz Iosef Sulzer, tot de la curtea lui Al. Ipsilante, spune într-o lucrare a sa privind Țările Române că **„printre cele mai importante clădiri consider așa-numitele hanuri pe care le-au zidit unii principi care, pentru pretinsa lor siguranță, dar foarte adesea și spre paguba lor, le-au înconjurat cu ziduri multe și le-au întărit..."** [12] În 1786, germanul Herr Jenne afirmă în memorialul său scris după ce a trecut prin București că **„cea mai mare parte a bisericilor și hanurilor sînt clădiri pe care domnii timpului le-au înconjurat cu ziduri pentru a se refugia în ele în caz de nevoie"** [13].

În 1787, în timpul războiului ruso-turco-austriac, Nicolae Mavrogheni, domn al Țării Românești, a luat intense măsuri pentru apărarea orașului împotriva austriecilor. Printre ele a fost și aceea de a transforma fiecare han într-un fort, cum afirmă olandezul Thomas Hope, martor ocular.

În 1806, cînd a izbucnit războiul ruso-turc, 300 de dalmatini din Cattero, aflați la București, s-au refugiat în hanul Radu Vodă pentru a rezista turcilor, avînd cu ei și trei tunuri [14].

La mijlocul secolului al XVIII-lea, orașul București era unul dintre cele mai de seamă centre comerciale din Peninsula Balcanică. El făcea legătura între centrul Europei și Imperiul otoman. În 1753, trecînd prin București, Charles de Peyssonnel, consulul Franței în Levant, găsește Bucureștiul **„un oraș mare și frumos, foarte populat... ; sînt acolo foarte frumoase edificii publice și mai ales 5 hanuri minunate, ocupate de negustori bogați, la care se găsesc tot felul de mărfuri din toate țările lumii comerciale"** [15]. Sînt semnalați negustori din mai toate țările europene, dar mai ales din Turcia, Rusia, Veneția și Bulgaria. Această situație ia amploare mai ales după încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774), care, făcînd posibilă înființarea consulatelor străine la București și Iași, a înlesnit, în același timp, și crearea de case de comerț străine în cele două reședințe domnești.

În asemenea condiții era normal ca hanurile să fie foarte numeroase nu numai în centrul comercial al orașului (numai pe Podul Mogoșoaiei erau 13 hanuri !), ci în mai toate mahalalele lui. Dintr-o catagrafie de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea reiese că din cele 92 de mahalale 10 aveau nume de hanuri !

Hanuri au zidit atît domnitorii țării și înalții chiriarhi ai bisericii cît și boierii și negustorii, date fiind veniturile pe care le aduceau. Fiind atît de numeroase, străinii aveau preferințele lor. Bulgarii și sud-dunărenii, în general, trăgeau la hanul Gabroveni ; sudiții chezaro-crăiești la hanul Filaret, de pe Podul Mogoșoaiei ; brașovenii la Hanul roșu, de peste drum de Bărăție, iar negustorii sau călătorii din Occident la hanul Filipescu, tot de pe Podul Mogoșoaiei.

De la mijlocul secolului al XIX-lea, în urma accentuării procesului de modernizare a orașului, hanurile dispar, fiind înlocuite cu hoteluri.

---

[9] Anton Maria Del Chiaro, *Op. cit.*, p. 138.

[10] *Cronici și povestiri românești versificate* (secolele XVII—XVIII). Ed. Dan Simionescu, București, 1967, p. 131—132.

[11] Ștefan Ignaz Raicevich, *Osservazioni storiche, naturale e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napole, 1788, p. 173.

[12] Franz Iosef Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens...* Wien, 1782, p. 290.

Același scrie despre hanul Șerban Vodă că era „unul dintre hanurile cele mai însemnate, căci se află aici 7 hanuri". *Ibidem*, p. 230.

[13] C. Karadja, *Un călător pe Dunăre în anul 1786*, în „Revista istorică", X (1924), nr. 1—3, ianuarie-martie, p. 45.

[14] N. Iorga, *Istoria românilor*, X, Văleni de Munte, 1939, p. 201.

[15] Charles de Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, II, Paris, 1787, p. 177—178.

CIVILIZAȚIA MAYA

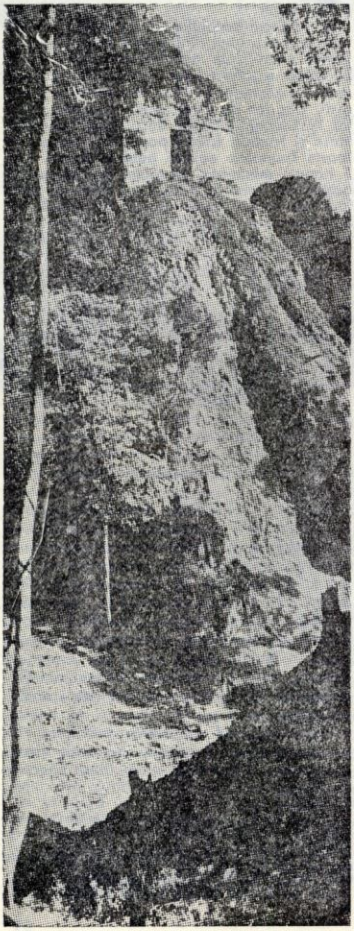

CORNELIU MIRESCU

După 1846, dată la care diplomatul american John L. Stephens — cel ce făcuse săpături și-n Mesopotamia și Egipt—își publică impresiile după călătoria făcută în America Centrală, s-au efectuat în această regiune numeroase cercetări arheologice și etnografice din inițiativa unor savanți eminenți, institute de cercetări sau mari muzee ale lumii. Pot fi menționate în acest sens cercetările îndelungate întreprinse de Sylvanus G. Morley de la Carnegie Institut din Washington — a cărui lucrare „The Ancient Maya", apărută la o sută de ani după cea a lui Stephens, rămîne pînă la această dată cea mai completă —, de Museum and University of Pennsylvania, Musée de l'Homme din Paris, Völkerkundemuseum din Hamburg. Numai la Tikal, unul din cele mai importante centre ale civilizației Maya, săpăturile întreprinse mai bine de zece ani, în decursul cărora a fost necesară îndepărtarea a mii de tone de pămînt, au scos la lumină peste 350 de complexe arhitecturale. Rezultatele acestor cercetări îndelungate au dus la elucidarea numeroaselor enigme apărute cu ocazia primelor descoperiri.

Anul trecut, în cîteva din orașele Franței (Strasbourg, Nantes, Chambéry, Marseille și Bordeaux) a fost organizată o expoziție privitoare la arta Maya. Cel ce prezintă rîndurile de față a avut fericita ocazie să admire o parte din tezaurul cultural al unui popor ce a excelat atît în artă, cît și în știință.

*

Întrebări ce și-au primit răspunsul în decursul timpului sau altele care rămîn încă și azi nedezlegate au înconjurat mai bine de un secol una din cele mai prodigioase civilizații ale Americii. Civilizația Maya — a cărei zonă de cuprindere s-a extins asupra Guatemalei, Hondurasului (inclusiv cel britanic), o parte din Salvador și provinciile de sud ale Mexicului, Tabasco, Campecho, Chiapas, Yucatan — a atras atenția și în același timp admirația tuturor acelora ce au putut face cunoștință cu această cultură.

5

15

8

18

0

Mayaşii locuiau într-o regiune a cărei frumuseţe era dată de peisajele ce contrastau dintr-un loc în altul. O „primăvară eternă", cu păduri tropicale în care mişunau mii de păsări şi animale, păduri întrerupte din loc în loc de savane, cîmpii, atît pe coasta Pacificului cît şi pe cea a Atlanticului, cu şiruri de dealuri sau munţi înalţi, vulcani şi lacuri încîntătoare (Atitlan, Petén), alături de ţinuturi în care mărăcinii şi cactuşii constituiau singura vegetaţie.

Cultivau porumb pe suprafeţe restrînse [1]. Toată munca cîmpului urma un ritual şi un calendar foarte precis. Defrişarea suprafeţei ce urma să se cultive se făcea în ianuarie-februarie, iar curăţirea terenului în aprilie-mai. Fără a se folosi vreun mijloc de îngrăşare a pămîntului, sămînţa era aruncată în găurile făcute cu ajutorul unui lemn ascuţit. Nici o altă lucrare nu se mai făcea pînă la recoltarea de la sfîrşitul toamnei. Alături de porumb cultivau şi fasole, dovleci, napi, tomate, piper, cacao. Se aduceau omagii zeului porumbului, Yum Kaax, şi zeului ploii, Chaac.

Populaţia Maya era organizată din punct de vedere politic în state-oraşe, sistem asemănător celui din Grecia antică. Fiecare stat-oraş era condus de un „kalach uinic" („omul adevărat"), a cărui funcţie era ereditară. În conducerea treburilor interne şi externe ale statului său era ajutat de un consiliu format din şefi de triburi, preoţi şi consilieri speciali. „Omul adevărat" era acela care percepea şi impozitele de pe întreg teritoriul statului. În sate conducerea era încredinţată unui „batab" ajutat de doi sau trei consilieri ce aveau în grijă cîte un cartier al satului. Această funcţie era eligibilă, ca şi aceea de „nacom" (şef militar), ales pe o perioadă de trei ani, în care timp era supus unui regim de restricţii. (Nu avea voie să mănînce carne sau să aibă relaţii cu vreo femeie.)

Marele preot Maya, „Ah Kin", era păzitorul religiei, ordonatorul ritualurilor şi sacrificiilor ; el observa astrele şi stabilea calendarul, indica zilele nefaste şi făcea profeţii. Funcţia de mare preot era deţinută de o persoană din familia stăpînitoare a „Kalach-ului uinic", funcţie ce se transmitea pe linie masculină. În marile oraşe, puterea spirituală nu era încredinţată unei singure persoane, ci unui colegiu de 12 mari preoţi.

Preoţii-ghicitori primeau, în transă, mesajul zeilor. Ei erau veneraţi de popor, profeţiile lor fiind consemnate în cărţi. Alături de aceştia exista şi un preot-sacrificator, ales pe viaţă.

În perioada de maximă înflorire a civilizaţiei Maya, societatea era împărţită în patru clase-categorii sociale. Din rîndul primelor două clase, a nobilimii şi a preoţilor, se alegeau conducătorii statelor-oraşe şi ceilalţi funcţionari. Poporul furniza mîna de lucru pentru agricultură şi pentru ridicarea construcţiilor. Sclavii formau ultima clasă a societăţii. Clasa sclavilor era compusă, în general, din prizonierii de război, dar în rîndul ei intrau şi delincvenţii de drept comun, ce erau privaţi de libertate şi condamnaţi la muncă pînă la ispăşirea pedepsei [2].

ORAŞELE

Una dintre enigmele dezlegate în cursul cercetărilor arheologice a fost şi aceea privitoare la concepţia urbanistică ce a stat la baza construirii oraşelor Maya. Proiectate nu ca centre urbane în care omul trebuia să caute un refugiu, ci ca locuri de întîlniri sociale, politice şi religioase, oraşele erau construite întotdeauna în jurul unui punct central, al unei „acropole". Aici se aflau marile temple şi palate, terenuri de sport etc. [3], populaţia trăind dispersată în colibe în jurul acropolei. Templele aveau forma unei piramide, ca şi mormintele şi alte edificii cu destinaţie rituală. La Tikal, templul IV avea circa 70 m înălţime, fiind pînă în prezent cel mai înalt edificiu Maya descoperit. Palatele, probabil locuinţe ale

[1] Pămîntul era în stăpînirea comunităţii, fiecare membru al ei primind o mică suprafaţă pentru cultivare. După 3—4 ani de cultivare, din cauza secăturii pămîntului se dădeau alte suprafeţe pentru cultură.

[2] Malinche, amanta lui Cortez, care i-a servit acestuia şi ca interpretă pe lîngă şefii mexicani, era o sclavă de limbă Maya.

[3] În satele Maya existau mici instalaţii balneare pentru una sau două persoane. La marginea lacului Atitlan aceste construcţii din piatră erau alimentate cu apă caldă de origine vulcanică. Există ipoteza că se practicau şi sudaţii şi băi reci într-un fel de cisterne în aer liber.

preoţilor, se construiau pe platforme mai joase. Ele aveau ferestre mici, trilobate sau deschideri în forma literei T. Tavanele se construiau cu bolţi false, element întîlnit la toate edificiile Maya. La aceste construcţii sculptura a colaborat la crearea unor opere de artă din cele mai valoroase. Tavanele şi cornişele se împodobeau cu figuri ornamentale şi măşti, piatra şi lemnul servind deopotrivă la realizarea acestor decoraţii arhitectonice. Armonia decorului, proporţiile figurilor, maniera în care s-au folosit jocurile de umbră şi lumină au dat acestor construcţii o faimă pe care şi-o merită cu prisosinţă.

Arta modelării şi a sculpturii a atins la populaţia Maya un nivel neasemuit de înalt. Modelarea cu mîna a figurinelor reprezentînd corpul uman, feminin sau masculin, nud sau foarte puţin acoperit, constituia una din cele mai răspîndite forme ale creaţiei artistice. Aceste statuete, a căror înălţime nu depăşea 12 cm, aveau o semnificaţie magică. „Zeiţele Venus", statuete feminine cu ochi oblici, braţe uscăţive, talie zveltă şi picioare groase redau atributele fecundităţii, cult răspîndit aproape la toate populaţiile primitive ale pămîntului. Multe din aceste statuete aveau o coafură specială, ca şi mici rochii scurte, plisate.

Impodobite cu ornamente şi sculpturi din cele mai frumoase erau şi faţadele templelor şi palatelor, soclurile, coloanele, cheranele porţilor. Numeroase reliefuri, figurine şi stele se aşezau în camerele mortuare şi în sălile palatelor. Statuile şi reliefurile monolite se plasau în locurile publice şi la porţile oraşelor pentru a marca începutul construirii unui templu sau palat.

Ceramica Maya, studiată şi clasificată riguros, după material, formă, culoare şi ornament, a facilitat fixarea unor date certe privind începutul, dezvoltarea şi sfîrşitul acestei civilizaţii. Ceramica Maya se distinge prin concepţia primitivă aplicată la modelarea ei de meşterii olari. Recipientele sau sticluţele de parfum capătă mereu forma unor fiinţe fantastice. De cele mai multe ori, ele sînt pictate cu figuri de-

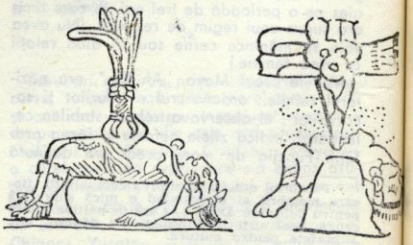

licate și încadrate de linii tratate în cel mai complicat mod [4].

Artiști desăvîrșiți ai ceramicii, ei nu și-au dezmințit această pricepere nici în obținerea unor capodopere din alte materiale. Piatra dură, jadul sau turcoazul, sideful au fost deopotrivă întrebuințate, după cum arta împletiturii sau a mozaicului nu a trecut niciodată pe un plan secundar.

MIT ȘI SIMBOL

Care au fost originile artei Maya, ce principii au stat la baza creării unor valori artistice de neasemuit, au fost întrebări ce s-au pus permanent de la redescoperirea acestei civilizații.

Populația Maya trăia într-o regiune izolată, înconjurată de păduri viraine și masive muntoase ce depășesc 3 500—4 000 m, Cordilierii Guatemalei și ai Hondurasului. Închisă în această lume de frumusețe tropicală, ce le era fundamental proprie, fenomenele naturale — ploaia, fazele lunii, trecerea norilor pe deasupra munților — deveneau pentru ei motive de revelație a unei gîndiri magico-mistice și se transformau în mituri. Credința că soarele are nevoie de sînge pentru a-și regenera forțele reduse de revoluția nocturnă — credință ce se află, de altfel, la multe din triburile Americii — cerea ritualul unor sacrificii umane, socotite imperioase, și făcîndu-se fără a se pune la îndoială necesitatea lor [5]. Un alt exemplu poate fi la fel de convingător: omul semăna porumb, după care evoluția plantei nu-l mai interesa. Divinitatea care îl protejează pe om va fi pînă la recoltare răspunzătoare de creșterea porumbului. Aceste naive, dar revelatoare mituri capătă valoare de simbol. Pentru un Maya, Quetzal nu este numai o pasăre, mai mult sau mai puțin rară din fauna tropicală, ea este un simbol al puterii [6]. Considerată astfel, arta Maya este o artă a simbolurilor. În acest sens, reprezentarea zeilor este în linii mari aceeași. Ei apar împodobiți cu căști gigantice de pene și haine grele, singura diferență dintre ei fiind aceea a atributului puterii.

În perioadele vechi, fenomenele naturii căpătau puteri supranaturale, erau zeificate. În miturile actualilor Maya întîlnim personaje ca zeul ploii, al vîntului etc. care sînt poate reminiscențe ale primelor explicații date unor fenomene ce-i înconjurau, ce-i dominau. După cosmogonia Maya, pe pămînt s-au succedat mai multe epoci, fiecare pierind într-un cataclism universal. În prima epocă ar fi trăit oameni foarte mici, în a doua „dzolobii", iar în a treia, Maya. Universul era constituit din 13 „ceruri" supraposse, pămîntul fiind „cerul" inferior. Sub ele existau 9 lumi subterane, din care ultima era lumea morții. Fiecare din aceste lumi avea zeul ei propriu.

[4] Pictura murală a fost rar întîlnită. În 1946 însă frescele descoperite întîmplător la Bonampak și datate în jurul anului 700 e.n. atestă un rafinament incontestabil. Aceste fresce au redat și imaginea instrumentelor muzicale folosite de vechii Maya: fluiere de os sau de trestie, tamboure de lemn, maracase, trompete de lemn.

[5] La început sacrificiile constau din arderea copalului, a lumînărilor sau din sacrificarea unor animale (în afară de cîine). Sacrificiile umane se fac într-o perioadă tîrzie a civilizației Maya și sub influența tolteică. După mărturiile spaniolilor sau după ilustrările din codexuri, supliciile constau din găurirea sau tăierea diferitelor părți ale corpului (limbă, urechi, organe sexuale etc.).

[6] Quetzal — Pharomacrus mocinno — este una din cele mai frumoase păsări tropicale. Celebra caschetă a lui Montezuma era făcută din 400 de pene de Quetzal (azi la Muzeul de etnografie din Viena). În Guatemala Quetzalul este astăzi simbolul libertății.

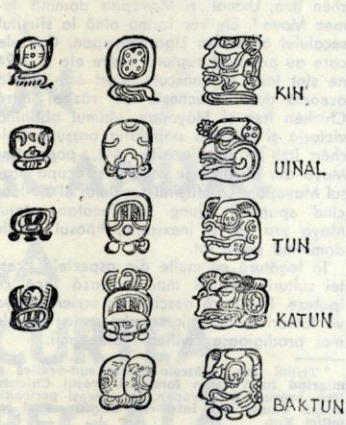

Pahar cu picior. Zeul porumbului. Atitudine de dansator. Poartă colier de jad și cercei. Alta Vera Paz, Guatemala. (Clasic recent 500—600 e.n.) (pag. 76 sus)

Recipient în formă de personaj ce poartă un ulcior. Fața personajului tratată foarte expresiv. (Clasic 200—500 e.n.) (pag. 76 jos)

Reprezentarea sacrificiilor umane. Stînga: reprezentarea de pe stela 11 de la Piedras Negras Dreapta: reprezentare făcută în Codexul Tro-Cortesianus (pag. 76 jos)

Semnele folosite de populația Maya pentru măsurarea timpului. Stînga: semne cursive; mijloc: semne normale; dreapta: glife cefalomorfe (pag. 77)

Panteonul Maya era populat cu divinități bune și rele. Divinitățile ploii, tunetului și trăsnetului aveau un caracter binefăcător și se opuneau unei serii de zei răufăcători — ai secetei, furtunii, războiului etc. Creatorul lumii era Hutab. Fiul său, zeul cerului, al zilei și nopții, Itzamna, i-a învățat pe Maya scrierea. Cultul lui era asociat cu cel al lui Kinich Ahau, zeul Soarelui. Ix Chel sau Acna, zeița lunii, era considerată ca soția lui Itzamna, cu care acesta a avut primele relații sexuale din lume. Ea era și zeiță a dragostei și a fecundității. Sanctuarul ei se găsea în insula Cozumel și era vizitat de toate femeile însărcinate.

SISTEMUL NUMERIC, CALENDARUL

Toate manifestările din domeniul artei probabil că nu ar fi depășit limitele unei cunoașteri restrînse dacă celelalte atribute ale acestei civilizații nu ar fi atins un nivel rar întîlnit la alte popoare. Ei au fost inventatorii unui sistem de scriere hieroglifică foarte complex, cu care au acoperit pereți sau stele întregi și, poate, multe manuscrise (din păcate pînă în prezent numai trei dintre ele au putut fi salvate de distrugerea timpului); a unei aritmetici extraordinar de dezvoltată, care le permitea calcule astronomice de o exactitate uimitoare, ca și a unei adevărate „contabilități" a timpului, bazată pe un calendar riguros, raportat la anul solar.

Toate încercările făcute de cei mai competenți savanți de a descifra sistemul de scriere Maya, care nu seamănă cu nici unul din cele cunoscute pînă azi, s-au soldat cu eșecuri. Singurele semne a căror semnificație a putut fi dezlegată se referă la calendarul timpului. Aritmetica Maya se bazează pe sistemul vigesimal, întîlnit și la alte popoare mezo-americane. La crearea lui s-au folosit nu numai cele 10 degete de la mîini, ca la cel zecimal, ci și cele 10 degete de la picioare. Numărătoarea se făcea în multipli de 20, a douăzecea cifră fiind zero, o abstracție, invenție ce aparține populației Maya. Întrebuințarea cifrei zero de către ei pentru prima dată a fost fixată în secolul al III-lea e.n., dar foarte probabil ea este mult mai veche. Am putea menționa faptul că folosirea lui zero în India datează abia din secolele IV-V, iar în Europa apare prin intermediul arabilor. Pentru scrierea numerică, populația Maya s-a folosit de două sisteme: cel cu puncte și linii și cel cu glife cefalomorfe. Cel cu glife cefalomorfe reda numerele de la 1 la 19 și zero printr-un profil de divinitate. De la numărul 1 și pînă la 13 se desenau 13 zei diverși. Cifrele între 14 și 19 repetau figurile zeilor dintre 4 și 9, purtînd însă un maxilar inferior, atributul morții. Pentru redarea cifrei zero se aplica o mînă pe fața divinității.

Unitatea de timp era ziua (Kin). Unitatea următoare era Uinal, care cuprindea 20 de zile. Anul (Tun) avea 18 luni (Uinal), ceea ce corespundea cu 360 de zile, la care se adăuga un Uinal suplimentar de cinci zile. Sistemul vigesimal care se aplica în acest caz folosea ca multipli pentru Tun: Katun (20 de ani), Baktun (20 Katun sau 400 Tun). Datele erau calculate începînd cu prima zi a erei Maya, corespunzînd anului 3113 î.e.n. Datele se exprimau într-un număr de zile convertite în Baktun, Katun, Tun, Uinal și Kin care se scurseseră de la începutul erei Maya. De exemplu: 9.8.15.0.0. se putea traduce prin 9 Baktun, 8 Katun, 15 Tun, zero Uinal, zero Kin, ceea ce însuma un număr de 1459000 zile. Această dată corespundea probabil anului 628 e.n.

DECĂDEREA

Istoria acestei civilizații este împărțită în general în două — cea a Vechiului și cea a Noului Imperiu. Termenii au un caracter pur cultural, desemnînd un ansamblu artistic și spiritual, fără nici un sens politic. În secolul al IX-lea e.n., brusc, orașele Vechiului Imperiu, Copan, Quirigua, Tikal, Uaxactun, sînt părăsite, populația Maya retrăgîndu-se în partea de nord a peninsulei Yucatan. Răspunsurile care s-au dat pentru a explica această bruscă părăsire a orașelor nu sînt definitive, schimbarea subită de climat sau o revoltă socială împotriva conducătorilor nu sînt decît ipoteze de lucru.

Din secolul al X-lea, trei orașe noi, Chichén Itza, Uxmal și Mayapan domină lumea Maya [7]. Ele vor forma pînă la sfîrșitul secolului al XII-lea Liga Mayapan. Cauzele care au provocat ruptura dintre ele în 1194 ne sînt încă necunoscute. Cert este că la această dată izbucnește un război între Chichén Itza și Mayapan, ultimul obținînd victoria și aducînd populația orașului Chichén Itza în sclavie. În 1441, populația Maya din Chichén se revoltă și ocupă orașul Mayapan. La sfîrșitul secolului al XV-lea, cînd spaniolii ajung în Yucatan, statul Maya era ca și inexistent, haosul politic dominînd peste tot.

În legătură cu multe din aspectele acestei culturi, savanții mai lucrează încă cu ipoteze. Poate că descifrarea scrierii Maya va lămuri multe enigme ale uneia din cele mai prodigioase civilizații ale lumii.

---

[7] Tribul Itza părăsește coasta sud-vestică și migrînd în Yucatan fondează orașul Chichén Itza, precum și Mayapan. În aceeași perioadă, orașul Uxmal este întemeiat de un șef al familiei Xiu.

micro
arhiva
magazin
istoric

UN SCANDAL LA CURTEA REGALĂ

În vara anului 1899, la Constanța, principesa moștenitoare Maria făcea o nouă pasiune, de data aceasta pentru Zizi Cantacuzino, unul dintre tinerii ofițeri cheflii, frivoli și desfrînați care roiau în jurul ei.

Fapt divers, desigur, și atît de banal încît nici soțul, nici familia regală nu s-ar fi formalizat dacă n-ar fi intervenit două elemente supărătoare : pe de o parte, sarcina principesei și intenția ei de a se scăpa de un viitor bastard ; pe de altă parte, „indiscrețiile" comise de o persoană din suita principesei — ulterior a fost învinuită guvernanta, miss Winter — care a difuzat în cercuri largi din țară și de peste hotare intimitățile de la Palat.

Cum avea să se soluționeze conflictul ? Regele Carol I, considerînd că moravurile principesei compromiteau grav dinastia, înclina spre desfacerea căsătoriei ; de aceea, el a izolat-o pe Maria de Ferdinand și de copilul lor, viitorul rege Carol al II-lea. Prințul moștenitor Ferdinand însă, fiind o fire șovăielnică și, în plus, știindu-se culpabil de fapte tot atît de reprobabile ca acelea ale soției lui, tărăgăna adoptarea unei hotărîri.

În dispută au intervenit atunci rubedeniile din Germania și din Anglia, căutînd să stingă scandalul și să obțină spălarea rufelor în familie. Un rol foarte activ a avut, în acest sens, Maria de Coburg, mama principesei moștenitoare.

În scrisorile sale, ea îl descrie pe Carol I ca pe un tiran și un intrigant, ceea ce corespunde adevărului. Dar aroganta aristocrată își permite să facă și aprecieri asupra României, considerînd-o „o țară îngrozitoare" și „pe jumătate barbară". Iritarea nobilei doamne e provocată, de fapt, de o foarte neplăcută surpriză : ea nu se aștepta ca, într-o țară „sălbatecă", să existe o opinie publică atît de severă față de dezmățul năbădăioasei sale fiice.

Pînă la urmă totul s-a aranjat. Ferdinand s-a împăcat cu Maria ; nou-născutul — prințesa Elisabeta — a fost acceptat drept legitim ; succesiunea tronului a rămas asigurată și scandalul, treptat, s-a stins.

Și totuși, un vinovat a trebuit să plătească : bătrîna guvernantă miss Winter a fost îndepărtată brutal de la curte cu faima de intrigantă, mincinoasă și nerecunoscătoare, jucînd astfel — deși era englezoaică — rolul acarului Păun.

Stilul epistolar al celor care semnează corespondența de mai jos e departe de a fi ireproșabil. Ca de obicei, cînd publică documente, redacția nu a intervenit cu nimic în textele respective.

SANDA RACOVICEANU

LEOPOLD DE HOHENZOLERN CĂTRE CAROL I

Kranchenwies, 4 august 1899

Scumpe Carol[1],

Confirm primirea scrisorii tale și mă grăbesc să-ți mulțumesc imediat și să-ți spun cît de adînc și cît de sincer împărtășesc grijile și necazul tău, care ne mihnesc și **pe noi** în aceeași măsură. De fapt, Antoinette[2] încă nu știe nimic din cele petrecute, deoarece pînă luni mai aveam casa plină de musafiri și chiar dacă a mai prins ceva puteri ea ar pune totuși prea mult la inimă aceste întîmplări nefericite. Îmi este de-a dreptul de neînțeles cum Missy[3], a cărei sete după distracții a ieșit tot mai mult la iveală dăunînd mult vieții conjugale și de familie, a putut să-și piardă capul într-atît, după cîte îmi spui tu, dar și mai de neînțeles îmi este faptul că Nando[4] a suportat această situație scandaloasă și n-a întrerupt măcar șederea la Constanța. Acum trei zile am primit cîteva rînduri de la el, prin care mă înștiința despre motivul plecării urgente la Coburg și despre apropiata sa vizită. El mi-a vorbit despre marea imprudență a lui Missy, care a fost prea compromițătoare, și din această cauză ar fi de dorit o absență mai îndelungată, dar m-a rugat să nu-i spun mamei sale nimic [...] Aș vrea să expediez încă astăzi aceste rînduri și din cauza timpului limitat de care dispun datorită musafirilor mei, și în special a lui George de Sachsa, nu mă voi referi la toate punctele din scrisoarea ta, dar cred că ar trebui găsit un modus vivendi. Missy spune că nu-și mai iubește soțul și că nu-l mai poate suporta. Acestea sînt deznodăminte dramatice ca în romanele, de cele mai multe ori proaste, din care Missy a citit mult prea multe. În realitate însă, lucrurile stau altfel. De fapt se pune întrebarea dacă Nando își mai poate suporta soția și dacă mai vrea s-o aibă în casă, chiar dacă și el poartă o mare parte din vină pentru conduita ei greșită.

Mai mult decît orice, regret că după o iarnă bogată în griji și muncă ai mai fost lovit și de această mihnire care te-a dus pe patul de suferință. Mărturisesc că am fost îngrijorat din cauza ta, fără să cunosc cauzele care ți-au înrăutățit starea. Să sperăm că starea ta se va îmbunătăți și îți va permite să pleci la Rogatz, unde ne vom revedea. Dragul meu Carol, vă îmbrățișez cu căldură.

Al tău devotat frate
LEOPOLD

[1] Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, Fondul Casa regală, Regele carol I, documentul XII 321. Originalul în limba germană.
[2] Mama lui Ferdinand.
[3] Principesa Maria.
[4] Prințul Ferdinand.

LEOPOLD DE HOHENZOLERN CĂTRE PRINȚUL MOȘTENITOR FERDINAND

Kranchenwies, 6 august 1899

Dragul meu Nando[5],

Astăzi am răspuns la telegrama pe care am primit-o ieri de la tine. Poate că aceste cîteva rînduri te mai găsesc la Reinhartsbrunn. Marți te aștept la Mengen, dar mai bine singur decît cu mama, care încă nu știe nimic. S-ar putea, totuși, să vrea și ea să vină și în acest caz trebuie să vorbești numai cu menajamente despre cele întîmplate. Între timp am primit de la unchiul o scrisoare care m-a întristat profund și m-a îngrijorat foarte mult pentru viitorul vostru. Nu pot s-o spun nimănui, cu atît mai puțin mamei, și sper că peste tot lucrurile vor fi tratate cu aceeași discreție ca la noi.

Cu toate că am primit această scrisoare, nu mă pot pronunța dacă se va intenționa ca voi să vă despărțiți, lucru pe care l-aș regreta cel mai mult, îndeosebi din cauza copiilor, al întregului viitor, atît al vostru, cît și al sarcinilor voastre de viitor în România. Totuși, timpul poate cicatriza unele răni.

Aici vei mai găsi pe mătușa și unchiul Fritz; contele Solms Nudelheim vine marți. Poate vine și mătușa Frida. Față de acestia ar trebui, pe cît posibil, să nu destăinuiești nimic din cele întîmplate.

Te îmbrățișează din inimă,
al tău devotat părinte,
LEOPOLD

MISS WINTER CĂTRE PRINCIPESA MARIA

8 august 1899, Sinaia

Doamnă[6],

[...] Alteța voastră își va da seama că îmi este foarte penibil să pomenesc despre împrejurările deosebite care au necesitat călătoria dumneavoastră; cred, totuși, că este bine să vă informez, într-o oarecare măsură, cum merg aici lucrurile. S-ar putea ca eu să fi greșit, dar nu pot să mă gîndesc că înainte de a pleca de acasă ați fost destul de imprudentă discutînd chestiunile respective cu unii dintre prietenii dumneavoastră. V-am **implorat** să fiți discretă și „să aveți încredere în cît mai puțini posibil", mă tem însă că într-un moment de disperare ați uitat promisiunea și ați încercat să vă cîștigați partizani și prieteni, făcîndu-le confidențe cu privire la necazul ce-l aveți. Se pare că o doamnă a fost cea care a făcut propagandă în numele dum-

[5] *Loc cit.*, Regele Ferdinand, documentul V 298. Originalul în limba germană.
[6] *Loc. cit.*, Regina Maria, documentul V 5 725/B. Originalul în limba engleză.

neavoastră în ajunul plecării, rugînd elita din Sinaia și pe soțiile miniștrilor și ale diplomaților să meargă la gară pentru a-și lua rămas bun de la dumneavoastră, demonstrîndu-și astfel în mod public prietenia. Ea poate că a fost animată de intenții bune, dar acțiunea a cărei scop ce-li se cere, toți au refuzat să se conformeze, socotind că momentul este propice pentru a li se închide gura. Toate detaliile întregii tragedii, viața dusă la Constanța și evenimentele din ultimii ani sînt acum dezvăluite și discutate, în mod deschis, de fiecare [...] Diplomații sînt în fruntea tuturor discuțiilor și ambasadorul german speculează, rîzînd, efectul pe care-l vor produce amănuntele cînd vor fi cunoscute în Germania și Anglia. Este o chestiune îngrozitoare, și cu fiecare zi mi se pare că devine mai mare misterul completei uitări a persoanei dumneavoastră și indiferența față de cei doi copii duloi și frumoși. Subiectul principal al conversației, aici la club și la toate cluburile și cafenelele din oraș, este: „Sfînt ca prințesa decăzută și iubitul ei Zizi!" [...] Opinia publică afirmă că tînărul ofițer a fost iubitul dumneavoastră chiar în timpul bolii prințesei. Slavă Domnului, nu știu nimic de această posibilitate, dar pentru a vă da seama de situația dumneavoastră este necesar să înțelegeți aceasta. Se vorbește că el a venit la dumneavoastră cînd locuiați la pavilionul de băi germane și că ați fost văzuți împreună în situații compromițătoare cu diferite ocazii. Abia îndrăznesc să vă întreb dacă ați mai spus și **altcuiva** intenția dv. de a avorta, întrucît mi-ați promis să păstrați tăcere asupra acestui punct. Este curios că o idee ciudată cîștigă teren, și anume că sînteți în stare să comiteți un asemenea lucru, și oamenii speculează deja faptul dacă această crimă trebuie să se adauge la celelalte greșeli ale dumneavoastră. Nu m-ați agreat niciodată — cum ați fi putut; sîntem atît de diferite — dv. atît de tînără, eu bătrînă — și am fost lezată de dv., deși ați fost total nedreaptă cu mine, lăsîndu-mă să intru într-o situație care mi-a pricinuit o astfel de suferință morală — chiar dumneavoastră, cu toate prejudiciile, veți admite probitatea caracterului meu. V-am respectat confidența pe care mi-ați făcut-o, **cum** a ajuns însă cunoscut acest detaliu? Mi se pare atît de groaznică ideea că ați mai discutat acest lucru și cu alte persoane, încît nici nu-mi vine să mă gîndesc! Cînd îmi dau seama de îngrozitoarea situație pe care o aveți în prezent, toată sensibilitatea mea de femeie se revoltă. Și eu, chiar și eu, fată de care dumneavoastră nu sînteți decît o creatură umană, as putea găsi că este posibil să strîngeți de gît creatura care a dobîndit o asemenea influență nefastă asupra dumneavoastră încît să vă determine să sacrificați tot ceea ce o femeie are mai scump și mai sfînt! Chiar dacă prințul nu ia măsuri serioase, cred că țara va determina pe rege să o facă. Pentru aceasta (și sentimentul că probabil v-ați pierdut cei doi copii), chiar dacă vă condamn cu tărie, sînt plină de o stranie milă. Sînteți prea tînără pentru a face un lucru atît de rău și este atît de trist că înainte ca lucrurile să ajungă la un asemenea punct nu ați avut tăria morală să înlăturați tentația și să vă dați seama de interesul dumneavoastră și să luptați cu toată forța și energia pentru ceva și pentru copiii dumneavoastră. Eu însămi nu știu ce să fac. Regret imens că mi-am părăsit căminul, unde totul mă făcea fericită. A fost îngrozitor să intru în această lume de necazuri și responsabilități. D-nul Kalinderu mi-a vorbit mult acum cîteva zile și, **față de situația prezentă,** am consimțit să rămîn, dar se poate întîmpla să fiu indezirabilă și în acest caz nu am nici inima, nici energia să accept o astfel de mare responsabilitate în viitor, în cazul cînd puișorii trebuie să rămînă fără mamă.

Vă rog să mă scuzați de a vă fi deranjat cu o scrisoare atît de lungă și rămîn a dumneavoastră

E. SAXTON WINTER

LEOPOLD DE HOHENZOLERN CĂTRE CAROL I

Kranchenwies, 15 august 1899

Scumpul meu Carol[7],

De cînd a sosit Nando am vrut să-ți scriu din nou, dar s-au suprapus o multime de treburi, vizite și moartea neașteptată a lui Ges. Nys. Lasser, care în ultimele zile mi-au răpit tot timpul.

Am discutat din nou și pe larg cu Nando despre tristele întîmplări din ultimele luni. Te costă întotdeauna osteneală și întrebări ca să-l determini să vorbească. Îmi face însă impresia că simte nevoia să discute despre unele puncte privind modul cum se vor desfășura lucrurile în viitor. În ultimele zile, Missy i-a scris de mai multe ori. Bineînțeles că eu n-am citit scrisorile și că numai punînd întrebări am aflat că a primit cîteva. Ieri i-a trimis o scrisoare de la Miss Winter, care a dat-o tare peste cap, făcînd să-i crească temerile că vor s-o despartă de Nando. Despre aceasta nu vrea nici Nando să audă, îndeosebi de dragul copiilor și al întregului viitor, după cum spune el. El știe că soția i-a fost necredincioasă, recunoaște, de asemenea, că prin indulgența nejustificată și prin slăbiciunea de care el a dat dovadă a înlesnit catastrofa, dar spune că Missy tot îl mai iubește și că este vorba de o rătăcire a ei, care a fost posibilă datorită faptului că ei îi lipsesc ținuta morală și religioasă și conștiința datoriei. De aceasta se face vinovată educația insuficientă, fără nici o constanță, în Malta, Anglia, Coburg etc. În ce privește copilul pe care-l așteaptă, Nando crede că este de la el, enunțînd mai multe motive care-l în-

[7] *Loc. cit.*, Regele Carol I, documentul XII/322. Originalul în limba germană.

dreptățesc s-o creadă. Spune că și Missy este de aceeași părere. Ea îl asigură că n-a vorbit cu nici o doamnă despre această situație. O dovadă pro sau contra nu poate fi adusă, dar afirmația părinților este importantă pentru recunoașterea copilului — chiar dacă există păreri contrare — și hotărîtoare pentru evitarea unor scandaluri și mai mari.

Așa cum ți-am mai spus nu de mult, cred că o ruptură totală ar trebui pe cît posibil evitată. Nici Nando și nici Missy nu vor să se despartă. Să sperăm că întîmplările din ultima vreme o vor vindeca și pe ea și o vor face să-și recunoască vina. O absență mai îndelungată va face ca unele lucruri să fie șterse, dacă nu chiar uitate. Sper că în viitor Nando va ști să apere cu mai multă tărie onoarea casei sale ; cel puțin așa promite cu convingere. Pînă acum, în străinătate nu se știe nimic despre această chestiune ; mama, Antoinette știu doar despre mari imprudențe și relații nepotrivite.

Nando îmi spune că la Coburg, unde de asemenea nu se știe totul, se intenționează ca Missy să meargă cu Ernest și Sandra Hohenlohe la Queen[8], la Balmoral, deoarece Maria Coburg pleacă în Rusia. Nando îți va cere permisiunea. În fața lumii această vizită ar fi mai curînd de dorit, dar se pune întrebarea dacă și Queen este de acord.

Și acum trebuie să închei, în speranța că ne vom revedea în curînd la Rogatz. Probabil că eu voi merge deja sîmbăta viitoare acolo, deoarece medicul insistă pentru o cură, chiar dacă este de scurtă durată.

Închei, îmbrățișîndu-te din inimă, scumpe Carol.

Al tău devotat frate,
LEOPOLD

MARIA DE COBURG CĂTRE PRINCIPESA MARIA

9 noiembrie 1899, Coburg

Dragă Missy[9],

Ducky[10] tocmai s-a înapoiat și mi-a dat fericita veste că vor avea un copil. Slavă Domnului ! Se simte bine și este foarte încîntată. Într-o scurtă convorbire pe care am avut-o cu ea am vorbit despre tine. Am determinat-o să-mi spună tot adevărul și am înțeles în cele din urmă ceea ce nu ai vrut să-mi spui și ceea ce instinctul meu matern mi-a spus tot timpul. Pentru un simplu mic păcat nu ai fost tratată așa cum trebuia în situația ta. A fost un lucru nedrept și cu totul de neiertat. Nu te voi mustra și nu-ți voi reproșa, dar trebuie să-mi înțelegi sentimentele. Domnul să te ierte ! Cît timp Nando te iartă și încă te mai iubește, lumea nu va avea nimic de spus, chiar și regele trebuie să înceteze cu intrigile sale oribile. Trebuie însă să fii atentă la un lucru, ca ei să nu declare copilul pe care-l aștepți ca nefiind al lui Nando. Mă tem că vor tinde la aceasta ca să scape de voi amîndoi. Nando știe perfect că este al lui copilul și trebuie să-l declare, dacă este necesar, chiar în fața judecătorilor. Acum înțeleg bine totul, teroarea ta la gîndul să-i scrii regelui. Tu știi perfect de bine că eu, ca mamă, nu mă voi întoarce niciodată împotriva ta chiar dacă ai deveni și mai rea. În casa mea vei găsi oricînd o primire caldă și protecție față de **oricine.** Papa nu trebuie să afle nimic, pentru că nu știu cum ar primi acest lucru. Bărbații sînt în general mai cruzi decît noi, femeile. Dar Missy, ferește-te, ferește-te de această cale rea, căci vei mai greși cu vreun alt Don Juan în ale cărui declarații de dragoste vei crede **stupid** și **repede.** Odată ajunsă pe panta alunecării, este greu să te oprești ! Te-am prevenit împotriva tentațiilor, dar nu ai ascultat ! Acum asta să-ți fie o lecție bună și încearcă să duci o viață sănătoasă, rugîndu-l pe bunul Dumnezeu să-ți ierte acest păcat îngrozitor, și renunță la aceste lucruri păcătoase. Insist în continuare că trebuie să vii aici să te iau sub protecția mea pe tot timpul sarcinii. Să viu să te iau ? Acum că știu totul, știu și ce trebuie să fac ! Acum fii calmă și spune-mi ce este mai bine de făcut ? Trebuie să pleci și să iei copiii, care se vor simți foarte bine aici. Bătrîna ta mamă suferă, dar nu te părăsește niciodată și te ajută totdeauna. [...]

MAMA

MARIA DE COBURG CĂTRE PRINCIPESA MARIA

17 noiembrie 1899

Dragă Missy,[11]

[...] Acum lasă-mă să schițez un plan după care să te conduci în această perioadă. Mai întîi de toate, trebuie să scapi de această miss Winter cît mai repede, este prima ta datorie și onoarea ta ți-o cere în mod absolut. Dacă Nando nu vede acest lucru, îi voi scrie și voi insista în acest sens. Dacă nu se realizează după toate acestea și după cele scrise regelui, nu-mi mai rămîne de făcut decît să vin la voi și să acționez eu. Dar mai întîi să-mi promiți solemn că nu vei arăta nimănui scrisorile mele și mai ales lui Nando, dacă vrei să te ajut și să te sfătuiesc. Aceasta este prima mea condiție : tăcerea cu privire la scrisorile mele și la viitoarele mele intenții. Regele a primit acum scrisoarea mea, care cred că l-a speriat, cu toate că n-am spus nici o vorbă despre ceea ce vreau să fac, determinîndu-l să se simtă nu tocmai bine. Vreau să iau măsuri energice care i-ar putea fi teribil de neplăcute, mai ales acum, cînd știu adevărul de la tine. În al doilea rînd, dacă ei vor să te separe de

[8] Se referă la regina Angliei.
[9] *Loc. cit.*, Regina Maria, documentul V 1861. Originalul în limba engleză.
[10] Victoria-Melita, sora reginei Maria, ducesă de Hessa, apoi mare ducesă a Rusiei.
[11] *Loc. cit.*, Regina Maria, documentul V 1862. Originalul în limba engleză.

bărbatul tău, **amîndoi** trebuie să declarați că părăsiți **imediat** țara fără a vă mai înapoia vreodată. Ține seama de ce-ți spun, nu cred că este just să-ți lași copilul să fie educat într-o astfel de țară și de către astfel de oameni. Dacă ți-a mai rămas vreun drept, trebuie să insiști să-l iei pe băiat cu tine și să părăsiți țara împreună, renunțînd dacă este posibil cu totul, în numele său, la succesiunea la tronul României. Dacă aceasta nu este posibil, pune condiția ca miss Winter să-l lase de îndată și ca tu să-ți rezervi dreptul de a alege o guvernantă sau un tutore. [...]

De fapt, cred că dacă în timpul tinereții mele s-ar fi întîmplat un lucru ca acesta, papa m-ar fi dat afară din **casa lui.** De aceea, mai presus de toate, papa nu trebuie să știe vreodată tot adevărul despre tine. În momentul de față, din fericire, nu cred că el presupune că ar fi ceva serios. Te rog scrie-i din nou curînd, să-i spui despre băiat etc. (îi place atît de mult). Trebuie să pui astfel problema : sau pleacă miss Winter imediat din casă, sau părăsiți România de îndată și pentru **totdeauna.** Am să aștept răspunsul regelui înainte de a lua vreo anumită măsură. Voi consulta un avocat de încredere și voi obține în scris toate drepturile pe care le ai. [...] Ai fost atît de revoltător de ușuratică, atît de nechibzuită, atît de egoistă și interesată numai de distracțiile tale ! Ia acum viața în mod serios, **cu demnitate,** vreau să te ajut în orice fel să ștergi trecutul și să devii o altă femeie, mai bună !

Și încă o remarcă : **nu trebuie** să nești la Cotroceni dacă este un loc nesănătos, insistă asupra acestui lucru, întrucît este periculos să nești într-o casă nesănătoasă. Te rog să-mi răspunzi asupra unui alt punct : ți se va permite să petreci iarna în sud ? Am rugat-o pe Anastasia să caute o vilă și ea a găsit una foarte drăguță la Menton și vrea să aibă curînd răspunsul. Tu ai datoria și trebuie să-ți aduci băiatul într-o climă mai bună. Întîi de toate, dă-o afară din casă pe Harnet[12]. Încă nu i-am scris ei, să nu complic și mai mult lucrurile. Și acum fii tare, curajoasă și fermă. Te rog să-mi spui cînd și dacă l-ai văzut pe Zizi[13] după întoarcerea ta de la Gotha, sau dacă te-ai văzut doar la Constanța, este **foarte** important să știu. Trebuie să am și copiile scrisorilor Harnettei, am dreptul să insist asupra acestui lucru și să accentuez asupra lui. Doresc să vii la noi, să petreci cîteva luni liniștite și să nești aici.

MAMA

[12] Miss Winter.
[13] Generalul Zizi Cantacuzino.

MARIA DE COBURG CĂTRE FERDINAND

1899, noiembrie 20, Coburg

Dragă Nando[14],

Îți spun însă că nici măcar conduita lui Missy, atît de reprobabilă și regretabilă, nu scuză cu nimic atitudinea unei guvernante față de soția ta (principesa), căreia tu i-ai iertat totul. Să-ți fie lămurit că Missy nu **poate** și nu **trebuie** să tolereze prezența unei asemenea guvernante în casa sa, care înainte de toate este a **ta.** Ea nu numai că îi interzice să-și vadă copiii, dar felul ei de a se comporta, de atunci, constituie o insultă permanentă. Trebuie să mai înțelegi că miss Winter nu va avea niciodată, **niciodată** permisiunea de a intra în casa mea și nici în casa celorlalte fiice ale mele și că nu vom uita ce s-a întîmplat. De asemenea, voi face în așa fel încît reputația să-i fie compromisă în fața tuturor. Lui miss Winter i se permite însă să scrie, cu consimțămîntul regelui, reginei Olandei toate răutățile în legătură cu soția ta, care s-au răspîndit repede în lumea noastră, pentru că tu știi că aceste doamne regale din Olanda nu păstrează secretele și că probabil de acolo a ajuns la urechile reginei[15] ceea ce trebuia ascuns. Am în mînă o scrisoare în care ea **declară** deschis că regele[16] i-a trimis acest mesaj despre Missy și că ea o consideră vinovată.

Această miss Winter a jucat, de fiecare dată, rolul de spion în casa noastră și tu permiți ca ea să rămînă lîngă copiii tăi ? Să vedem deci, dragă Nando, unde este sentimentul tău de onoare, de probitate ? Tu lași nepedepsită insulta adusă soției tale de o persoană din serviciul vostru, care mănîncă pîine de la voi ? Și vrei ca Missy să suporte cu răbdare, **fără să plîngă** această odioasă și permanentă prezență lîngă ea ? Probabil că tu scuzi chiar și sistemul de spionaj constant pe care l-ai permis în casa ta, printre ai voștri, această raportare permanentă a celor mai mici fapte și gesturi care apoi se discută imediat de către toți miniștrii și le află întreaga țară. Oribilul episod de la Constanța nu este și el o dovadă palpabilă a acestei nedreptăți, care nu are nici **nume,** nici **cuvinte,** pentru a se scuza și a se uita vreodată ? Rolul tău a fost un moment atît de frumos și de nobil, cînd ai iertat totul din dragoste pentru soția ta. Trebuia să profiți de acest lucru, amintind că nu vei mai îngădui nici cea mai ușoară calomnie la adresa ei — n-ai știut la timp să îi iei apărarea față de toți și chiar față de rege ! Sentimentul tău de onoare cere, înainte de toate, să dai afară pe această femeie căreia îi vezi asa-zise calități, ascunzînd rolul odios și chiar infam pe care l-a jucat și îl va mai juca în casa voastră ! A, să

[14] Loc. cit., Regele Ferdinand, documentul V 504. Originalul în limba franceză.
[15] Regina Victoria a Angliei.
[16] Regele Carol I.

nu-ţi faci nici o iluzie în privinţa asta ! Regele se bucură de toată încrederea ei şi ea nu o înfruntă numai pe soţia ta, dar îşi bate joc şi de slăbiciunea ta, de lipsa ta de energie. Da, ea rîde de tine în spate, ea şi cu el, regele cu guvernanta, vrînd să-ţi otrăvească toată viaţa !

După toate aceste afronturi, griji, decepţii, cînd nervii sînt distruşi şi sănătatea în pericol, este foarte uşor de spus „sărmana de ea, s-a cam ţicnit, trebuie să facem tot ce putem ca să-i uşurăm situaţia. A trecut bine prin toate cîte s-au întîmplat şi tot se mai plînge !" Da, se va plînge mereu, atîta vreme cît această persoană va fi în casa voastră, fapt ce constituie un afront zi de zi, ceas de ceas ! Dă-o afară şi Missy se va linişti. Un moment de luptă, de curaj faţă de rege, o convingere, o voinţă mai fermă din partea ta şi totul se va rezolva ! Dar, Nando, nu-ţi dai seama că de asta depinde tot viitorul vostru ? Sînteţi încă tineri, viaţa se poate reface, dar în acest fel este imposibil ! Necazurile voastre familiale să nu se mai sfîrşească, pentru că tu nu ai curajul să expediezi o simplă guvernantă nedemnă ? E de necrezut ! O să o sfătuiesc atunci pe fiica mea să părăsească pentru totdeauna ţara unde nu poate şi nu trebuie să trăiască în asemenea condiţii. Încă puţin şi răbdarea mea va ajunge la capăt şi va trebui să iau măsuri prompte şi energice pentru a-mi salva fiica de la totala ruină morală şi fizică, din cauza unei asemenea situaţii din care soţul ei nu poate ieşi datorită faptului că se teme atît de mult de regele şi tiranul său ; nu fac parte dintre acele mame care îşi abandonează fiicele la prima lor greşeală, lăsîndu-le pradă destinului şi bunului plac al celei care crede că are dreptul de a le oprima, de a le distruge moral, de a le înăbuşi orice energie şi curaj de viaţă ! Din moment însă ce tu ai iertat totul, trebuie să o rişti fără a lăsa să-ţi scape această ultimă şansă de salvare pentru viitorul vostru comun. Ea e plină de recunoştinţă faţă de tine, pentru bunătatea ta — profită şi nu o pierde punînd-o într-o situaţie imposibilă, pe care nu o va putea suporta fără a-şi distruge nervii şi sănătatea. Întreabă-te şi tu, Nando, cerceteazăţi conştiinţa, poate ea să-ţi spună că după căsătorie conduita ta morală a fost tot timpul ireproşabilă ? Ştiu că există un cod absurd, conform căruia soţul îşi închipuie că lui îi este totul permis şi că soţia trebuie să sufere şi să fie pedepsită şi umilită tot restul vieţii pentru o greşeală trecătoare în care a alunecat datorită exemplelor proaste din lecturile uşoare şi datorită căsătoriei care nu i-a pricinuit decît dezamăgire. Întreabă-ţi, Nando, conştiinţa şi vezi ce-ţi spune ! Eu în locul tău aş da următorul ultimatum : sau este înlăturată imediat miss Winter, sau părăsesc definitiv ţara împreună cu soţia şi copiii mei. N-am decît un sfat să-ţi dau, dacă unchiul continuă să-şi exercite asupra ta tirania sa de neiertat, demnă de secolele trecute, părăseşte pentru totdeauna această ţară îngrozitoare, pe jumătate încă barbară, care va fi ruina voastră totală. Veţi trăi corect şi liniştit în Germania, unde veţi duce o viaţă bună, în care vor fi uitate toate necazurile, intrigile şi întîmplările acestea îngrozitoare. Vă poate aştepta un viitor încîntător, viaţa voastră intimă va lua alt aspect, vă veţi bucura de lucruri care vă vor fi întotdeauna interzise în actuala voastră patrie. Înainte de a termina, trebuie să-mi exprim cea mai legitimă dorinţă de mamă, aceea ca Missy să-mi scrie la fel de sincer, dovadă că nu-mi ascunde nimic, pentru că, de fapt, nu i se poate ascunde ceva unei mame. Instinctul ei o face să ghicească totdeauna. Dacă micuţa de ea nu are nici măcar această consolare, de a scrie cînd şi cît vrea celei mai în drept a o proteja, precis că o veţi împinge la o nebunie **ireparabilă**, faţă de cea de tristă amintire ! Ştii bine, dragă Nando, că ea nu se va lăsa cu totul zdrobită moralmente, aşa că urmările vor fi mai neplăcute şi nu-ţi vei ierta niciodată dacă... Contez pe bunătatea şi dragostea ta faţă de ea, ca să-mi linişteşti grijile materne care nu au hotar.

Cu dragoste, mama
MARIA

LEOPOLD DE HOHENZOLERN CĂTRE FERDINAND

Sigmaringen, 30 noiembrie 1899

Dragul meu Nando[17],

Alaltăieri-seara tîrziu am primit o scrisoare de la mătuşa Lehnchen, din însărcinarea reginei, bunica voastră, care cere să i se dea explicaţii mai precise şi detaliate despre împrejurările care au prilejuit absenţa mai îndelungată a lui Missy. În ultimul timp au ajuns la urechile reginei tot felul de zvonuri din cele mai secrete, despre care ar dori să cunoască adevărul. Nu pot să-mi închipui cine a informat-o, dar, oricît de penibilă şi de neplăcută îmi este situaţia, nu pot evita să-i trimit un răspuns. Voi fi însă cît mai scurt. Am vrut numai să vă aduc şi vouă la cunoştinţă acest fapt, pentru ca să fiţi orientaţi în caz că din Anglia va raporta socrilor tăi şi se va pomeni numele meu. Eu am fost de la început de părerea pe care ţi-am spus-o şi ţie cu ocazia primei noastre revederi că, pe cît posibil, asemenea întîmplări triste trebuie păstrate în cadrul cel mai limitat al familiei. Consideraţi-o ca pe un examen care în viitor să vă servească drept lecţie şi să vă călăuzească spre o viaţă nouă.

După cum mi-a telegrafiat unchiul, la sfîrşitul acestei săptămîni vă mutaţi în Capitală. Să sperăm că bolile de copii, despre

[17] *Loc. cit.*, Regele Ferdinand, documentul V 301. Originalul în limba germană.

care se consemnează în rapoartele săptămînale privind starea sănătății, nu sînt atît de răspîndite.

Astăzi i-am scris și unchiului și i-am adus la cunoștință conținutul scrisorii din Windsor. Atît el cît și eu sîntem atît de ocupați, încît de 4 săptămîni corespondența noastră stagnează, așa că nu știu nimic despre intențiile sale, starea sănătății mătușii și situația din țară. Sper că tu îmi vei trimite în curînd vești. Ultima scrisoare de la tine i-am arătat-o mamei, deoarece din nou a suferit foarte tare din cauza nevralgiei.

Pentru astăzi trebuie să închei. Bunicii îi merge destul de bine. Alaltăieri a fost vreme frumoasă și a ieșit și ea în fotoliu pe rotile. Zilele și serile i se par totuși lungi, desi doarme destul de mult. Astăzi este ceață groasă și temperatura de 2°.

Să sperăm că Missy s-a mai întremat și că băiețelul a mai prins puteri.

Vă îmbrățișez pe toți din inimă.

Al tău părinte, dragă Nando, care îți va fi întotdeauna devotat,

LEOPOLD

MARIA DE COBURG CĂTRE PRINCIPESA MARIA

7 decembrie 1899, Darmstadt

Dragă Missy[18],

Doar cîteva rînduri, pentru a-ți spune să nu întîrzii prea mult timp cu venirea, deoarece poate fi riscant să mai aștepți și, în afară de aceasta, îmi produci încurcături dacă vii prea tîrziu. Ducky tocmai mi-a citit ultima ta scrisoare. Îți înțeleg tristețea că trebuie să-ți părăsești băiatul, dar trebuie să te gîndești că plecarea ta va facilita plecarea cît mai curînd a copiilor în sud. Dacă rămîi la Cotroceni pentru naștere, copiii nu mai pot pleca înainte de sfîrșitul lui februarie, întrucît ei nu s-ar decide să-i trimită mai înainte, așa că nu ezita să părăsești acea țară infamă și să vii într-o atmosferă mai normală, de unde te vei întoarce la viața adevărată. Odată venită la noi, ne vom ocupa de plecarea copiilor. Spre exemplu, sînt sigură că aerul de la Gotha îi va face foarte bine lui Boisy[19], presupun însă că ei nu vor să audă de venirea copiilor la noi. În prezent nu doresc altceva decît să te văd venită cu bine. Găsesc pur și simplu revoltător faptul că Harnet a rămas și este o insultă la adresa ta, nu uita aceasta. Tonny probabil că nu are conștiința curată în ceea ce o privește pe miss Winter, deoarece nu mi-a răspuns nici măcar un cuvînt despre această chestiune și a ignorat total toate întrebările mele în legătură cu ea. Ai grijă că ei intenționează să o păstreze mai departe după tot ce s-a întîmplat, lucru ce nu trebuie îngăduit, și eu voi lupta pînă la capăt ca ea să părăsească casa ta. Dacă aceasta nu se face în timpul cît sînt plecați copiii, trebuie să o faci tu. Nu are nici o importanță că băiatul ține la ea, după ce va pleca o va uita. Și acum, Missy dragă, fie ca această experiență tristă să fie începutul unei vieți noi pentru tine și nașterea viitorului copil să însemne o perioadă nouă în viața ta. Ai păcătuit grav, dar nu este timpul pierdut ca să devii o femeie așezată. Nesocotința și frivolitatea sînt greșeli de neiertat pentru că totdeauna duc la păcat. Să dorești cu seriozitate și intenție fermă de a începe o viață mai serioasă, privind în urmă cu oroare și dezgust. [...]

Pe curînd,
MARIA

1899 [20]

PRINCIPESA MARIA CĂTRE FERDINAND

Ultima ta scrisoare, dragă Nando, m-a întristat din nou. Presupun că și tu ești trist și descurajat. Înțeleg că pentru tine este o tortură să fii acum cu mine. Probabil că ai uneori sentimentul că ai dori să mă ucizi, de aceea ar fi, cred, un adevărat chin pentru amîndoi să mergem împreună la unul din lacurile Italiei. Nu este mai bine să-ți vorbesc deschis? Vezi tu, în felul acesta ai fi toată ziua cu mine, n-ai putea fi singur nici măcar o clipă, și atunci toate sentimentele îți vor reveni și mă vei chinui de dimineața pînă seara. Nu trebuie să uiți însă că, în ciuda celor petrecute, sînt totuși un om cu sentimente și mai ales acum în ultimele luni de sarcină, cele mai grele, va fi foarte greu să suport. Nu mai sînt de loc *aufsässig*[21], să nu crezi asta, dar în aceste luni am nevoie de liniște, și dacă tu vei fi tot timpul cu mine, fără altcineva în afară de Prezan cu soția, nu te vei putea stăpîni de a mă tortura, lucru pe care, de altfel, ai tot dreptul să-l faci. Ar trebui să nu mai vorbesc atît despre asta, pentru că îmi face rău.Mă întrebi cînd mergem la Oberhof, vom pleca luni dacă vrei, îți pot trimite un plan de călătorie ca să vezi cum poți ajunge acolo mai bine. Cînd vii și cum ai combinat aceasta cu vizita la Rogatz, vizita cea îngrozitoare de care depind atît de multe? Iarăși mi-am pierdut curajul și, deși am fost calmă, acum sînt speriată de ce ar putea surveni. Mă întreb adesea din ce e plămădită ființa omenească de poate îndura atîta chin. Cînd în suflet mi se cuibărește speranța, e suficient să mă gîndesc la unchiul ca aceasta să dispară. Mi-e dor nebunește de copii. Consider că e îngrozitor că au vrut să mi-i ia! Nu-i lăsa să o facă, cum aș putea altfel să trăiesc și să mă îndrept?

MADDY

---

[18] *Loc. cit.*, Regina Maria, documentul 1867. Originalul în limba engleză.

[19] Prințul Carol.

[20] *Loc. cit.*, Regele Ferdinand, documentul V 403. Originalul în limba engleză.

[21] Recalcitrantă, refractară (în limba germană).

BOGDANIA

CARA-BOGDANIA

ȘI CARA-VLACHIA

TEODOR BĂLAN

Bogdania

E în afară de orice îndoială că numele țării Moldovei derivă de la numele rîului cu acest nume. În documentele slavone i se zice Moldava, iar în cele latinești Moldavia. Românii i-au zis și-i zic Moldova. Dar Moldova a avut și alte nume. Turcii i-au zis **Bogdan.** Forma latină a acestui nume este Bogdania.

Numele de Bogdania pentru țara Moldovei se întîlnește des în scrierile medievale. Un călător englez vorbește, la 1586, despre Bogdania și despre capitala acestei țări, care este „the principal town of Bogdanie". În limba franceză, Moldovei i se zice Bogdanie „qui est la Moldavie".

Dacă țării Moldovei i s-a zis Bogdania era firesc ca moldovenilor să li se zică bogdani.

Într-o scrisoare din anul 1529 se relatează că trupele turcești sînt pe cale să treacă „per Bohdanos". Cu o jumătate de secol mai tîrziu se consemnează că „Gli bogdani" sînt creștini de rit grecesc. Tot atunci un călător descrie tîrgul săptămînal al Brașovului, la care se adună atît valahi, cît și bogdani.

Numele de Bogdania s-a aplicat cu timpul și domnilor moldoveni, oricare ar fi fost ei. La 1541 s-a zis lui Alexandru Cornea: „Le Bogdan, c'est le Vayvoda de Moldavie", iar lui Petru Rareș: „Petro Bogdan". La 1588, călătorul italian Francesco Marcaldi îl numește pe Petru Șchiopul: „Il Bogdano".

Folosirea numelui de Bogdania pentru țara Moldovei și a celui de bogdani pentru locuitorii moldoveni a fost interpretată în multe feluri. După scriitorul Antonius Verantius, care a trăit între anii 1504 și 1573, numele de bogdani pentru locuitorii Moldovei derivă de la numele domnului Moldovei, Bogdan. Del Chiaro dă altă explicație numelui de Bogdan, susținînd că derivă de la Bogdania, adică „Darul lui Dumnezeu", dat țării Moldovei din pricina solului ei bogat (a riguardo delia sua fertilità).

E cert că numele de Bogdania nu poate fi derivat decît de la numele domnului moldovean Bogdan. Dar întrucît în Moldova au domnit mai mulți domni cu acest nume, se pune, pe drept cuvînt, întrebarea despre care domn moldovean cu numele de Bogdan ar putea fi vorba?

Cum întemeietorul Moldovei s-a chemat Bogdan, era firesc ca turcii să zică țării Bogdania și moldovenilor bogdani. Aceasta o și susține scriitorul Antonius Verantius cînd zice că „Bogdani a Bogdano Voivoda, summus princeps". Sub „summus princeps", deci cel mai de seamă principe al Moldovei, nu se poate înțelege decît Bogdan, întemeietorul Moldovei.

Dar cronicarii Moldovei, printre care Grigore Ureche, sînt de altă părere. Ei susțin că Moldova a fost numită de turci Bogdania după voievodul Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, considerat primul domn care a închinat turcilor țara. Unii scriitori străini — ca, de pildă, scriitorul Ricaut, în a sa „Die neueröfnete ottomanische Pforte", apărută în anul 1694, Peysonel, L. A. Gebhardi, Iohann Cristian Engel și călătorul St. Bellanger, în cartea sa „Le Keroutza", scrisă în anul 1846 — s-au folosit de știrea dată de cronicarii moldoveni, punînd-o în circulație.

Este dovedit însă că Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, n-a fost primul domn moldovean care s-a închinat turcilor; cade astfel și afirmația că țara Moldovei a fost numită după el Bogdania. Trebuie să fie vorba de alt voievod moldovean cu acest nume. Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare, a domnit numai timp de doi ani și n-a săvîrșit fapte atît de importante pentru turci încît aceștia să se simtă îndemnați să dea numele lui Moldovei. Rămîne, asadar, numai voievodul Bogdan, întemeietorul țării. Era firesc ca țara să fie numită după **el.**

Cara-Bogdania

Dar Bogdania nu este singurul nume ce s-a dat Moldovei. I s-a zis și Cara-Bogdania, adică Bogdania Neagră. De unde vine calificativul de Negru pentru țara Moldovei?

O trecere în revistă a documentelor ne-ar putea apropia de dezlegarea acestui calificativ enigmatic.

Fraza latină: „Cumania Nigra, quam hodie Moldaviam vocant", adică „Cumania Neagră, pe care astăzi o numesc Moldova", este foarte frecventă în documentele secolului al XIV-lea. Cînd tătarii au ocupat părțile moldovene și valahe la 1241, și-au însușit numele de **cumani negri,** zicîndu-le în limba lor **cara-cumani.** Dar

românilor le-au zis **cara-vlachi,** vlach însemnînd român, sau **cara-vlagh.** Turcii le-au zis **cara-iflak.** De la cuvîntul cara-vlach, în latinește numele de **Cara-Vlachia,** adică **Valachia Neagră.** După întemeierea țării de către Bogdan, turcii au zis Moldovei **Cara-Bogdan,** înlocuind numele de Vlach cu cel al întemeietorului Moldovei. De la numele Cara-Bogdan derivă în latinește cel de **Cara-Bogdania,** adică **Bogdania Neagră.** În limba greacă i s-a spus Moldovei Mauro-Vlachia, mauros însemnînd negru.

Numele de Cara-Bogdania a fost explicat în multe feluri. Unii cred că popoarele mongole spuneau țărilor situate la periferie că sînt negre, iar alții afirmă că slovacii spun unei țări mici că e neagră. Fiind mică, Moldova s-a chemat, așadar, după scriitorul Gebhardi, „Schwarze oder Kleine Walachei" („Valachia neagră sau mică").

Dar interpretarea cea mai neobișnuită a numelui Cara-Bogdania este următoarea: Moldova se cheamă neagră fiindcă produce grîu negru (frumentum nigrum). Un timp s-a crezut că autorul acestei interpretări a fost scriitorul medieval Leunclavius. Dar mai tîrziu s-a constatat că înaintea lui a lansat Paulus Iovius (1483—1559), în lucrarea sa întitulată „Istoria timpului său", știrea că turcii spun Moldovei Cara-Bogdania Maior, iar Munteniei, Cara-Bogdania Minor. După Iovius și Leunclavius au urmat și alți scriitori care și-au însușit această interpretare.

Dacă țara Moldovei este cunoscută sub numele de Cara-Bogdania, e firesc ca unor domni moldoveni să li se spună Cara-Bogdan. Scriitorul Ludovicus Tuberonus, contemporanul lui Ștefan cel Mare, îl numește pe acesta Stephanus Cara-Bogdanes. Donardo da Lezze (1479—1526) îi spune lui Ștefan cel Mare „Conte Stefano detto da Turchi Cara-Bogdan". Și Petru Rareș este cunoscut sub numele de Cara-Bogdan „Cioè il signor di Moldavia".

Intepretarea că denumirea de Cara-Bogdania înseamnă țara grîului negru a fost tăgăduită de unii scriitori. Hornius (1666), de exemplu, consideră că mai nimerit ar fi să se susțină că Moldova se cheamă țara neagră fiindcă domnul ei poartă numele de Cara, adică de Negru. Englezul Th. Thornton îl învinuiește pe Leunclavius că ar fi dat explicația de mai sus din cauza necunoașterii limbii turcești.

Se pune întrebarea: cărui rod i se spunea grîu negru? Intrucît în franțuzește poartă denumirea **Blé de Turquie,** iar în nemțește **Türkischer Weiz,** nu poate fi vorba decît de „grîul" importat din Turcia: adică de porumb.

Dar pentru a putea afirma că Moldova este țara grîului negru, adică a porumbului, este necesar să se stabilească data cînd el a fost importat în Moldova sau peste tot în Țările române.

Dintre scriitorii noștri, numai A. Nasta, în studiul său intitulat „Der Maisbau in Rumänien", 1909, s-a ocupat de originea porumbului. După părerea lui, porumbul a fost importat din America, întîi în Spania, de aici în Italia, apoi, prin comercianții venețieni în Turcia, răspîndindu-se și în țările supuse Imperiului otoman. În Muntenia îl întîlnim pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea, iar în Moldova puțin mai tîrziu, pe la 1715.

Rezultatele obținute de A. Nasta sînt concludente și n-ar fi cazul să le punem la îndoială. Ele se găsesc, totuși, în contrazicere cu relatările lui Iovius și Leunclavius, care afirmă că, la mijlocul secolului al XVI-lea, solul Moldovei a produs o mare cantitate de grîu negru. După acești autori, porumbul trebuie să fi fost importat în Țările române la începutul secolului al XVI-lea, deci cîteva decenii după descoperirea Americii.

Cara-Vlachia

Miron Costin, ca și Nicolae Costin, consideră că muntenii au fost numiți **cara-vlachi** de turci, fiindcă sînt negri la față; însuși domnul lor de pe vremuri s-a chemat Negru Vodă, adică cel negru la față. Dimitrie Cantemir susține, de asemenea, că Muntenia a fost numită de turci **Cara-Vlachia,** iar Moldova — Bogdania; lui Bogdan întemeietorul statului moldovenesc „să-i fie fost porecla Negrul [și astfel] se dovedește că și Radul Vodă în Țara Munteneascăa s-au chemat Negrul". Moldovenii s-ar fi numit la început „Ak Ulak", adică vlachii albi. În opoziție cu Dimitrie Cantemir, B. P. Hasdeu susține că turcii n-au dat niciodată Moldovei denumirea de Vlachia Albă înainte de a se fi numit Cara-Bogdan.

Fapt cert este că turcii au spus românilor cara-vlachi, iar țării lor Cara-Vlachia. Întemeindu-se statul moldovenesc, ei l-au denumit Bogdan și în urmă Cara-Bogdan, iar Muntenia a rămas cu numele de Cara-Vlachia.

Singurul scriitor medieval care a dat calificativului de **negru** pentru Țara Moldovei sau pentru toate Țările române o explicație neobișnuită a fost Herbert (1697): regiunea situată la est și sud de munții Carpați apare neagră, fiindcă e acoperită de păduri (à cause des forêts qui la couvrent). Independent de el a susținut același lucru în timpurile noastre Pericle Papahagi.

SPRE O ISTORIE PLANETARĂ ?

Interviul nostru cu JACQUES DE LAUNAY

D-l Jacques de Launay, secretar general al **Comisiei internaționale pentru învățămîntul istoriei,** a fost cîteva zile oaspetele revistei „Magazin istoric". Autor a numeroase lucrări de istorie contemporană — unele traduse în cîteva limbi —, Jacques de Launay s-a făcut remarcat mai ales prin volumele „Marile controverse ale istoriei contemporane" și „Istoria diplomației secrete", apreciate de specialiști, ca și de publicul larg. Numele istoricului francez este cunoscut cititorilor datorită articolului său „Moartea lui Dag Hammarskjöld", scris în exclusivitate pentru revista noastră.

Solicitat de redactorul nostru Mircea Ioanid, Jacques de Launay a răspuns cu amabilitate la cîteva întrebări privind, bineînțeles, istoria.

În lume au loc actualmente discuții vii cu privire la locul și rolul istoriei în ansamblul culturii, la statutul ei actual și la tendințele sale viitoare. În introducerea la „Marile controverse ale istoriei contemporane" — vol. II — afirmați că misiunea istoricului constă în a „ajuta contemporanilor săi de a rămîne stăpînii destinului lor". Ați adus vreun amendament acestui punct de vedere ?

În 1952, la întrebarea dacă omul provine din maimuță, Teilhard de Chardin mi-a răspuns : „Nu aceasta este problema ; evoluția speciilor este o certitudine, dar noi trebuie să știm că evoluția continuă și că omul este pe cale de a deveni altceva. Ce ? Aceasta este problema".

Cred că istoria este singura știință care poate arăta perspectiva : începînd cu înainte de ieri și pînă după mîine. Ea ne deschide un orizont, trasînd liniile de forță care pornesc din trecut, permițînd totodată explicarea oamenilor și a forțelor profunde ce acționează asupra lor. Istoria are un rol social capital, deoarece ne oferă posibilitatea de a ne apropia înțelepciunea : „Cunoaște pe alții și, prin ei, pe tine însuți" — cum spunea Socrate.

Fără îndoială, istoria a cunoscut o evoluție remarcabilă. Înainte de 1789 se făcea istoria regilor. Înainte de 1914 — istoria războaielor. Sub influența lui Marx — istoria economică și socială. În sfîrșit, acum — după opinia mea — avem de-a face cu un început de istorie planetară, universală.

Cui se adresează, în principal, lucrările dv...?

Nu dezvălui nici un secret cînd vă spun că scriu nu numai pentru specialiști, ci și pentru marele public. Este o veche și nezdruncinată părere a mea că istoria are și trebuie să aibă o puternică funcție socială. O lucrare, oricîte informații noi ar aduce, dacă este citită doar de cîțiva specialiști, își diminuează funcția socială. Socotesc că spiritul științific nu este incompatibil cu stilul atrăgător, captivant.

Istoria este o știință de sinteză, care devine tot mai necesară culturii și progresului tehnic. Sînt de părere că însăși industria va face apel la istorici cînd va urmări, de pildă, metodele de investigare a petrolului folosite în urmă cu cîteva zeci de ani sau felul cum se aplicau diferite procedee industriale, sau evoluția diferitelor profesiuni pentru a stabili anumite tendințe. Nu văd cum ar putea un om în viitor să ocupe un post de oarecare suprafață fără să aibă o anumită cultură istorică.

Evident că istoricului îi revin astăzi sarcini tot mai mari. Trebuie să stimulăm interesul pentru istorie la cît mai mulți oameni, iar pentru aceasta este nevoie să le cîștigăm încrederea. Bineînțeles, istoricul și-ar depăși cu mult atribuțiile dacă s-ar erija într-un fel de judecător unic al istoriei. Trebuie să manifestăm încredere în publicul cititor, care are maturitatea necesară pentru a judeca singur cele prezentate de noi. Istoricului i se cere să înfățișeze documentul, faptul așa cum s-a produs el, cu explicațiile și concluziile lui posibile. Cred că principalul comandament al istoricului trebuie să fie **sinceritatea**, ceea ce presupune o apropiere de obiectul cercetat, fără idei preconcepute. Poate că e extrem de dificil, dar este condiția **sine qua non** a muncii științifice.

În ultimii ani ați avut preocupări speciale în direcția perfecționării metodelor și tehnicilor de cercetare în domeniul istoriei?

Consider că cel mai important progres realizat de istorie este cel privind metodele de abordare a omului. În această direcție, o contribuție inestimabilă au adus-o sociologia, psihologia, caracterologia, psihosomatica, medicina etc. De cîțiva ani am început să colaborez cu specialiști din cadrul acestor științe pentru cîteva cărți la care încă lucrez. Rezultatele se anunță mai mult decît promițătoare. Viziunile noi cu care vin aceste discipline în sprijinul istoriei o vor îmbogăți considerabil, oferindu-i instrumente excepționale și indispensabile. În plus, astăzi, cu ajutorul ciberneticii, se pot consulta repede un număr foarte mare de izvoare scrise. Pentru lucrările mele asupra celui de-al doilea război mondial, perioada 1939—1945, am consultat, cu ajutorul ordinatoarelor și sprijinit numai de doi asistenți, 11 000 de volume într-o singură lună. Numeroși istorici preiau metoda mea, care tinde astfel să se generalizeze.

Am dori să cunoaștem părerea dv. asupra revistei „Magazin istoric". Nu este o întrebare de circumstanță. La primul ei număr, revista a făcut o vastă anchetă în rîndul cititorilor spre a le afla părerea. Cu atît mai mult dorim s-o cunoaștem pe aceea a unui specialist din afara țării noastre.

Este o revistă realmente interesantă, cum puține se întîlnesc. În Occident multe reviste cu profil asemănător plătesc un anumit tribut spiritului comercial, publicînd articole în care ficțiunea poate fi greu delimitată de realitate. „Magazinul istoric" a realizat performanța rară de a îmbina spiritul științific cu o manieră atrăgătoare, făcînd astfel un util serviciu atît istoriei cît și publicului larg. Felul cum au fost publicate procesele-verbale ale Conferinței de la Ialta, prin prezentare comparată, este, după cît știu eu, unic. Pe scurt, „Magazinul istoric" reprezintă o reușită.

Desigur, forma grafică a revistei este departe de a fi desăvîrșită, și un efort pe acest plan ar fi salutar.

În încheiere, tradiționala întrebare cu privire la preocupările de viitor.

Pregătesc o carte care pe dv. vă va interesa în mod deosebit: **„Titulescu, Beneș, Politis — oamenii Genevei"**. Este o temă care mă pasionează de mult. Am stat de vorbă cu mulți prieteni și cunoscuți ai lui Nicolae Titulescu, am strîns un bogat material documentar. Sper să termin volumul încă în cursul acestui an.

Lucrez, de asemenea, la o serie de portrete psihopolitice ale oamenilor de stat contemporani. Este o operă care m-a solicitat serios, dar care scontez că va constitui, într-un fel, o revelație.

Așa cum aștept cu interes apropiata apariție în limba română a cărții mele „Marile controverse ale istoriei contemporane".

MIRCEA IOANID

POȘTA REDACȚIEI

„MEMORIILE LUI CONSTANTIN ARGETOIANU au fost urmărite cu interes de către toți cititorii revistei dv". Așa își începe Valeriu Miriș, din București, scrisoarea pe care ne-o adresează. Interesantul ei conținut ne determină să o reproducem în întregime.

Ni s-a dezvăluit nu numai o epocă fixată cronologic între cele două războaie mondiale, ci și o anumită viață politică, ale cărei trăsături sînt surprinse cu luciditate și ascuțit spirit polemic de un om de genul lui Argetoianu.

Multe din pagini au o autentică valoare istorică, iar prezentarea cercurilor monarhice conține o mare doză de adevăr. Memorialistica lui Argetoianu devine și mai interesantă atunci cînd se ține seama de personalitatea autorului, care reprezenta anumite interese și o precisă poziție de clasă.

Documentele vremii îl arată pe C. Argetoianu ca exponent „clasic" al regimului burghezo-moșieresc, cu principalele trăsături caracteristice marelui moșier și burghez, care, angrenat în viața politică a țării, a jucat un rol activ și cel mai adesea nociv. Reprezentanți ai altor partide burgheze îl considerau om cu influență în cercurile monarhice, lipsit de scrupule față de cei care nu-i slujeau interesele. Politicianist ocupat cu facerea și desfacerea guvernelor, cu imprimarea unui curs antipopular și antidemocratic în viața țării, C. Argetoianu este cel care, încă în 1919—1920, cerea un guvern de dictatură a celor mai reacționare forțe politice din România, lăudîndu-se ulterior că a preconizat-o înainte de Hitler și Mussolini. La scurtă vreme după întronarea ca rege, Carol al II-lea a găsit în el stîlpul în jurul căruia să creeze un guvern în afara partidelor. Monarhul spera astfel, încă în 1931—1932, să guverneze nestînjenit de alte grupări politice. Și tot în el a găsit sprijin Carol în anii dictaturii sale (1938—1940), luîndu-l ca sfetnic apropiat și ministru devotat. Prezența lui Argetoianu în diferitele consilii de administrație bancare și industriale se conexa adesea cu interesele de afaceri ale regelui. Scandalurile de la curte ca și petrecerile sardanapalice de acolo aveau loc nu arareori în prezența sa. În aceste condiții, nu e de mirare că a lăsat posterității pagini atît de expresive despre viața politică a claselor dominante.

Interesîndu-mă îndeaproape de manuscrisele lui C-tin Argetoianu am aflat — și aș vrea să informez și pe ceilalți cititori, prin mijlocirea revistei — că memoriile sale cuprind o perioadă care începe înainte de anii 1918—1919. Ele se aștern pe cîteva mii de pagini, din care poate că nu ar strica, după un anume timp, ca „Magazin istoric" să reia un „serial".

De altfel, anunțata apariție, în noua colecție „Historia", a memoriilor lui Argetoianu mă face să cred că ele vor fi publicate în două—trei volume fiind însoțite de introduceri explicative, privitoare la epoca respectivă și la locul autorului însemnărilor în viața politică a acelor ani. Specific aceasta deoarece, de regulă, Argetoianu face portretele multora, dar pe sine însuși se „neglijează". Astfel completate cred că memoriile dobîndesc, în unele privințe, o reală valoare științifică.

Cîteva rînduri privind un alt politician burghez despre care a scris revista — Armand Călinescu. E limpede că el a fost prezentat numai în cadrul momentului antilegionar, antihitlerist, cînd a dovedit fermitate, ceea ce coincidea cu interesele naționale de apărare a independenței și integrității țării. Firește, nu e vorba de a-l absolvi pe Călinescu de multe alte acte politice din anii precedenți și nici de negarea conținutului general al activității sale în guvernele anterioare. E suficient să amintim cele două situații menționate de „Magazin istoric": februarie 1933, cînd, în calitate de subsecretar la Ministerul de Interne, a fost unul dintre factorii responsabili ai represiunilor împotriva muncitorilor feroviari și petroliști; decembrie 1937, cînd a făcut parte din guvernul profascist Goga-Cuza. Socot că în articolele viitoare care se vor referi la alte evenimente, se va evidenția latura antidemocratică, reacționară a activității lui Călinescu. Astfel se va putea explica rolul diverșilor oameni politici, inclusiv cei burghezi în contextul epocii sau evenimentului respectiv.

ROMAN PRECUP — învățător, Tg. Lăpuș. Pentru a ne putea da seama în ce măsură materialul documentar alcătuit de dv. interesează redacția noastră și poate fi valorificat în paginile revistei, trebuie mai întîi să-l consultăm. Vă rugăm deci să ne trimiteți un exemplar.

I. TUDORACHE — pensionar, T. Ocna. Mulțumim pentru aprecierile referitoare la revista noastră. Ne bucurăm că vă interesează problemele de istorie și că sînteți atît de atent la o serie de nuanțe în nomenclatura istoriei naționale. Mircea Voievod a fost, în adevăr, un mare conducător politic și militar. Privitor la Huniazi, problema-i ceva mai complicată și merită o discuție mai amplă. Deocamdată, ne permitem să reproducem un fragment din scrisoarea dumneavoastră: Huniazii, spuneți dv., așa cum știe toată lumea, „au fost români și se numeau Corvini. Sute de ani românii din Transilvania au scandat versurile:

«Decînd Corvinii au murit, și dreptatea a pierit»

Și ei (transilvănenii — *n.n.*) nici Hunedoara nu zic, ci Inidoara: Din Sătmar la Inidoara, saltă hora toată vara".

GH. BENGA – Cluj. Mănăstirea Căluiu se află în Oltenia, în apropiere de Bălș, pe valea Olțețului, în satul Căluiu, în comuna Iancu Jianu (fostă Cepturoala). Construcția a fost începută în 1516, deci în vremea lui Neagoe

Basarab (1512—1521). Primii ctitori au fost „jupan Vladul ban cu frații săi jupan Dumitru Pîrcălab și Balica Spătar", cum se menționează în pisania lăcașului nou, pusă în 1588, cînd frații Buzești, Radu, Preda și Stroe au reluat lucrările de zidire și le-au dus la sfîrșit. Despre Mănăstirea Călăului au scris : **Al. Odobescu**, „Note inedite culese în mănăstirea Căluiul din județul Romanați" (1876) ; **V. Năsturel**, „Mănăstirea Căluiu — Romanați" în „Revista pentru istorie, arheologie și filozofie", an XII (1911) ; **N. Iorga**, „Guide historique de la Roumanie" 1936 ; **Gr. Ionescu**, „Istoria arhitecturii în România", vol. I, 1963 ; **N. Ghica-Budești**, „Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia", în „Buletinul Comisiei monumentelor istorice", an XXIII, 1931 ; **Const. Bălan**, „Mănăstirea Căluiu", Editura „Meridiane", 1967.

MICULESCU GHEORGHE — Caransebeș, jud. Caraș-Severin : Mulțumiri pentru bunele cuvinte pe care le aveți pentru eforturi noastre. Ne comunicați că, deși sînteți șofer, nimic nu vă poate opri să citiți „Magazinul istoric" ! Bănuim, totuși, că nu în timpul curselor efectuate la volan. În altă ordine de idei, imediat ce vom fi în posesia informațiilor care vă interesează, vi le vom comunica cu plăcere.

OCTAVIAN POPA — Hunedoara, județul Hunedoara : Detalii tehnice asupra tancurilor hitleriste amintite în ultima întrevedere dintre Hitler și Antonescu, le-ați putea, eventual, dobîndi din partea unei publicații specializate. („Viața militară", de exemplu).

BOSTAN D. DAVID — comuna Darabani, Județul Botoșani : Amintim și de legende atunci cînd constituie izvoare istorice sau indicații ajutătoare din acest punct de vedere. Altminteri, însă, nu le putem publica, nefiind o revistă de folclor.

RĂDOI ALEXANDRA — Cîmpina, județul Prahova : Dacă se va ivi nevoia, vom face bucuroși apel la lucrările pe care ni le țineți la dispoziție.

I. SOMEȘAN — Cluj : 1) Am luat notă. 2) Vă rugăm să credeți că și noi dorim ca „Magazinul istoric" să fie tot mai interesant — așa cum ne urați dv.

N. BALAȘESCU — București : Amănuntele pe care ni le-ați relatat în legătură cu plecarea lui Heliade Rădulescu în Transilvania ne-au interesat realmente.

Dr. ALEX. AUREL ȘOIMUL MORARIU — București : Dacă sînteți într-adevăr în posesia unor „date complet inedite" asupra zborurilor lui Aurel Vlaicu în Transilvania, ar fi păcat ca ele să nu devină de domeniul public. Treceți pe la redacție.

M. CERGHEDEANU — Deva : Ne pare rău, dar articolul dv. aduce prea puține noutăți față de ceea ce se știe.

Dr. STĂTESCU N. OVIDIU — Sinaia, județul Prahova : Apelul nostru se referea la fotografii, acte, manuscrise etc. cu privire la unirea Transilvaniei din decembrie 1918. Oricum, mulțumiri pentru buna dumneavoastră intenție.

GUNTHER SCHATZ — Constanța : Întrucît istoriografia țării respective n-a elucidat încă problema, ne este greu s-o lămurim noi. Ar însemna o supoziție în plus, pe lîngă atîtea altele...

Dr. GEORGE IONESCU — Vîlcoara de Sus, județul Prahova : Micile anecdote despre Iorga comunicate de dumneavoastră contribuie la reliefarea figurii celui ce-a fost unul din cei mai prestigioși savanți români. Poate că le vom valorifica cîndva. Numere vechi din „Magazinul istoric" nu avem...

H. BARBU — Brașov : Sugestiile făcute ne-au încredințat că avem în dumneavoastră un cititor atent și un prieten — constatare care face totdeauna plăcere. În măsura posibilităților, vom căuta să ținem seama de ele.

FLOREA I. DAN — comuna Drăgășani, județul Vîlcea : Articolul trimis e un exercițiu care mărturisește că înțelegeți să vă petreceți cu folos timpul liber. Nu întrunește însă condițiile cerute spre a fi publicat.

Deoarece numeroși cititori continuă să ni se adreseze în probleme pe care redacția nu este în măsură să le rezolve, anunțăm pe această cale că :

1) Nedispunînd de stocuri din numerele apărute pînă acum, nu putem satisface nici o cerere privind asemenea exemplare.

2) Reclamațiile în legătură cu modul în care se efectuează și se respectă abonamentele trebuie adresate exclusiv Direcției generale a difuzării presei sau oficiilor poștale locale.

3) Exemplarele defecte și cererile de înlocuire a lor trebuie expediate pe adresa Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", București, serviciul comercial.

Reamintim cu acest prilej celor ce ne trimit colaborări că nu se vor lua în considerație decît materialele dactilografiate la distanța de două rînduri, în trei exemplare. Materialele primite în redacție nu se înapoiază.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

P.P. PANAITESCU Stephen the Great ● Etienne le Grand ● Штефан Великий ● Stephan der Grosse ◆ M. G. MAXY Painters of the 1848 Revolution. ● Peintres de la Révolution de 1848 ● Художники Революции 1848-ого года ● Maler der Revolution von 1848 ◆ M. GH. BUJOR Stefan Gheorghiu and His Time. ● Stefan Gheorghiu et son temps ● Штефан Георгиу и его время ● Stefan Gheorghiu und seine Zeit ◆ The Führer about the Duce ● Le Führer sur le Duce ● Фюрер про Муссолини ● Der Führer über den Duce ◆ The Age of the Town — 2296 Years ● L'âge de la ville — 2296 ans ● Возраст города — 2296 лет ● Das Alter der Stadt — 2296 Jahre ◆ I. KORDA The Statue of a Transylvanian in a Japanese Temple ● La statue d'un Transylvain dans un temple japonais ● Статуя жителя Трансильвании в японском храме ● Die Statue eines Siebenbürgen in einem japanischen Tempel ◆ The Teheran Conference. ● La Conférence de Téhéran ● Тегеранская конференция ● Die Konferenz zu Teheran ◆ S. SĂVOIU-POPOVICI The 1848 Revolution around Deva ● La Révolution de 1848 aux environs de Deva ● Революция 1848-ого года в краях Девы ● Die Revolution von 1848 in der Gegend um Deva ◆ Who Are You, Mister Chapman? ● Qui êtes-vous, Mister Chapman? ● Кто вы, мистер Чепмэн? ● Wer sind Sie, Mister Chapman? ◆ M. RUSU, O. BANDULA The Celtic Helm of Ciumeşti. ● Le casque celtique de Ciumeşti ● Кельтский шлем в Чумештах ● Der keltische Helm von Ciumeşti ◆ A. POPESCU The Treasure in the „Valley of the Kings" ● Le trésor de la «Vallée des Rois» ● Клад «Королевской долины» ● Der Schatz im „Tal der Könige" ◆ N.D. COCEA Diary ● Journal Дневник ● Tagebuch ◆ M.T. GEORGESCU The Chindia Tower ● La Tour Chindia ● Башня Киндия ● Der Chindia Turm ◆ N. VASILESCU Brief Excursion into Cryptography ● Petite incursion dans la cryptographie ● Краткое вторжение в криптографию ● Kleiner Ausflug in die Kryptographie ◆ ST. IONESCU Old Bucharest Inns ● Anciennes auberges de Bucarest ● Старинные постоялые двора Бухареста ● Alte Bukarester Gasthöfe ◆ C. MIRESCU The Maya Civilisation ● La civilisation Maya ● Культура Майя ● Die Mayakultur ◆ A Scandal at the Royal Court ● Un scandale à la cour royale ● Скандал при королевском дворе ● Ein Skandal am königlichen Hof ◆ T. BĂLAN Bogdania, Cara-Bogdania, Cara-Vlachia ● La Bogdanie, la Cara-Bogdanie, la Cara-Vlachie ● Богдания, Кара-Богдания, Кара-Влахия ● Bogdania, Kara-Bogdania, Kara-Vlachia ◆ M. IOANID Towards a Planet History? Interview with Jacques de Launay ● Vers une histoire planétaire? Interview avec Jacques de Launay. ● К планетной истории? Интервью дает Жак Лонэ ● Eine Planetengeschichte? Interview mit Jacques de Launay

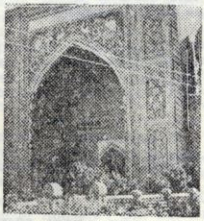

magazin istoric

Bucureşti, str. Oneşti nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poştal Nr. 22, telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Şimandan, Marian Ştefan. PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pîrjol. CORECTURA: Georgeta Apreotesei. TEHNOREDACTOR: Nicolae Istrate.

COPERTA NOASTRĂ: imagini ale civilizaţiei Maya (palatul Paluquet şi lucrări de artă în stuc, jad, mozaic şi teracotă)

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scinteii" Bucureşti

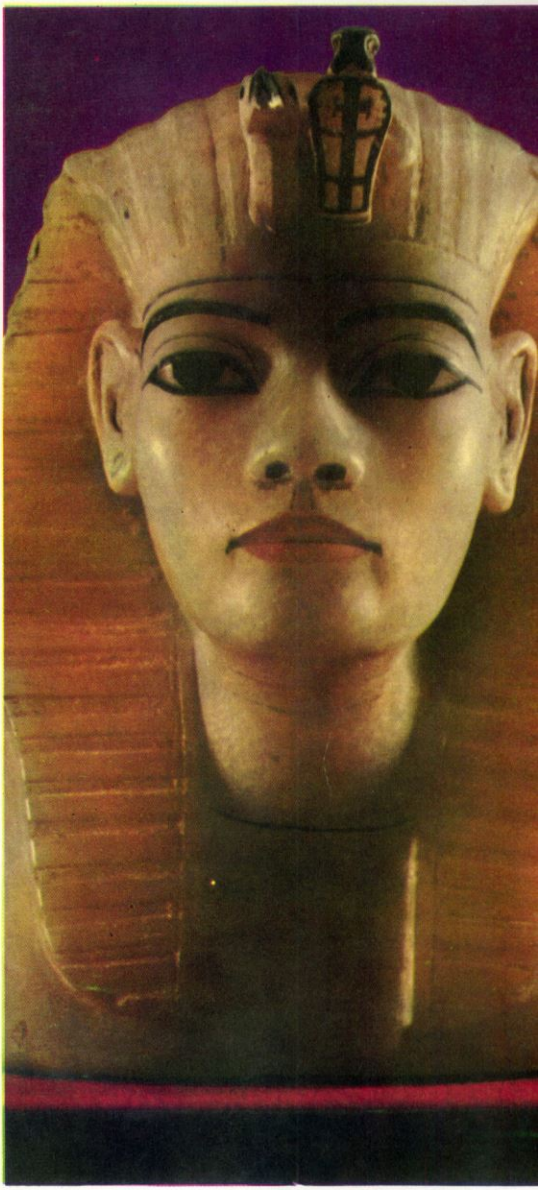

Efigia tînărului faraon Tutankhamon a smuls un strigăt de uimire descoperitorilor săi.

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

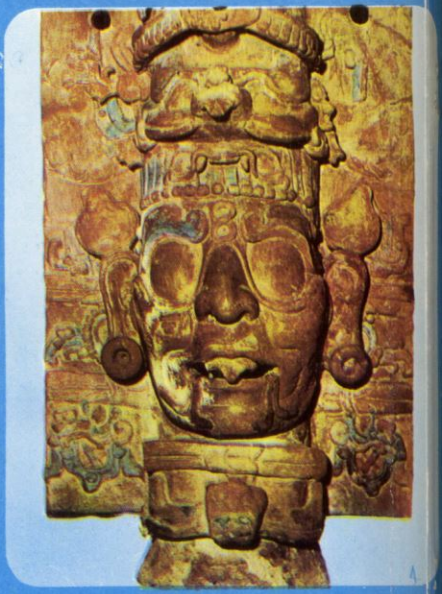

O primăvară eternă, cu păduri tropicale în care mișunau mii de păsări și animale, păduri savane și cîmpii, dealuri și munți înalți, vulcani, și lacuri încîntătoare. Acesta este cadrul în care s-a dezvoltat civilizația Maya.

Foto: ing. D. Morozan